

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคง
ทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัด
อุบลราชธานี

โดย

จันทรา ธนะวัฒนาวงศ์ และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ธันวาคม 2552

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

“โครงการ กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทาง
อาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม

จังหวัดอุบลราชธานี

คณะผู้วิจัย

นางสาวจันทร์ธา ธนะวัฒนาวงศ์	หัวหน้าโครงการ
นายศิริศักดิ์ คชสวัสดิ์	นักวิจัย
นายภิญโญ บุญยง	นักวิจัย
นายสำริ พิมพ่วงศ์	นักวิจัย
นายดำรงค์ พิมพ่วงศ์	นักวิจัย
นายอุดร คงทน	นักวิจัย
นายสำรอง พิมพ่วงศ์	นักวิจัย
นางตะวันฉาย วงษ์วิราช	นักวิจัย
นายเหลือ จำปาดอก	นักวิจัย
นายจรเล็จ คงทน	นักวิจัย

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ธันวาคม 2552

คำนำ

การศึกษาวิจัยกระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการวิจัยโดยเบื้องต้นนักวิจัยได้สังเกตเห็นถึงการดำเนินชีวิตของผู้คนริมโขงที่แม้จะมีข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์ แต่ยังมีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบกับมีโครงการสร้างเขื่อนที่จะดำเนินการในการกั้นแม่น้ำโขง ส่งผลให้ผู้วิจัยต้องการให้ชาวบ้านปากลาซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่จะได้ผลกระทบจากโครงการพัฒนาดังกล่าวได้มีข้อมูลและงานทางวิชาการที่จะใช้ในการรับมือกับกระแสการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นเพื่อใช้ในการสร้างพลังการต่อรองให้ท้องถิ่นมากขึ้น

สำหรับรูปแบบการจัดการพื้นที่ที่สามารถจำแนกได้ดังนี้ ในส่วนของการจัดการพื้นที่ในแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแม่น้ำสากลระหว่างประเทศพบว่าชุมชนอาศัยการจัดการด้วยระบบความไว้วางใจกันเป็นสำคัญ ระบบลงเป็นรูปแบบการจัดการโดยชุมชนที่ไม่ต้องอาศัยกฎหมายมาบังคับใช้ แต่เป็นไปตามข้อตกลงที่มีการพูดคุยกันที่สลับย้อนกลับไปยังสมัยบรรพบุรุษและสืบทอดต่อกันมาจนปัจจุบัน นอกจากนั้นแล้วระบบลงของชุมชนปากลายังมีลักษณะของการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติ กล่าวคือมีเจ้าของลงจำนวนหนึ่งที่สามารถจับจองพื้นที่ในน้ำโขงฝั่งประเทศลาวได้โดยไม่ละเมิดต่อกฎหมาย ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของชุมชนชายแดนที่เส้นแบ่งเขตแดนของรัฐ-ชาติสลายลงได้โดยไม่เกิดข้อพิพาทระหว่างกัน ในส่วนของพื้นที่ริมโขงก็เช่นเดียวกัน การจัดการพื้นที่เป็นไปตามระบบทุนมรดกที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ โดยคนในชุมชนเคารพสิทธิในการใช้พื้นที่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้าใจเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยพบว่าความมั่นคงทางอาหารของปากลาในสถานการณ์ปัจจุบันมิใช่เป็นประเด็นเรื่องการมีอาหารที่เพียงพอในการหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของชุมชนเป็นสำคัญแต่ประการเดียว สิ่งที่ชุมชนปากลาประสบคือสภาพพื้นที่ของชุมชนที่ทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ตลอดจนการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงในประเทศจีนก็เริ่มส่งผลให้ระดับน้ำโขงขึ้นลงผิดธรรมชาติกระทบต่อระบบการทำเกษตรในพื้นที่ริมโขง ขณะเดียวกันการผลักดันให้มีการก่อสร้างเขื่อนบ้านกุ่มบริเวณบ้านท่าลิง ห่างออกไปทางด้านท้ายน้ำประมาณ 40 กิโลเมตร ซึ่งคาดว่าจะกระทบต่อการทำการประมง และการทำการเกษตรริมโขงอย่างรุนแรง เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่กำลังคุกคามการพึ่งพาตนเองและความมั่นคงทางด้านอาหารของชาวบ้านปากลา ดังนั้นงานวิจัยตระหนักศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของชุมชนภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีในชุมชน และวิถีการดำรงชีวิตภายใต้มิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น จึงได้ร่วมกับชุมชนในการพัฒนาระบบการจัดการพื้นที่ในส่วนในพื้นที่โขงที่ยังไม่มีความชัดเจนในการระบุพื้นที่การใช้ประโยชน์ของชุมชน โดยอาศัยแนวคิด “โฉนดชุมชน” ซึ่งกำลังก่อรูปกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม

จากชุมชน เพื่อสร้างหลักประกันทางด้านความมั่นคงทางอาหารให้แก่ชุมชนปากลาเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงจากบริบทของการพัฒนาในอนาคต

งานวิจัยนี้หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะสามารถนำไปใช้เป็นชุดข้อมูลและเครื่องมือ ในการทำความเข้าใจต่อวิถีชีวิตของผู้คนริมโขงและจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนบ้านปากลาและชุมชนริมโขงได้ เพื่อนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องในการตระหนักและสร้างความยั่งยืนและความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยกระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานีจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่ได้รับโอกาสในการเรียนรู้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากอาจารย์กาญจนา ทองทั่ว ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ที่ชักชวน พร้อมให้คำแนะนำ ข้อเสนอแนะ และกำลังใจตลอดการดำเนินงานวิจัย ตลอดจนความช่วยเหลือและคำแนะนำในด้านธุรการและเอกสารงบประมาณจากคุณสุติมา จันทรมณี ผู้วิจัยขอขอบคุณบุคคลทั้ง 2 ท่าน ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณทีมวิจัยที่ร่วมงานในพื้นที่ ทั้งผู้ใหญ่บ้านสำวี พิมพวงค์ นายอุดร คงทน นายดำรง พิมพวงค์ นายสำรอง พิมพวงค์ นางตะวันฉาย วงษ์ราช นายจรเลิศ คงทน นายภิญโญ บุญยงค์ และท่านอื่นๆจำนวนมากที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมดในที่นี้

ขอบคุณ วิชา สังคมศิลป์ อัคริยะ ศิริจินดา ธนภัทร แสงหิรัญ นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และนักศึกษาคนอื่นๆ ที่ไม่สามารถเอ่ยชื่อได้ทั้งหมด

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งสนับสนุนงานวิจัยที่สำคัญในการประสานนักวิชาการและชาวบ้านเพื่อร่วมกันเรียนรู้และใช้ความชำนาญของแต่ละฝ่ายในการตอบปัญหาของท้องถิ่น และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความช่วยเหลือในการทำงานวิชาการครั้งต่อไป

ท้ายที่สุด หวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ในการตอบปัญหาและแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นไม่มากนักน้อย ส่วนข้อบกพร่องต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นไม่มากนักน้อย ผู้วิจัยขออภัยด้วยความยินดี

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยกระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์ (1.) เพื่อศึกษาวิถีชีวิต และการใช้ประโยชน์จากน้ำโขง ทรัพยากรรอบชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน (2.) เพื่อศึกษามูลค่าทางเศรษฐกิจและแนวโน้มการปรับตัวของชุมชนต่อการพัฒนาของรัฐ (3.) เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของวิถีชีวิตริมฝั่งแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นฐานทรัพยากรเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน (4.) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรต่างๆ ต่อการจัดการทรัพยากรชุมชน ในการดำรงความมั่นคงทางอาหารที่ยั่งยืนภายใต้มิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน

งานวิจัยที่มีเป้าหมายในการรวบรวมและจัดระบบองค์ความรู้ที่ชุมชนใช้สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นแนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเอง เพื่อประโยชน์ด้านการวางแผนจัดการทรัพยากรของชุมชนที่กำลังตกอยู่ภายใต้สถานการณ์การคุกคามอย่างหนักหน่วงจากกิจกรรมการพัฒนา โดยในการวิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ในลักษณะกลุ่ม และสัมภาษณ์รายบุคคล การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล การศึกษาดูงาน รวมทั้งการร่วมตรวจสอบข้อมูลความถูกต้องของงานวิจัยโดยชุมชน ผลการศึกษามีรายละเอียดโดยสรุปดังนี้

ในส่วนของฐานทรัพยากรที่เป็นปัจจัยในการหล่อเลี้ยงชุมชนปากลา ได้แก่ 1) แม่น้ำโขง (แหล่งหาปลา) 2) พื้นที่ริมโขง (ทำการเกษตรในช่วงหน้าแล้ง/น้ำลด) 3) พื้นที่เชิงโขง (ทำเกษตรในพื้นที่ราบ) 4) ป่า (แหล่งหน่อไม้ เห็ด) รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ (วัว-ควาย) หมุนเวียนตามฤดูกาลในพื้นที่ริมโขง พื้นที่เชิงโขง และพื้นที่ป่า

รูปแบบการจัดการพื้นที่ทั้งในแม่น้ำโขง และบริเวณพื้นที่ริมโขง พบว่าการจัดการพื้นที่ทั้งสองแหล่ง ปรากฏอยู่ในระบบลงในแม่น้ำโขง และระบบหมุนมรดกบริเวณพื้นที่ริมโขง ซึ่งรูปแบบการจัดการพื้นที่ของปากลา อาศัยกระบวนการสนทนาระหว่างกันในกรณีที่เกิดปัญหาพิพาทของพื้นที่ รวมทั้งยังใช้กระบวนการสืบทอดมรดกจากบรรพบุรุษที่เคารพและไว้น้ำใจระหว่างของคนในชุมชน แม้ว่าการแข่งขันทางเศรษฐกิจจะเข้มข้นขึ้นจากอดีต แต่การใช้ทรัพยากรและการจัดการพื้นที่ยังคงรูปแบบที่ตกทอดมาจากคนรุ่นก่อน โดยมีต้องอาศัยการบัญญัติกฎระเบียบระหว่างสมาชิกในชุมชนแต่อย่างไร

อย่างไรก็ตาม ภาวะปัจจุบันที่ชุมชนได้รับผลกระทบทั้งจากสภาพพื้นที่ของชุมชนที่ทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ตลอดจนการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงในประเทศจีนก็เริ่มส่งผลให้ระดับน้ำโขงขึ้นลงผิดธรรมชาติกระทบต่อระบบการทำเกษตรในพื้นที่ริมโขง ขณะเดียวกันการผลักดันให้มีการก่อสร้างเขื่อนบ้านกุ่มบริเวณบ้านท่าล่าง ส่งผลให้ข้อมูลฐานทรัพยากรในชุมชนจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างกระบวนการจัดการพื้นที่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนเป็นสำคัญ

การตระหนักศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของชุมชนภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีในชุมชน และวิถีการดำรงชีวิตภายใต้มิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น คณะวิจัยจึงได้ร่วมกับชุมชนในการพัฒนากระบวนการจัดการพื้นที่ในส่วน ของพื้นที่เชิงโชนที่ยังไม่มีความชัดเจนในการระบุพื้นที่การใช้ประโยชน์ของชุมชน โดยอาศัยแนวคิด “โฉนดชุมชน” ซึ่งกำลังก่อรูปกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมจากชุมชน เพื่อสร้างหลักประกันทางด้าน ความมั่นคงทางอาหารให้แก่ชุมชนปากลาจากการเปลี่ยนแปลงบริบทของการพัฒนาในอนาคต

สารบัญ

หน้า

คำนำ

กิตติกรรมประกาศ

บทคัดย่อ

สารบัญ

บทที่ 1 บทนำ

ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
คำถามหลักในการวิจัย	4
คำถามย่อยในการวิจัย	4
พื้นที่ศึกษา	4
กลุ่มเป้าหมาย	4
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	5

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	6
2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชน	8
2.3 ความมั่นคงทางอาหาร	12
2.4 แนวคิดอริปไตยทางอาหาร	16
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง	18
2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	20
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	23

บทที่ 3 วิธีวิทยาเพื่องานวิจัยท้องถิ่น

3.1 วิธีดำเนินงานวิจัย	26
3.2 กลุ่มผู้วิจัย	26
3.3 ขอบเขตของการวิจัย	28
3.4 แผนปฏิบัติการวิจัย	29
3.5 แหล่งข้อมูลและวิธีศึกษาวิจัย	32
3.6 กระบวนการในการดำเนินงาน	33
3.7 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล	34

บทที่ 4 ผลการศึกษา

4.1 บริบทชุมชนปากลา	35
4.2 ทรัพยากรในด้านความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา	42
4.3 รูปแบบการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร	53
4.4 มูลค่าทางเศรษฐกิจ	59
4.5 ชุมชนปากลากับความตระหนักในความมั่นคงทางอาหาร	65
4.6 การมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรต่างๆ	67
4.7 แผนชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	68
4.8 การเสริมศักยภาพให้ชุมชน	72
4.9 การปรับตัวของชุมชนต่อการพัฒนาของรัฐ	74

บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย	76
5.2 แนวโน้มในการปรับตัวของชุมชนบ้านปากลา	78
5.3 ความตระหนักถึงคุณค่าของวิถีชีวิตคนริมโขง	79
5.4 การมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรต่างๆต่อการจัดการทรัพยากรชุมชน	80

	หน้า
5.5 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย	81
5.6 ปัญหาและอุปสรรค	83
5.7 บทเรียนที่ได้รับจากงานวิจัย	84
5.8 ข้อเสนอแนะต่องานวิจัย	85
บรรณานุกรม	87
ภาคผนวก	89
ประวัตินักวิจัย	106

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยได้รับการกล่าวขานว่าเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านอาหาร ดังวลีที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” สืบเนื่องมาจากที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศที่ก่อให้เกิดความหลากหลายของระบบนิเวศ ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการกำเนิดและดำรงอยู่ของมวลหมู่พืชพรรณและสัตว์นานาชนิด ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้ประเทศไทยมีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์มาโดยตลอด โดยเฉพาะชุมชนชนบทที่อาศัยและพึ่งพิงระบบนิเวศของตนในการดำรงชีพทั้งในแง่ของอาหาร ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสาน เป็นภาคที่มีขนาดพื้นที่และจำนวนประชากรที่มากที่สุดในประเทศไทย ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของภาคแบ่งเป็น 2 แ่งใหญ่ๆ คือ แ่งสกลนครกับแอ่งโคราช มีเทือกเขาภูพานเป็นพรมแดนธรรมชาติกั้นแบ่งแอ่งทั้ง 2 ออกจากกัน และมีแม่น้ำมูล ชี สงคราม และแม่น้ำโขง เป็นแม่น้ำสายสำคัญหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของคนในภาค ความอุดมสมบูรณ์ของนิเวศลุ่มน้ำทำให้คนอีสานนิยมตั้งถิ่นฐานตามลุ่มน้ำต่างๆ ที่กล่าว ดังนั้นสภาพการดำรงชีพจึงสัมพันธ์กับระบบนิเวศแบบลุ่มน้ำเป็นสำคัญ นั่นหมายความว่าความรวมถึงการทำอาชีพประมง และการเพาะปลูกพืชไร่ฝักริมแม่น้ำในฤดูแล้ง

กล่าวเฉพาะที่ไหลผ่านภาคอีสานซึ่งมีลักษณะเป็นสายน้ำแผ่กว้าง ส่งผลให้เกิดลักษณะนิเวศแบบชายฝั่งและหาดทรายขึ้นต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของระดับน้ำในแต่ละฤดูกาล กลไกธรรมชาติเช่นนี้ทำให้ชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงได้เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและพัฒนาระบบการผลิตให้พึ่งพาและสอดคล้องกับกลไกธรรมชาติ

แม่น้ำโขงช่วงที่ไหลผ่านชุมชนในเขตอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นแม่น้ำที่ไหลเชี่ยว ระดับน้ำในฤดูแล้งและฤดูฝนแตกต่างกันอย่างมาก ประกอบด้วยแก่งน้อยใหญ่กลางลำน้ำจำนวนมาก ขณะที่สองฝั่งแม่น้ำมีลักษณะเป็นภูเขาสูงชัน มีพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการทำการเกษตร (โดยเฉพาะการทำนา) น้อยมาก ชุมชนในเขตจึงเลือกที่จะทำการประมงเป็นอาชีพหลัก ขณะเดียวกันก็ได้อาศัยพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำในช่วงฤดูแล้งสำหรับการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจหลายชนิด เช่น ถั่วฝักยาว มันเทศ ข้าวโพด ฝ้าย เป็นต้น

บ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองอุบลราชธานีเป็นระยะทางประมาณ 150 กิโลเมตร ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2468 โดยชาวประมง

ที่เดินทางมาหาปลาบริเวณที่ห้วยลาไหลลงสู่แม่น้ำโขงซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีปลาชุกชุม¹ กระทั่งได้ขยายเป็นหมู่บ้านปากลาในปัจจุบัน มีบ้านเรือนจำนวน 86 หลังคาเรือน และประชากร 380 คน ในจำนวนนี้เป็นบุคคลไร้สัญชาติประมาณ 60 คน สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่บ้านปากลามีลักษณะเป็นป่าตามแนวเชิงเขาทอดด้วยพลาญหิน มีพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรน้อยมาก กิจกรรมการเพาะปลูกของชุมชนส่วนใหญ่จึงต้องอาศัยพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงเป็นหลัก ซึ่งจะทำให้เฉพาะในฤดูแล้งหรือช่วงที่น้ำลดเป็นระยะเวลาประมาณ 6 เดือนเท่านั้น

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศลุ่มน้ำโขง (หมายความว่าถึงสภาพพื้นที่ป่าโดยรอบด้วย) ทำให้ชุมชนบ้านปากลาได้พึ่งพาพื้นที่เหล่านี้ในการดำรงชีวิตสืบต่อมา ทั้งนี้แทบทุกครัวเรือนได้อาศัยการทำประมงในแม่น้ำโขง และใช้พื้นที่ริมฝั่งโขงสำหรับการเพาะปลูกพืชผัก รวมทั้งการใช้พื้นที่ป่าเป็นแหล่งอาหารและแหล่งเชื้อเพลิง ตลอดจนอาศัยสิ่งที่หาได้ในพื้นที่เหล่านี้ (โดยเฉพาะปลา) ในการแลกเปลี่ยนกับข้าวเหนียวซึ่งเป็นอาหารหลักของคนอีสานกับชุมชนผู้ผลิตข้าวที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน แม้ในระยะหลัง“เงินตรา” จะเข้ามามีบทบาทในระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตมากขึ้น แต่ก็ยังคงชี้ให้เห็นว่าชุมชนที่มีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่เพียงน้อยนิดในแถบนี้กลับสามารถผลิตและหาอาหารเลี้ยงชุมชนได้อย่างสมบูรณ์ เป็นชุมชนที่มั่งคั่งและมั่นคงทางอาหาร – อันที่จริงลักษณะเช่นที่กล่าวเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในพื้นที่แถบนี้มาเป็นระยะเวลานานแล้ว และภาพเขียนสีอายุกว่า 4,000 ปีที่ผาแต้มน่าจะช่วยยืนยันความจริงข้อนี้ในระดับหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในสมัยปัจจุบันอาจจะกำลังกลายเป็นปัจจัยคุกคามความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนปากลา (และอื่นๆ ในแถบนี้) ที่เคยพึ่งตัวเองได้ในที่สุด – การสร้างเขื่อนภายใต้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 10 เขื่อนใหญ่ที่จะสร้างขึ้นกั้นแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีน² รวมถึงโครงการเขื่อนอีก 8 โครงการ ที่จะสร้างขึ้นในแม่น้ำโขงสายหลักทางตอนล่าง³ เหล่านี้ล้วนกำลังจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศของแม่น้ำโขง

¹ ปากลา หมายถึง บริเวณที่ลำห้วยลาไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง คำ “ลา” เป็นคำภาษาลาว เมื่อใช้อธิบายลักษณะหนึ่งของสภาพภูมิประเทศมีความหมายว่า ลักษณะบาน กว้าง หรือแผ่ออก ในแง่นี้ “ปากลา” จึงหมายถึง ปากของลำห้วยสายหนึ่งที่มีลักษณะบาน กว้าง หรือแผ่ออก และต่อมาได้กลายเป็นชื่อเรียกลำห้วยนี้ด้วย

² ประเทศจีนมีโครงการก่อสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงจำนวน 10 โครงการ ในจำนวนนี้ 8 โครงการมีแผนการที่จะสร้างแน่นอนแล้ว โดยที่ก่อสร้างแล้วเสร็จ 2 โครงการ ได้แก่ เขื่อนมานวาน และเขื่อนดาเซาซาน และกำลังดำเนินการก่อสร้าง 3 โครงการ ได้แก่ เขื่อนเซียวาน เขื่อนจิงฮอง และเขื่อนเนาฉาตู

³ 1) เขื่อนปากแบ่ง แขวงอุดมไซ ประเทศลาว 2) เขื่อนหลวงพระบาง ประเทศลาว 3) เขื่อนปากลาย แขวงไชยบุรี ประเทศลาว 4) เขื่อนไชยะบุรี แขวงไชยบุรี ประเทศลาว 5) เขื่อนผามอง ชายแดนไทย-ลาว

ทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของพันธุ์ปลาหรือการประมง ปัญหาการพังทลายของตลิ่งและบริเวณหาดทราย การหายไปของตะกอนดินที่อุดมสมบูรณ์ รวมถึงสภาพการไหลของน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นต้น

กล่าวเฉพาะการดำเนินการโครงการเชื่อมบ้านกุ่ม ซึ่งเป็นโครงการร่วมระหว่างประเทศไทย-ลาว (จะสร้างขึ้นกันแม่น้ำโขงที่บริเวณบ้านท่าล่าง อำเภอโขงเจียม และบ้านกลุ่มน้อย ประเทศลาว) เป็นสถานการณ์ที่ชุมชนวิตกว่าจะสร้างผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งต้นทุนใหญ่สำหรับการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบทางด้านอาหารซึ่งเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่จำเป็นและสำคัญ กระทั่งทำให้ชุมชนมีอาจพึ่งพาฐานทรัพยากรในชุมชนและตนเองได้อีกต่อไป

จากการสนทนากับสมาชิกในชุมชนบ้านปากลา พบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนโดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร ปรากฏเป็นเรื่องราวที่ถูกถ่ายทอดมารุ่นต่อรุ่นและฝังแน่นอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน ชุมชนบ้านปากลามีที่ดินทำกินน้อยจึงต้องจับจองพื้นที่ (ทั้งพื้นน้ำ และชายฝั่ง) ในแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ทำกิน “ลวง” หรือพื้นที่จับปลาอาจเป็นทั้งพื้นที่เฉพาะของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง และอาจเป็นพื้นที่ที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันในบางช่วงเวลา ขณะเดียวกัน “ลวง” เหล่านี้ถือเป็นมรดกที่บรรพบุรุษจะส่งต่อให้ลูกหลานในสายเลือด เช่นเดียวกับพื้นที่ชายฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูกขนาดเล็กๆ ของครอบครัวต่างๆ ในฤดูแล้งก็ล้วนเป็นมรดกที่จะถูกส่งต่อให้ลูกหลาน ด้วยเหตุเช่นนี้ชาวบ้านปากลาจึงบอกกับใครต่อใครว่า โฉนดของพวกเขายู้อยู่ในโขงเป็นโฉนดที่ไม่มีลายลักษณ์อักษรแต่ก็เป็นโฉนดที่คนในชุมชนยอมรับร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาคนในชุมชนปากลาเองยังมิได้มีการรวบรวมและจัดระบบองค์ความรู้ที่ชุมชนได้ใช้สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นหนทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเอง ทั้งเพื่อใช้ประโยชน์ในการเป็นบทเรียนและบอกกล่าวแสดงศักยภาพของชุมชนต่อสังคม และเพื่อประโยชน์ด้านการวางแผนจัดการทรัพยากรของชุมชนที่กำลังตกอยู่ภายใต้สถานการณ์การคุกคามอย่างหนักหน่วงจากกิจกรรมการพัฒนา การหาแนวทางในการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนและการสร้างหลักประกันด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และครอบครัว รวมถึงการประกันความมั่นคงทางอาหารให้แก่ลูกหลานในอนาคต จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน เพื่อให้ชุมชนปากลาสามารถดำรงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรให้เป็นที่อยู่ แหล่งอาหาร และเป็นที่ทำกินของชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน

(จังหวัดเลย) 6) เชื้อนบ้านกุ่ม ชายแดนไทย-ลาว (อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี) 7) เชื้อนดอนสะโฮง แขวงจำปาศักดิ์ ประเทศลาว 8) เชื้อนซำบอ จังหวัดกระเจี๊ยะ ประเทศกัมพูชา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตและการใช้ประโยชน์จากน้ำโขง ทรัพยากรรอบชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษามูลค่าทางเศรษฐกิจและแนวโน้มการปรับตัวของชุมชนต่อการพัฒนาของรัฐ
3. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของวิถีชีวิตริมฝั่งแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นฐานทรัพยากรเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน
4. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรต่างๆ ต่อการจัดการทรัพยากรชุมชนในการดำรงความมั่นคงทางอาหารที่ยั่งยืนภายใต้มิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน

คำถามหลักในการวิจัย

กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ควรมีรูปแบบอย่างไรที่จะสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย

คำถามย่อยในการวิจัย

1. จะมีการกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของอาหารในมิติสังคมและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศแม่น้ำโขงได้อย่างไร
2. ชุมชนสามารถดำรงอยู่ภายใต้กระแสการพัฒนาโดยใช้องค์ความรู้ได้อย่างไร
3. การพัฒนาที่ผ่านมาส่งผลกระทบอย่างไรต่อชุมชน
4. จะมีวิธีการอย่างไรในการทำให้ทรัพยากรในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดเกิดการใช้ประโยชน์สูงสุด
5. ชาวบ้าน หน่วยงานต่างๆ จะเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพได้อย่างไร

พื้นที่ศึกษา

บ้านปากลา หมู่ 5 ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

กลุ่มเป้าหมาย

1. ชุมชนบ้านปากลา (ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี)
2. องค์กรบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ฐานข้อมูลเรื่องความมั่นคงทางอาหารของชุมชนปากลา ที่จะเป็แนวทางในการพัฒนา และการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน
2. ชุมชนบ้านปากลา ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของอาหารในท้องถิ่นที่ผูกพันกับ ระบบนิเวศและองค์ความรู้ของท้องถิ่น
3. เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกในชุมชนปากลา องค์การบริหาร ส่วนตำบล และนักวิจัย
4. ได้รูปแบบรูปแบบการจัดการทรัพยากรพื้นที่ริมฝั่งโขงอย่างมีส่วนร่วม ในการดำรงความ มั่นคงทางอาหารที่ยั่งยืนภายใต้มิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน
5. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านปากลา สามารถนำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาชุมชนร่วมกับ อบต. และสามารถนำไปใช้วางแผนทางนโยบายในการลดความเสี่ยงของชุมชนต่อการ ขาดแคลนอาหารกำหนดหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การมีส่วนร่วม ความมั่นคงทางอาหาร (food security) ซึ่งจากการค้นคว้าเอกสารพบว่าประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหาร มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับทั้งเรื่องอธิปไตยทางอาหาร การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การมีส่วนร่วมของชุมชน และความหลากหลายทางชีวภาพ สามารถประมวลได้ดังนี้

2.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม⁴ เป็นรูปแบบของการวิจัยแบบใหม่ที่ประยุกต์และรวมเอาแนวความคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)⁵ กับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research)⁶ มาผสมผสานเข้าด้วยกัน โดยเป็นการวิจัยที่เกิดขึ้นจากความคิดที่ว่า

⁴ นักวิชาการบางกลุ่มมีความเชื่อว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบปลดปล่อยให้เป็นอิสระ (Emancipatory Action Research : EAR) ซึ่งในวงวิชาการแล้วจัดว่าเป็นรูปแบบเดียวของการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่บริสุทธิ์ เนื่องจากการเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงมักใช้สถิติเชิงพรรณนาอย่างง่าย (Simple Descriptive Statistics) และการวิเคราะห์เชิงพรรณนาหรือการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ในการอธิบายข้อมูล และใช้เทคนิคการรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยพบว่า นักวิจัยจำนวนไม่น้อยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยตามแนวคิดของเคมมิสและแมคแทกการ์ท (Kemmis and McTaggart) ในผลงานเรื่อง “The Action Research Planner (1988)” เป็นวิธีหลักของการวิจัย

⁵ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research: AR) มีลักษณะสำคัญเป็นการวิจัยเชิงทดลองที่ไม่มีการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อน โดยมุ่งนำผลการวิจัยมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหา หรือนำผลการวิจัยมาพัฒนา หรือปรับเปลี่ยนการดำเนินงานขององค์กร หน่วยงานหรือชุมชน ซึ่งอาจกระทำโดยผู้วิจัยฝ่ายเดียวหรือบุคคลฝ่ายต่าง ๆ มาร่วมหรือไม่ก็ได้ การวิจัยแบบนี้ หลายมหาวิทยาลัย ยกตัวอย่างได้แก่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้กำหนดให้เป็นรูปแบบหลักรูปแบบหนึ่งของการทำวิทยานิพนธ์ (Thesis) และการค้นคว้าอิสระ (Independent Study: IS) ของนักศึกษา เพื่อให้ผลของงานวิจัยตอบสนองให้เกิดการพัฒนาในหน้าที่การงานของผู้ทำวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน

⁶ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research: PR) เป็นงานวิจัยที่บุคคลหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการวิจัย อันประกอบด้วย การวิเคราะห์ปัญหา การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ผล และสรุปรายงานการวิจัย โดยอาจจะไม่ได้ทำเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาหรือพัฒนางานขององค์กรหรือหน่วยงานในชุมชนเป็นด้านหลัก)

การวิจัยเป็นกิจกรรมทางสังคมที่จะต้องใช้ทรัพยากรของสังคมในการศึกษาจึงเป็นสมบัติของสังคม และเป็นการกระทำที่มุ่งหมายจะให้ประโยชน์หรือเป็นการรับใช้สังคม ด้วยเหตุนี้การวิจัยจึงควรคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุด และการวิจัยที่จะให้ผลประโยชน์สูงสุดนั้น ย่อมเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา (Research for Development) หรือการวิจัยพัฒนา (Research and Development) โดยที่การพัฒนาและการเป็นหุ้นส่วนจะต้องเดินทางร่วมกัน ดังนั้น ทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนอย่างมีเสรีและเป็นประชาธิปไตย โดยจุดที่แตกต่างกันของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมก็คือ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการวิจัยที่เน้นในมิติของการเก็บข้อมูล แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการประยุกต์หาวิธีการแก้ไขปัญหาไปพร้อม ๆ กัน หรือกล่าวได้ว่าการแสวงหาแนวความคิดและแนวทางในการแก้ไขปัญหาและทรัพยากรที่ผู้ถูกวิจัยมีอยู่เพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหา

คุณลักษณะสำคัญของงานวิจัยรูปแบบดังกล่าวเมื่อเทียบกับงานวิจัยแบบดั้งเดิม สามารถสรุปได้จากผลงานความคิดของพันธทิพย์ รามสูตร⁷ ได้ดังนี้

ประเด็นเปรียบเทียบ	การวิจัยแบบดั้งเดิม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
รูปแบบ	เป็นพิมพ์เขียวที่กำหนดให้	เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์
อุดมการณ์/ปรัชญา	เน้นกลุ่มคนชั้นสูง	เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม คนชายขอบ
จุดมุ่งหมาย	ไม่ผูกพัน ทำให้ได้ข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัย	มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมกันเพื่อสิทธิของมนุษย์
กรอบการวิจัย	กำหนดโดยนักวิจัยองค์กร	กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่
จุดเน้น	วัตถุ เน้นการสร้างสิ่งของ	คน เริ่มที่คนเป็นหลัก ทำให้คนมีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจและกำลังใจ
เป้าหมาย	กำหนดไว้ล่วงหน้า	ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของท้องถิ่น ตามเงื่อนไขความเหมาะสม
ยุทธวิธี	เน้นการวางแผนที่อ้างว่า	เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมั่นในความสามารถ

⁷ พันธทิพย์ รามสูตร, การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม, (กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540), หน้า 60-63.

	ชาวบ้าน ไม่สามารถวางแผนเองได้	ในการเรียนรู้ของคน
วิธีการ	เข้มงวดรัดกุม เน้นหลักการ วิจัยเชิงปริมาณ มองมิติชุมชน ที่ศึกษา และใช้เทคโนโลยีหรือ ระเบียบวิธีการขั้นสูง	เรียบง่าย ใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัด มองชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และใช้ เทคโนโลยีชาวบ้าน
การวิเคราะห์ สถานการณ์	เน้นการย่อส่วน (Reductionism)	การมององค์รวม (Holistic Approach)
รูปแบบการพัฒนา	ควบคุม ชี้นำและให้แรงจูงใจ เป็นวัตถุ เน้นการทำงานตาม แผนและส่งเสริมวัฒนธรรมการ พึ่งพา	ปลดปล่อย สร้างกำลังอำนาจในการคิดและ ต่อรองให้สำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำ โดยมี แรงจูงใจคือความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน และเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพา ตนเอง
มองชาวบ้าน	เป็นผู้รับประโยชน์จาก ความสำเร็จของโครงการวิจัย	เป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้ลงมือกระทำ โครงการสำเร็จ และมีส่วนร่วม
ผลลัพธ์ (Output)	เน้นวัตถุที่เป็นผลิตผลของ โครงการ เช่น รั้ว ถนน อาคาร เป็นต้น	ไม่เน้นวัตถุ แต่เน้นความสามารถของชุมชน เน้นการเรียนรู้ ความพอใจ ความ หลากหลาย กำลังใจและแรงใจของ ประชาชน

2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชน

ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การมีส่วนร่วมของส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องถือได้ว่าเป็นเรื่องปกติของสังคมประชาธิปไตยที่กิจกรรมทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมประชาชนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆได้อย่างเสรี การมีส่วนร่วมนั้นเกิดได้ในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ หลายกิจกรรมและมีความหลากหลายในวัตถุประสงค์ ส่งผลให้การนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมจึงมีความหมายที่แตกออกไปได้มากมาย ดังนี้

Rudolpho Stavenhagen กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในแง่ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมว่าเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยกลุ่มทางสังคมที่มีฐานะต่ำสามารถแสดงความต้องการหรือเสนอข้อเรียกร้องเพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางประการทางสังคม เศรษฐกิจหรือการเมือง (ปรัชญา เวสารัชช์: 2528, หน้า 3)

Goodman นิยามการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึงการมีส่วนร่วมที่มีเป้าหมายในการพัฒนา กล่าวคือเป็นการมีส่วนร่วมที่จัดขึ้นในโครงการที่มีขนาดใหญ่ซึ่งเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม(ปรัชญา เวสารัชช: 2528,หน้า 3)

เออวิล วิลเลียม (อ้างใน สุเมธ ทราญแก้ว: 2536, หน้า 14) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมว่าคือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความชำนาญของประชาชนแก้ปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

ทวิทอง หงส์วิวัฒน์ (อ้างใน สุเมธ ทราญแก้ว: 2536, หน้า 14) ได้ให้คำจำกัดความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าคือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

คณินิจ ศรีบัวเลี่ยม (2544: 145) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง การกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง การบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน

เมื่อพิจารณาถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้วิจัยเห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับโครงการ แผนงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชน โดยการเข้ามีส่วนร่วมนั้นจะต้องดำเนินการตั้งแต่ขั้นตอนการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ร่วมคิด ร่วมวางแผนและดูแลตรวจสอบโดยประชาชนเป็นสำคัญ

สามารถแสดงองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้ (พัชรี สีโรส: 2546, หน้า 2-2 – 2-3)

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง มีการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายรัฐ องค์กรเอกชน และประชาชนทั่วไป โดยเน้นการสื่อสารสองทางทั้งสองทางที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ไม่ใช้การทำครั้งเดียวจบและควรเกิดขึ้นตลอดโครงการ

2. เป้าหมายของการมีส่วนร่วมไม่ใช่เพียงการจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นตามกฎหมายหรือการทำให้ไม่มีความขัดแย้ง หากแต่กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนควรมุ่งให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางและเป็นวิธีการเพื่อทำให้การตัดสินใจของรัฐดีขึ้นและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน

ขอบเขตของการมีส่วนร่วมของประชาชน

เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความหมายที่กว้างใหญ่ ดังนั้นในการพิจารณาขอบเขตของการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน คือการพิจารณาที่ขั้นตอนในการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นอย่างไร

ตามความเห็นของ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์ (ปรัชญา เวสารัชช์: 2528, หน้า 10) เห็นว่าประชาชนอาจเข้ามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ของการพัฒนา 4 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นตอนการค้นหาปัญหา กำหนดสาเหตุของปัญหา จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และหาทางแก้ไขปัญหา
2. ขั้นตอนการตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไข
3. ขั้นตอนการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
4. ขั้นตอนการประเมินผลงานของกิจกรรมการพัฒนา

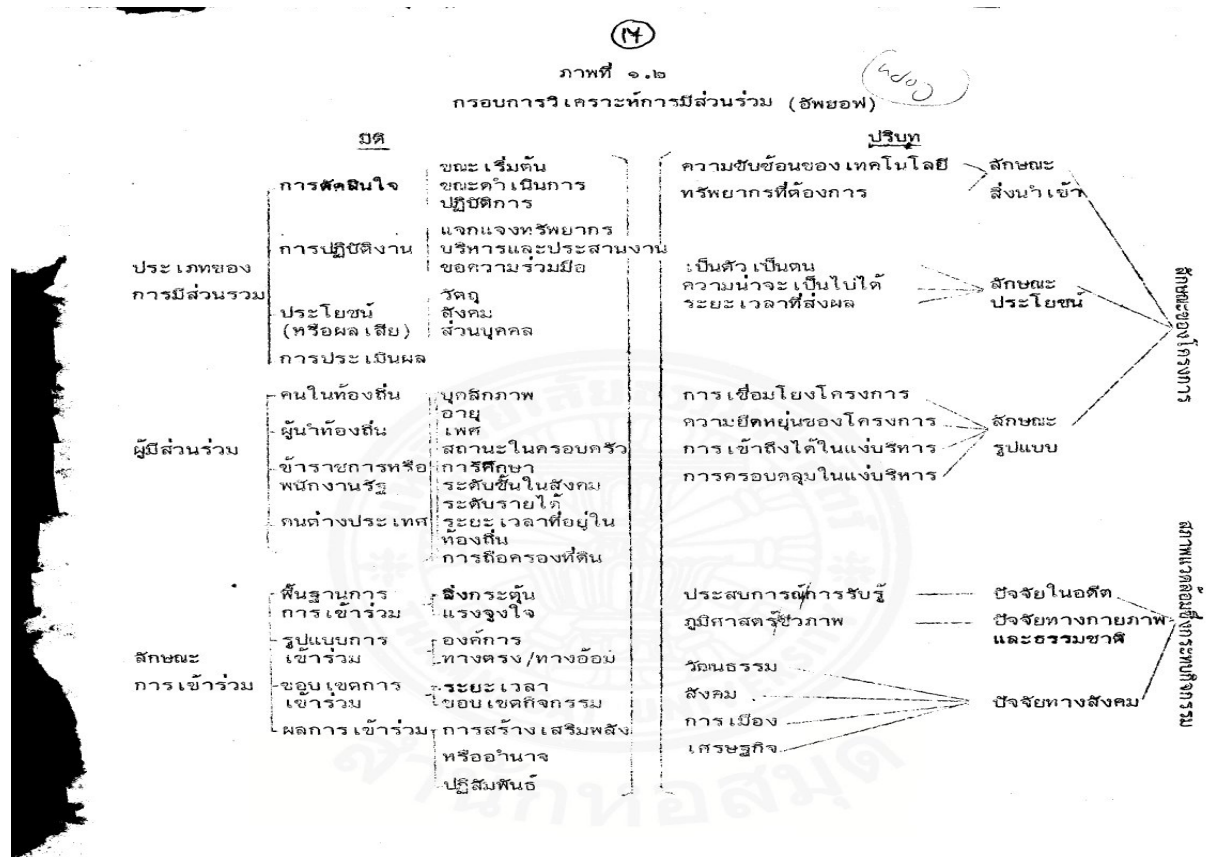
ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน

โคเฮนและอัสฮอฟ (อ้างใน สุเมธ ทราญแก้ว: 2536, หน้า 16) กล่าวว่าการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปหมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) แต่ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นการตัดสินใจแต่เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการปฏิบัติการ (Implementation) ด้วย เช่น ในการจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมการพัฒนา เป็นต้น การตัดสินใจยังเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ และการประเมินผลในกิจกรรมพัฒนาดังกล่าว ซึ่งจะเห็นว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติการ และเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วย กล่าวคือผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการปฏิบัติการ และผลประโยชน์ก็จะเป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้นนั่นเอง ดังนั้นลักษณะของการมีส่วนร่วมจึงมี 4 ลักษณะที่สำคัญ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

สามารถสรุปรายละเอียดของการมีส่วนร่วมของประชาชนตามกรอบในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมที่เสนอโดยอัฟฮอฟ ซึ่งมีรายละเอียดในการพิจารณาการมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมประเด็นต่างๆ ได้อย่างดี (ปรัชญา เวสารัชช์: 2528, หน้า 17)

ที่มา Norman Uphoff, "Farmers' Participation in Project Formulation, Design and Operation," paper prepared for Second Annual Agricultural Sector Symposium, Washington, D.C., January 5-9, 1981

2.3 ความมั่นคงทางอาหาร Food Security

ความหมาย

ความมั่นคงทางอาหาร เป็นแนวคิดที่กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นหลังจากการถกเถียงกันในประเด็นเรื่อง “สิทธิทางอาหาร” ซึ่งเป็นสิทธิที่ได้รับการบัญญัติไว้ใน Article 25 ของคำประกาศสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (ปี 1948)

แนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ถูกพัฒนาขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1970 ซึ่งสองทศวรรษต่อมาความมั่นคงทางอาหารยังคงเป็นประเด็นที่เป็นวาทกรรมหลักในสาธารณะ จนกระทั่งแนวคิดเรื่องสิทธิของปัจเจกบุคคลได้รับความสนใจเพิ่มขึ้น ซึ่งความหมายของ “ความมั่นคงทางอาหาร” มีการนิยามความหมายที่หลากหลายตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีการประมาณการว่าอาจมีถึง 200 นิยามความหมาย และมีตัวชี้วัดที่บ่งบอกถึงความมั่นคงทางอาหารถึง 450 ตัวที่ยังคงถูกเถียงหาข้อสรุปไม่ได้ ในงานวิจัยนี้ได้รวบรวมตัวอย่างของการให้นิยาม “ความมั่นคงทางอาหาร” ดังนี้⁸

Oshaug ให้นิยามความมั่นคงทางอาหารว่าคือ การมีคลังอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการเพียงพอ มีวัฒนธรรมการบริโภคที่เหมาะสม รักษาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และมีความยั่งยืนตลอดไป

การประชุม World Food Summit 1991 ให้ความหมายว่า ความมั่นคงทางอาหารเป็นความมั่นคงทางอาหารในระดับบุคคล ครอบครัว ประชาชาติ ภูมิภาคและโลก จะบรรลุได้ก็ต่อเมื่อทุกคนในทุกละเวลามีความสามารถทางกายภาพและทางเศรษฐกิจที่จะเข้าถึงอาหารที่ปลอดภัย มีสารอาหารครบหมู่ เพื่อสนองความต้องการอาหารและรสชาติอาหารประจำวันในอันที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีชีวิตรอดและมีสุขภาพดี

เวียา คัมเปซีนา ให้ความหมายว่า ความมั่นคงทางอาหารเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานและต้องได้รับหลักประกันอำนาจอธิปไตย ซึ่งก็คือสิทธิที่ดำรงไว้และการพัฒนาศักยภาพตนในการผลิตอาหารบนพื้นฐานของการเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่นและความหลากหลายทางการผลิตอาหาร เกษตรกรมีสิทธิในการผลิตอาหารของเกษตรกรเองภายใต้ขอบเขตของตนเอง

องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งชาติ ได้นิยามความหมายของความมั่นคงทางอาหารโดยครอบคลุมถึง การที่ประชาชนมีปริมาณอาหารเพื่อการบริโภคที่เพียงพอ มีความหลากหลายของประเภทอาหารที่ได้รับ อาหารมีคุณภาพ ซึ่งหมายถึงคุณค่าทางโภชนาการและความสะอาดปลอดภัย และประชาชนสามารถเข้าถึงอาหารอันเกิดจากระบบการกระจายอย่างทั่วถึง

⁸ ส่วนใหญ่นำมาจากการรวบรวมของ ปิยนาด อิมดี (2547).

สุพานี ธนินุติ กล่าวว่าความมั่นคงทางอาหารหมายถึง การที่ประชาชนสามารถมีอาหารเพื่อบริโภคได้อย่างพอเพียง สามารถเข้าถึงอาหารได้ตลอดเวลาที่ต้องการ อาหารที่บริโภคนั้นต้องมีความปลอดภัย เพื่อเสริมสร้างสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดี

องค์ประกอบของความมั่นคงทางอาหาร

เมื่อพิจารณาจากความหมายของความมั่นคงทางอาหารพบว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในเข้าถึงอาหาร หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจที่จะเข้าถึงอาหารได้ตลอดเวลา โดยอาหารดังกล่าวมีคุณค่าทางโภชนาการ ปลอดภัย และมีปริมาณที่เพียงพอ ในการที่จะตอบสนองต่อความต้องการด้านโภชนาการ เพื่อการดำเนินชีวิตที่มีสุขภาพแข็งแรง องค์ประกอบของความมั่นคงด้านอาหารที่ได้รับการกล่าวอ้างนั้น มาจากการศึกษาของ Maxwell and Smith (1991) ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ คือ การมีอยู่ของอาหาร (Food Availability) การเข้าถึงอาหาร (Food Accessibility) และการใช้อาหารให้เกิดประโยชน์ (Food Utilization)

1. **การมีอยู่ของอาหาร (Food Availability)** หมายถึงการมีปริมาณอาหารที่มีคุณภาพเหมาะสม มั่นคงและเพียงพอต่อทุกคน หากกล่าวให้กระชับขึ้น คือ การมีอยู่ของอาหารคือ ปริมาณอาหารที่เพียงพอต่อการต้องการใช้มีคุณภาพและมีความหลากหลาย จะต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นด้วย และจะต้องมีการสะสมอาหารไว้ให้เพียงพอต่อความต้องการบริโภค

การมีอยู่ของอาหารและการหาอาหารนั้นได้ มีเงื่อนไขอยู่ที่ฤดูกาล แหล่งอาหาร และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ โดยทรัพยากรดังกล่าวจะเป็นทรัพยากรอาหารที่มีเจ้าของและไม่มีเจ้าของ (Open Resource-Private Resource)

2. **การเข้าถึงอาหาร (Food Accessibility)** หมายถึงการที่ปัจเจกบุคคลสามารถเข้าถึงทรัพยากรและได้มีสิทธิในการที่จะได้อาหารอย่างเหมาะสม ตามความจำเป็นด้านโภชนาการ ซึ่งยังมิเน้นถึงความสามารถในการมีอาหารได้ (Affordability) ไม่ว่าจะเป็นทางตรงคือมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองและทางอ้อมคือสามารถซื้อหาอาหารได้ กล่าวได้ว่าการได้มาซึ่งอาหารจะต้องเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของทุกคน ทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกปลูกและบริโภคได้

ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรคือ กฎหมาย ประเพณี การมีอธิปไตยทางอาหาร ทรัพยากรสาธารณะร่วม (Common Resource) การมีที่ดิน มีรายได้พอที่จะซื้ออาหาร รวมถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน

3. **การใช้อาหารให้เกิดประโยชน์ (Food Utilization)** หมายถึง การใช้อาหารให้ถูกต้องตามหลักชีวภาพผ่านทางโภชนาการ สุขอนามัย การดูแลสุขภาพ อาหารจะต้องนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานและอาหารต้องนำมาใช้เพื่อสุขภาพของบุคคล ต้องเป็น

อาหารที่มีคุณค่าทางอาหาร ทางโภชนาการ มีความปลอดภัยไม่ปนเปื้อนสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อร่างกาย

ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้อาหารให้เป็นประโยชน์ คือ การมีความรู้ ความสามารถหรือศักยภาพ ในการผลิตอาหาร การหาอาหาร การประกอบอาหาร เทคโนโลยี เครื่องมือในการทำมาหากิน ซึ่งส่งผลต่อการนำมาอาหารมาใช้

พัฒนาการและนัยสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร

ความมั่นคงทางอาหาร ไม่ใช่ประเด็นที่เพิ่งได้รับการกล่าวถึงในสถานการณ์ที่สิ่งแวดล้อมโลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สวามินาธาน (Swaminathan, 1998 อ้างใน กฤษฎา บุญชัย: 2550) ได้สืบย้อนพัฒนาการแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารว่าสืบสาวไปได้ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1940-1960 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่เกิดแนวคิดเรื่องสิทธิต่ออาหาร สามารถจำแนกออกมาเป็น 4 ยุค คือ ยุค 1940-1960 ความมั่นคงทางอาหารถูกมองในแง่ทางกายภาพ เช่น สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีอาหารเพียงพอ เข้าถึงได้ ผลิตได้ ยุคต่อมาคือ 1970 เน้นเรื่องการเข้าถึงทางเศรษฐกิจต่ออาหาร ยุคที่ 3 คือ ช่วง 1980 ความมั่นคงทางอาหารขยายขอบเขตจากความมั่นคงระดับโลกหรือระดับประเทศ หรือระดับชุมชนมาสู่ระดับปัจเจกบุคคล และยุคสุดท้ายคือ 1990 ยอมรับเรื่องคุณค่าโภชนาการระดับจุลภาคและสภาพแวดล้อมที่สะอาด ปลอดภัย โดยปัจจุบัน สวามินาธานสรุปว่า ต้องมองเรื่องความมั่นคงทางอาหารจากแง่มุมทั้งทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมอย่างรอบด้าน

ในส่วนของนักวิชาการที่สนใจประเด็นความมั่นคงทางอาหารอย่าง Maxwell (อ้างใน กฤษฎา บุญชัย: 2550) ได้จำแนกวาระของแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารในแต่ละช่วง ดังนี้

ช่วงแรก 1974-1980 ความมั่นคงทางอาหารเน้นที่ระดับโลก เพราะจากวิกฤติอาหารจากความอดอยากในแอฟริกา ราคาอาหารเพิ่มสูงขึ้น และเป็นช่วงที่ FAO ก่อตั้งคณะกรรมการว่าด้วยความมั่นคงอาหารโลกและสภาพอาหารโลก เพื่อติดตามสภาวะความต้องการและปริมาณอาหารโลก

ช่วงที่ 2 คือ 1981-1985 เริ่มมีปฏิบัติการนโยบายปรับโครงสร้างเพื่อแก้ปัญหาความยากจน อันจะทำให้เกิดภาวะความมั่นคงทางอาหาร

ช่วงที่ 3 คือ 1986-1990 เมื่อภาวะอดอยากในแอฟริกาได้มาถึงการสรุปบทเรียนต่อต้านทุนทางสังคมอันเกิดจากการปรับโครงสร้าง อันทำให้แนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารเปลี่ยนไปจากเดิม

ช่วงที่ 4 คือ 1990-1996 แนวคิดเรื่องการลดความยากจนเป็นประเด็นที่โด่งดังกว่าเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ปัญหาความอดอยากถูกมองเป็นเรื่องการจัดการอุปทานด้านอาหารในสถานการณ์การเมืองที่ซับซ้อน

ช่วงที่ 5 คือ 1996 เมื่อราคาอาหารในตลาดโลกถีบตัวสูงขึ้น และการกลับมาให้ความสำคัญเรื่องความสามารถของโลกในการเลี้ยงดูตนเอง แมกซ์เวลได้ตั้งคำถามว่าประเด็นการวิเคราะห์ย้อนกลับมาใช้แนวคิดมัลธัสซึ่งเป็นที่ยอมรับในช่วง 1970 ด้วยการเน้นไปที่การผลิตอาหารในพื้นที่ที่มีศักยภาพ หรือจะสนใจเรื่องการบริหารโรคและการเข้าถึงอาหารอย่างยั่งยืนหรือไม่

จะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหาร เกิดขึ้นจากภาวะโลกที่ทวีปต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแอฟริกา เผชิญกับภาวะอดอยาก โดยมุ่งความสนใจไปที่เรื่องทางกายภาพและเศรษฐกิจ วิถีคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นเรื่องการมองด้านอุปทาน ดังปรากฏในรายงานของ FAO ในปี 1983 ได้อธิบายถึงแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหาร โดยวิเคราะห์ว่าทุกประเทศประสบความยากลำบากในการสะสมอาหาร ประเทศต่างๆ ควรเข้าถึงอาหารนำเข้าสู่พื้นฐานอย่างเพียงพอ ประเด็นเรื่องการสร้างผลผลิตส่วนเกินจึงกลายเป็นประเด็นหลักของการวิเคราะห์ความมั่นคงทางอาหารระดับโลก และระดับประเทศควบคู่ไปกับเรื่องการจัดสรรอาหารให้สัมพันธ์กับประชากร (กฤษฎา บุญชัย: 2550, หน้า 41)

อย่างไรก็ตาม ความมั่นคงทางอาหารยังผูกโยงกับประเด็นทางการเมืองที่เข้ามากำกับทิศทางอำนาจในการเข้าถึงอาหาร ดังเช่น รัฐบาลหลายประเทศมักละเลยการสนับสนุนชาวนา โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทอันห่างไกล แต่มุ่งสนับสนุนภาคเมืองด้วยการกดราคาสินค้าเกษตรให้ตกต่ำเพื่อให้ภาคเมืองเติบโต รัฐบาลหลายแห่งบังคับให้ประชาชนต้องขายสินค้าเกษตรกับรัฐในราคาที่ต่ำกว่าราคาโลก ขณะที่รัฐกลับเอาสินค้าเหล่านั้นไปขายในตลาดโลกในราคาเต็ม

ในทฤษฎีของไมเคิล วินเฟอร์ และเจนนี จอนเซน ได้จำแนกความแตกต่างเรื่องความมั่นคงทางอาหารดังนี้ (กฤษฎา บุญชัย: 2550, หน้า 42)

ประการแรก ความมั่นคงทางอาหารสื่อถึงรัฐที่พึงปรารถนาที่ดำเนินการเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารในชาติของตน เนื่องจากที่ผ่านมารัฐไม่ได้มีมาตรการทางนโยบายกฎหมายในการคุ้มครองปกป้องประชาชนในการเข้าถึงอาหาร เนื่องจากกลุ่มเจ้าที่ดิน กลุ่มทุน หน่วยงานรัฐครอบครองทรัพยากรในการผลิต

ประการที่สอง ระดับการเมืองของความมั่นคงทางอาหารยังคงเป็นระดับโลก ประเทศ หรือภูมิภาค มากกว่าที่จะคุ้มครองการเข้าถึงอาหารของปัจเจกบุคคล

ประการที่สาม แนวคิดความมั่นคงทางอาหารในหลายกรณี ขาดแง่มุมเรื่องสิทธิต่ออาหาร ซึ่งไม่เพียงแต่คิดว่าจำนวนประชาชนที่เข้าถึงอาหาร แต่ต้องคำนึงถึงว่าประชาชนจะเข้าถึงอาหารได้อย่างไร ซึ่งควรให้ความสำคัญต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากกว่าการมีอำนาจในการซื้ออาหาร

ความมั่นคงทางอาหารควรจะเกิดจากการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อผลิตอาหารของตน และสร้างรายได้ อย่างมีศักดิ์ศรี

ความแตกต่าง ลัทธิ และลัทธิของแนวคิดด้านความมั่นคงทางอาหาร ส่งผลทำให้ไม่เกิด การปฏิบัติที่ชัดเจนนัก เพราะไม่ได้มีการกำหนดลำดับความสำคัญในการปฏิบัตินโยบาย อีกทั้ง แนวคิดทั้งหลายด้านก็ขัดแย้งกัน เช่น จะมุ่งเน้นไปที่ระดับโลกหรือปัจเจกบุคคล จะเน้นความมั่นคง จากการเพิ่มผลผลิต หรือการกระจายทรัพยากร เป็นต้น รวมทั้งเมื่อผนวกกับโลกาภิวัตน์ทาง เศรษฐกิจ และบทบาทของบรรดาบริษัทข้ามชาติ กลับพบว่าความมั่นคงทางอาหาร มักเป็นเรื่องการ สร้างผลผลิตให้มากเพื่อการค้าขาย ส่งผลให้ความมั่นคงทางอาหารกลายเป็นประเด็นท้ายที่สุดแล้ว ใครเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากความมั่นคงทางอาหาร และความมั่นคงทางอาหารดังกล่าวจะสร้าง ความมั่นคงให้แก่เกษตรกร ชุมชนท้องถิ่นได้หรือไม่ จึงนำไปสู่แนวคิดอธิปไตยทางอาหาร (Food Sovereignty) เพื่อเชื่อมโยงมิติของความมั่นคงทางอาหารที่รอบด้านขึ้น

2.4 แนวคิดอธิปไตยทางอาหาร (Food Sovereignty)

เนื่องจากความมั่นคงทางอาหารมุ่งเน้นที่มีสิทธิการมีอยู่ของอาหาร การปราศจากภาวะอดอยาก แต่ยังขาดการเชื่อมโยงให้เห็นถึงมิติความเป็นธรรมในการกระจายทั้งอาหารและรายได้จากอาหาร ดังที่ ฟรานเซล มัว แลปเป้ และ โจเซฟ คอลลินส์ ในงานเขียนเรื่อง “อาหารหายไปไหน” (2525) ได้ชี้ให้เห็นว่า สาเหตุของความอดอยากมาจากการครอบงำทางการเมืองและเศรษฐกิจของ ประเทศที่พัฒนาแล้วต่อประเทศด้อยพัฒนา จึงเกิดการครอบครองและดูแลทรัพยากรของประเทศ ด้อยพัฒนาไป เกิดการใช้ทรัพยากรที่ไม่ถูกต้องและไม่เป็นประโยชน์ ทรัพยากรอาหารถูกใช้เพื่อเป็น ปัจจัยการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าเป็นอาหาร ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพิจารณาดูที่ กระบวนการจัดการ วิธีการในการผลิตอาหาร ทางออกของปัญหาคือ ต้องมีการกระจายกรรมสิทธิ์ใน การควบคุมทรัพยากรเพื่อการผลิตอาหาร เพื่อบริโภคในท้องถิ่น ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการ สร้างสรรค์ตลาดในระดับท้องถิ่นขึ้นมา และผลิตอาหารเพื่อครอบครัวของตนเองเป็นอันดับแรก

แนวคิดเรื่องอธิปไตยทางอาหาร ที่ได้รับความสนใจเกิดขึ้นจากการประชุมระหว่างประเทศ ขององค์กรชาวนาโลกที่ชื่อว่า “เวีย คัมพาซินา” (Via Campesina) ที่จัดขึ้น ณ ประเทศเม็กซิโก เมื่อปี 1996 ซึ่งองค์กรนี้ได้กล่าวว่า อาหารคือสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน สิทธินี้สามารถได้รับการตระหนักได้ ภายในระบบอธิปไตยทางอาหารที่ได้รับการรับรอง

สำหรับ “อธิปไตยทางอาหาร” เวีย คัมพาซินา ได้นิยามว่า “สิทธิของแต่ละชาติในการดำรง รักษาและพัฒนาศักยภาพของตนเองในการผลิตอาหาร ซึ่งเป็นความมั่นคงทางอาหารของชาติและ ชุมชน และเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม และวิถีการผลิต”

“สิทธิของประชาชนในการนิยามอาหารและการเกษตรของตนเอง เพื่อปกป้องและจัดการการผลิตด้านการเกษตรในประเทศและการค้า เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อตัดสินใจขายสิ่งที่ประชาชนต้องการดำรงชีพอย่างพึ่งตนเอง เพื่อควบคุมการทุ่มสินค้าในตลาดโลก และเพื่อสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเป็นหลักในการจัดการการใช้ทรัพยากรทางทะเล อธิปไตยทางอาหารไม่ได้ต้องการต่อต้านการค้า แต่ต้องการส่งเสริมนโยบายและปฏิบัติการทางการค้าที่สนับสนุนสิทธิของประชาชนในการดำรงชีพอย่างปลอดภัย มีสุขภาพที่ดี และมีการผลิตที่ยั่งยืนทางนิเวศ”

เวีย คัมพาซินา ได้กำหนดหลักการสำคัญของอธิปไตยทางอาหารไว้ดังนี้

1. อาหาร คือพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน ซึ่งสอดคล้องกับคำประกาศสิทธิมนุษยชนสากล
2. การปฏิรูปเกษตรกรรม โดยให้เกษตรกรมีสิทธิในการถือครองที่ดินและจัดการที่ดิน
3. การปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ เมล็ดพันธุ์ ปศุสัตว์ ประชาชนซึ่งทำงานในที่ดินต้องมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและสงวนรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ
4. การปรับโครงสร้างการค้าอาหาร โดยนโยบายการเกษตรของชาติต้องให้ความสำคัญต่อการผลิตเพื่อการบริโภคภายในประเทศเป็นหลัก และการพึ่งตนเองทางอาหารอย่างพอเพียง
5. การยุติโลกาภิวัตน์ของความหิวโหย เนื่องจากอธิปไตยทางอาหารถูกบั่นทอนโดยสถาบันข้ามชาติและกลุ่มทุนเก็งกำไร ด้วยเหตุนี้จำเป็นต้องมีหลักจรรยาบรรณในการควบคุมกำกับกลุ่มทุนข้ามชาติ
6. สันติภาพของสังคม อาหารต้องไม่ถูกนำไปใช้ในฐานอาวุธ หรือใช้กีดกันศัตรูทางการเมือง
7. การจัดการที่เป็นประชาธิปไตย เกษตรกรรายย่อยต้องมีส่วนร่วมในนโยบายการเกษตรทุกระดับ

เป้าหมายสำคัญของแนวคิดเรื่องอธิปไตยทางอาหารก็คือ การปกป้องสิทธิของเกษตรกรและชุมชนในการผลิตและจัดการอาหารจากการรุกรานของกลุ่มทุนโลกาภิวัตน์เป็นสำคัญ พร้อมกับการเปลี่ยนระบบการค้าอาหารและเกษตรกรรมระหว่างประเทศให้เกิดความเป็นธรรมต่อเกษตรกร ชุมชนและชาติ แนวทางการจัดการของหลักอธิปไตยทางอาหารจึงเน้นไปที่การสร้างชุดคุณค่า ระบบกฎเกณฑ์ หลักปฏิบัติการในการจัดการกับความสัมพันธ์อำนาจระหว่างประเทศในเรื่องอาหาร แต่กระนั้นก็ยังมุ่งเสนอให้ปรับเปลี่ยนนโยบายของรัฐเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมควบคู่ไปด้วย

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเอง เป็นแนวคิดที่มีการกล่าวถึงในช่วงเวลาที่กระแสบริโภคนิยมพัดโหมสังคมโลก โดยแนวคิดการพึ่งพาตนเองถูกมองว่าเป็นแนวคิดที่ขึ้นมาตอบโต้ต่อการบริโภคนิยม ที่ส่งผลให้ผู้คนลดการพึ่งพากันในสังคมและชุมชน สำหรับสังคมไทยแนวคิดนี้ได้รับการพูดถึงอย่างมากในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 รวมทั้งยังเป็นแนวคิดที่ได้รับการกล่าวถึงในฐานะของแนวทางการพัฒนาทางเลือกด้วย

การพึ่งตนเอง จึงมีนักวิชาการที่สนใจในแนวทางพัฒนาทางเลือกได้ให้ความหมายที่หลากหลายดังนี้⁹

กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ได้แบ่งความหมายของการพึ่งตนเองออกเป็น 2 ระดับ

- (1) ในระดับปัจเจกบุคคล การพึ่งตนเอง หมายถึงกิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกบุคคลและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีวิต
- (2) ในระดับกลุ่ม การพึ่งตนเอง หมายถึงสังคม(กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตน (self fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยความร่วมมือกับผู้อื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงต้องกินความรวมถึงว่ากลุ่มชนชั้นนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน

ส่วนปริดา ประพตชอบ กล่าวว่า การพึ่งตนเองของชุมชนควรคำนึงถึงการพึ่งพากันในระดับที่พิจารณาถึงความสามารถในการผลิตเพื่อตนเองและคนอื่นในสมาชิกของชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดการพึ่งพากันและอยู่ร่วมกัน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข กล่าวว่า การพึ่งตนเองคือ ความพอดี มีความสามารถพึ่งตนเองได้ กล่าวคือความรู้จักประมาณตน ที่ประสานรวมกับความคิดที่จะแบ่งปันให้ความช่วยเหลือกัน ดังนั้นเมื่อรู้จักพอดี ก็จะสามารถแบ่งปันส่วนที่เกินพอดีให้กับคนอื่น

Galtune การพึ่งตนเอง หมายถึงกลุ่มหรือสังคมที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเองด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน

⁹ ประมวลจาก ปิยนาด อิมดี.

ประเวศ วะสี ได้นิยามว่าขอบเขตของการพึ่งตนเอง พิจารณาได้ 2 ลักษณะ คือ

- (1) การพึ่งตนเองทางกายภาพ ได้แก่ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครอง ตลอดจนการจัดการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม แบบแผนของตนเอง ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลัก โดยสัมพันธ์กับส่วนที่สองคือ
- (2) การพึ่งตนเองทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญา และอำนาจการตัดสินใจ ซึ่งมีผลต่อกันและกันทั้งสองด้าน ในการพึ่งตนเองดังกล่าวมิใช่การปิดตัวเองและโดดเดี่ยวตัวเองออกจากสังคมทั่วไป หากมีความหมายถึงการดำรงชีวิตที่มีแบบแผนทางวัฒนธรรมและการผลิตแบบของตนเอง มีการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก มีศักยภาพที่ดำเนินการไปตามรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตัวเองสูง ขณะเดียวกันก็มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันเสริมไปด้วย

เมื่อกล่าวถึงแนวคิดการพึ่งตนเอง ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับสังคมในระดับหมู่บ้านที่จะก่อให้เกิดลักษณะของการพึ่งตนเองได้ ซึ่งชุมชนที่พึ่งตนเองได้ควรมีลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ทรัพยากรเพียงพอแก่การบริโภคของท้องถิ่น
2. อัตราการเจริญเติบโตของท้องถิ่นนั้นๆ เกิดจากการลงทุนหรือใช้ทรัพยากรภายในเป็นสำคัญ
3. ขนาดของประชากรพอเหมาะกับการผลิตภายใน
4. มีโครงสร้างพื้นฐานทางด้านกายภาพ สังคมพอเพียงแก่ความต้องการพื้นฐาน

เงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้ชุมชนอยู่ได้ (อิรวธีร์ จันทรประเสริฐ, 2541) คือ

1. มีแรงเกาะเกี่ยวภายใน ซึ่งคำศัพท์ทางสังคมวิทยา คือ จำเป็นจะต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล ต้องมีการปฏิบัติในชีวิตประจำวันและมีทั้งสถาบันที่คอยสร้างความสัมพันธ์นี้ให้เกิดขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา เช่น สถาบันหมู่บ้าน ในมิติของสังคมสถาบันเป็นตัวสร้างเงื่อนไขให้บุคคลกลุ่มหนึ่งได้มาสร้างสัมพันธ์ ช่วยเหลือกันเพราะความเป็นเครือญาติเดียวกัน
2. จะต้องมีความพอเพียงในแง่ปัจจัยการดำรงชีวิต อย่างน้อยในพื้นที่ของชุมชนนั้นจะต้องมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเพียงพอที่ชาวบ้านจะทำการผลิต หรือในชุมชนนั้นจะต้องมีเงื่อนไขของการสร้างงาน การผลิต ให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างอิสระ ไม่ต้องถูกบีบบังคับและถูกครอบงำ ลักษณะการจัดการภายในชุมชนและกระบวนการตัดสินใจต้องมีความเป็นอิสระไม่ว่าจะเป็นการจัดการและการตัดสินใจในมิติใดก็ตาม

ดังนั้น เมื่อนำแนวคิดการพึ่งตนเองมาประกอบกับความมั่นคงทางอาหาร จะพบว่า ทั้งสองแนวคิดจะหนุนเสริมกระบวนการสร้างความมั่นคงทางอาหารที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน ที่อยู่บนฐานของแบบแผนทางวัฒนธรรมและวิถีการผลิตของชุมชน ความสามารถในการจัดการอาหารอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน รวมทั้งชุมชนจะต้องมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน และต้องสามารถพึ่งพาฐานทรัพยากรที่มีภายในชุมชนของตนเองเป็นหลักก่อน เพื่อตอบสนองความต้องการทางอาหารได้อย่างอิสระ

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อความมั่นคงทางอาหารหนุนเสริมด้วยการพึ่งตนเองของชุมชนที่เน้นฐานของแบบแผนทางวัฒนธรรมและวิถีการผลิตของชุมชน ความสามารถในการจัดการอาหารอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน รวมทั้งชุมชนจะต้องมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นตัวชี้วัดความสมบูรณ์และความยั่งยืนของการพึ่งพาฐานทรัพยากรในชุมชนด้วย

อนек นาคะบุตร (อ้างใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543) ได้กล่าวถึงแนวคิดพื้นฐานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไว้ดังนี้

1. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยแนวทางองค์รวม (Holistic Approach) โดยจะต้องคำนึงถึงทรัพยากรต่างๆ อย่างไปพร้อมๆ กัน ไม่พิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพราะทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด
2. ในการวางแผนการจัดการทรัพยากร จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกไปจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์มีพัฒนาการควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆ
3. การอนุรักษ์เป็นหนทางในการดำรงชีวิตของมนุษย์โดยแท้ เพราะการอนุรักษ์เป็นรากฐานของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอดของสังคมมนุษย์
4. โครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาใดๆ จะประสบความสำเร็จได้โดยสมบูรณ์ จะต้องให้ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีการจัดการอย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีทุกๆ ด้านแก่สังคมมนุษย์
5. พึงตระหนักว่าการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทุกคนทั้งที่อยู่ในเมืองและในชนบท

6. ความมั่นคงและความอุดมสมบูรณ์พูนสุขของประเทศขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพของมนุษย์ผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศนั้นๆ
7. ในปัจจุบันอัตราการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศมหาอำนาจทางด้านอุตสาหกรรมอยู่ในระดับที่ฟุ่มเฟือยเกินกว่าที่จะนำมาเป็นมาตรฐานใช้ในสังคมอื่นๆ ทั่วโลกได้ จึงมีการร่วมมือกันป้องกันการกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติจากประเทศที่กำลังพัฒนาเพื่อนำไปใช้อย่างฟุ่มเฟือยในประเทศที่พัฒนาแล้ว และป้องกันการกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติจากชนบทเพื่อนำไปใช้อย่างฟุ่มเฟือยในสังคมเมือง
8. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดๆก็ตาม เป็นการทำลายมรดกของมนุษยชาติ
9. มนุษย์ไม่สามารถสร้างทรัพยากรธรรมชาติขึ้นมาได้เอง มนุษย์มีความสามารถแต่เพียงนำเอาวิทย์การต่างๆ มาบรรเทาหรือปรับปรุงกระบวนการต่างๆที่เกิดตามธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ต่อตัวมนุษย์
10. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำเนินการเพื่อให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสมบูรณ์พูนสุขทั้งด้านร่างกายและจิตใจ
11. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมิได้มีผลดีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ต้องสำนึกไว้เสมอว่ามีผลเสียเกิดควบคู่กันไปด้วยตลอดเวลา ดังนั้นการวางแผนการใช้ประโยชน์จะต้องคิดถึงแนวทางที่ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเกิดผลเสียน้อยที่สุดในระยะยาว
12. ประชากรของโลกทุกวันนี้เพิ่มขึ้นในลักษณะ Exponential Growth และในขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติก็ถูกใช้ประโยชน์และลดปริมาณลงทุกขณะ ถ้าไม่มีการเริ่มต้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนเสียแต่วันนี้ คงไม่มีใครทำนายได้ว่าการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นอย่างไรในอนาคต

การวางแผนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องดำเนินไปควบคู่กับการรักษาอนุรักษ์ที่อยู่ภายใต้การใช้ประโยชน์ร่วมกัน ตามสิทธิของชุมชนภายใต้ภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนที่สืบต่อเนื่องกันมา สำหรับ นาท ตันทวิรุฬห์ และ พูลทรัพย์ สมุทรสาคร (2528) กล่าวถึงหลักการจัดการทรัพยากร (Principle of Resource Management) ดังนี้

1. การสำรวจค้นหา ทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไปมีอยู่ในธรรมชาติก็จริงอยู่ แต่ก็ไม่ใช่ว่าทุกคนจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เมื่อต้องการ จำเป็นต้องใช้ผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในทรัพยากรประเภทนั้นๆ ทำการค้นหา สำรวจ จำแนก คำนวณปริมาณ

2. การป้องกันคุ้มครองและดูแลรักษา หมายถึงการป้องกันคุ้มครองและดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่สำรวจพบแล้ว และได้นำมาใช้ประโยชน์บ้างแล้วให้คงสภาพเดิมมากที่สุด ป้องกันไม่ให้ทรัพยากรเปลี่ยนสภาพจากเป็นคุณไปเป็นสิ่งมีพิษภัย เสื่อมโทรมเสียหาย หรือถูกทำลายไปโดยไร้ประโยชน์
3. การใช้ทรัพยากรให้ถูกประเภทและเกิดประโยชน์สูงสุด หมายถึงการบริโภคหลักและมีประสิทธิภาพ ใช้ทรัพยากรให้ถูกประเภทกับวัตถุประสงค์ของการบริโภค
4. การเลือกใช้ทรัพยากรที่มีคุณภาพรองลงมา ทรัพยากรธรรมชาติประเภทต่างๆ มีคุณภาพหลายระดับตั้งแต่ระดับที่ดีที่สุดไปจนถึงคุณภาพต่ำที่สุด การใช้ประโยชน์บางอย่างไม่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรที่มีคุณภาพที่ดีที่สุดเสมอไป อาจเลือกใช้ทรัพยากรที่มีคุณภาพใกล้เคียงหรือที่มีคุณภาพต่ำกว่าก็ได้ประโยชน์เหมือนกัน
5. การปรับปรุงคุณภาพ เช่นการบำบัดน้ำเสียให้กลายเป็นน้ำดี เพื่อกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีก
6. การนำทรัพยากรมาใช้ทดแทนกัน เป็นการค้นหาทรัพยากรประเภทที่เกิดใหม่ได้มา ใช้ทดแทนทรัพยากรธรรมชาติชนิดที่ใช้แล้วหมดไปเลยไม่สามารถฟื้นคืนมาใหม่ได้
7. นำทรัพยากรที่ใช้แล้วกลับมาใช้ประโยชน์อีก
8. ความยั่งยืนและความหลากหลาย การจัดการต้องมีความหลากหลาย ซึ่งความหลากหลายนำมาซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศ อันเป็นหลักประกันความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุพาณี ฐนิวุฒิ และคณะ (2543) งานวิจัยเรื่องการจัดการป่าชุมชนลุ่มน้ำแม่สอย ต.หัวเมือง อ.เมืองปาน จ. ลำปาง เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเน้นองค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับป่า เพื่อศึกษาศักยภาพในการจัดการทรัพยากรตามแนวคิดป่าชุมชน รวมถึงศักยภาพของชุมชนต่อการพัฒนาชนบท การรักษาฟื้นฟูระบบนิเวศ การสืบทอดและการพัฒนาวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการป่าชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาช้านานแล้ว และได้มีการปรับปรุงรูปแบบตามยุคสมัยให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของสังคมในขณะนั้น และชุมชนจะมีการจัดการที่แตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ทำให้เห็นศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่า ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนแหล่งหนึ่ง หลังจากที่ได้จัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชน ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น สภาพป่าที่เสื่อมโทรมก็เริ่มฟื้นสภาพ ในน้ำเริ่มมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น พืชผักมีมากขึ้น ชาวบ้านสามารถหาอยู่หากินได้ตลอดปี เป็นการสะท้อนถึงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

ศาสตราจารย์ เสาวคนธ์และคณะ (อ้างใน ปิยนาด อิมดี, 2547) พบว่าอัตราการพึ่งพิงป่าขึ้นอยู่กับระยะทางของหมู่บ้านกับป่า และสภาพเศรษฐกิจของชาวบ้าน หมู่บ้านยิ่งไกลก็ยิ่งพึ่งพิงป่ามากและชาวบ้านที่ยากจนก็ยิ่งพึ่งพิงป่ามาก กลุ่มครัวเรือนที่ไม่มีพื้นที่เพาะปลูกเป็นของตนเองและกลุ่มครัวเรือนที่มีที่ดินเล็กน้อยเป็นกลุ่มที่พึ่งพิงป่ามากที่สุด

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2539) ระบบการผลิตแบบทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง คือปรัชญาแห่งการยังชีพด้วยความพอดี การเลี้ยงชีพตนด้วยการปลูกข้าว ถือเป็นวิถีชีวิตอันทรงคุณค่าในโลกทัศน์ของคนกะเหรี่ยง ดังจะเห็นได้จากคำสอนอันเป็นคติเตือนใจว่า “อยากกินข้าวให้อร่อย ก็ต้องทำไร่ให้เก่ง อยู่บ้านขอเพียงมีข้าวพอกิน เก็บผักหญ้ามากมายนอบบ้านเท่านั้นก็เป็นสุขแล้ว” ระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียนสะท้อนโลกทัศน์แบบองค์รวมในการมองเรื่องธรรมชาติ อันเป็นลักษณะที่พบในสังคมเกษตรกรรมในประเทศแถบเอเชียที่ชุมชนมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ แต่ถูกตัดทอนลงด้วยความรู้สมัยใหม่ที่ผนวกกับการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจเข้าสู่ระบบทุนนิยม

เยาวลักษณ์ อภิชาติวัลลภ (2533) ศึกษาความสัมพันธ์ของป่าไม้กับความมั่นคงของระบบอาหารในชนบท พบว่าการทำลายป่าไม้มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงระบบอาหารและโครงสร้างทางสังคมของชุมชนกล่าวคือ การที่ป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติถูกทำลายจนลดน้อยลง การพึ่งพาอาหารธรรมชาติของชาวชนบทก็ลดน้อยลงไปด้วย ชาวบ้านจึงต้องหันไปพึ่งพาอาหารจากระบบตลาดมากขึ้น ทำให้ได้อาหารที่ขาดคุณภาพ เนื่องจากมีกำลังซื้อต่ำ การขาดความมั่นคงในระบบอาหารทำให้ระบบการพึ่งพิงตนเองของชาวชนบทลดน้อยลง ความจำเป็นต้องซื้ออาหารบริโภคทำให้ชาวชนบทจำนวนมากต้องออกไปรับจ้างทำงานเพื่อหาเงินซื้ออาหาร และการขาดแคลนแหล่ง

อาหารธรรมชาติมีผลต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนทำให้เกิดการแก่งแย่งทรัพยากรที่มีอยู่ ระบบการพึ่งพาอาศัยและระบบแลกเปลี่ยนกันของสมาชิกในชุมชนถูกแทนที่ด้วยระบบซื้อขาย

สุรัชย์ รักษาชาติ (2545) ศึกษาเรื่อง “แบบแผนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของชุมชนชายขอบ” พบว่า ครัวเรือนกะเหรี่ยงที่มีฐานะยากจนจะทุ่มเทให้กับการผลิตข้าวในครอบครัวเพื่อให้ครอบครัวมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี โดยนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ใหม่ด้วยการปลูกข้าวไร่ในเขตป่าสงวน หากมองเพียงแต่มิติเชิงเดียวของบริบทแห่งความมั่นคงทางอาหารแล้วพบว่าสามารถสร้างหลักประกันทางด้านอาหารได้จริง เนื่องจากสามารถเข้าถึงข้าวได้ แต่ถ้ามองในระยะยาวแล้วพบว่าแบบแผนการสร้างความมั่นคงทางอาหารนี้ไม่สอดคล้องกับบริบทใหม่ทางสังคมที่ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วอย่างสิ้นเชิง เช่น กฎระเบียบทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรบนที่สูง การรุกคืบเข้ามาของกระบวนการกลายเป็นเมืองและความทันสมัย

สุริยนต์ จงสิทธิ์ (2540) ศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงการบริโภคอาหารธรรมชาติ : เส้นทางจากชนบทสู่ความเป็นเมือง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความแตกต่างของการบริโภคอาหารธรรมชาติ และปัจจัยที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการบริโภคอาหารธรรมชาติจากชนบทสู่เขตเมือง งานศึกษาพบว่า การบริโภคอาหารธรรมชาติในเขตเมืองลดลงจากการบริโภคในชนบทสูงมาก โดยพบอาหารกลุ่มที่มาจากธรรมชาติลดลงมากกว่ากลุ่มที่มีจากการเพาะเลี้ยงหรือซื้อขาย สำหรับการศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการบริโภคอาหารธรรมชาติ พบว่าปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการบริโภคอาหารในระดับต่ำ และปัจจัยทางการมีอยู่ของอาหารมีความสัมพันธ์กับการบริโภคและสุขภาพในระดับต่ำ ในเขตเมืองส่วนใหญ่บริโภคอาหารด้วยการซื้อและสาเหตุที่ทำให้ยังบริโภคอาหารธรรมชาติอยู่คือติดใจในรสชาติ และมีความเห็นว่าอาหารธรรมชาติในเขตเมืองไม่สะอาด ในเขตชนบทพบว่าแหล่งอาหารธรรมชาติลดลงมาก สาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาติและถูกทำลาย ปริมาณอาหารธรรมชาติน้อยลงและไม่หลากหลาย การซื้ออาหารจากร้านค้ามีมากขึ้น ซึ่งอาจทำให้ในเขตชนบทได้รับสารอาหารไม่ครบถ้วน

ปิยนดา อิมดี (2547) ศึกษาเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านป่าคา หมู่ที่ 2 ตำบลสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน” ผลการศึกษาพบว่าทรัพยากรอาหารในชุมชนมีหลากหลายชนิดและจากแหล่งทรัพยากรที่รายรอบชุมชน ทรัพยากรอาหารที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ชุมชนจะถือว่าเป็นทรัพยากรอาหารส่วนกลาง หรือเป็นของส่วนรวมที่ทุกคนในชุมชนมีสิทธิการใช้ สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดเรื่องสิทธิหน้าหมู่ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติได้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทุกคนในชุมชนสามารถมีอาหารได้ อย่างไรก็ตามการมีทรัพยากรอาหารที่หลากหลายเป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหารได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น

เพราะความมั่นคงทางอาหารไม่ใช่เรื่องของการมีปริมาณอาหารเพียงพออย่างเดียว ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารจะต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรอาหารที่ดีและมีคุณภาพ การจัดการนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองทางอาหารได้ สามารถใช้อาหารได้อย่างเหมาะสม และก่อให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ ฉะนั้นการจะพัฒนาให้ชุมชนเกิดความมั่นคงทางอาหาร จำเป็นต้องพัฒนาคนในชุมชนให้มีความสามารถเสียก่อน ในฐานะที่เขาเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีสิทธิในการจัดการทรัพยากรอาหารของตนเองโดยตรง

มัสดิน บุตรเพชร (2548) ศึกษาเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่ากรณีศึกษาบ้านหล่อชา หมู่ที่ 19 ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย” เพื่อศึกษาสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน รวมทั้งอธิบายและวิเคราะห์สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอาจเป็นแนวทางการดำรงชีวิตของชาวบ้านและการพัฒนาชุมชนไปในทางที่เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง ผลการศึกษาพบว่าความมั่นคงทางอาหารเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ รวมถึงการที่ชุมชนมีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเป็นสำคัญ

บทที่ 3

วิธีวิทยาเพื่องานวิจัยท้องถิ่น

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 วิธีดำเนินงานวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบ่งออกเป็นสี่ส่วน ส่วนแรกเป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ หนังสือ วารสาร บทความ ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่สองเป็นการจัดประชุมกลุ่มโดยมีผู้เข้าร่วมการประชุม 30-35 คน ส่วนที่สามเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ 15 คน และส่วนที่สี่เป็นการศึกษาดูงานและเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดการพื้นที่และกระบวนการวิจัยชาวบ้าน

3.2 กลุ่มผู้วิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ของโครงการ “กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” แบ่งการทำงานของกลุ่มผู้วิจัยเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี กลุ่มองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนาโพธิ์กลาง และกลุ่มชุมชนบ้านปากลา และในการวิจัยครั้งนี้มีคณะวิทยากรผู้ช่วยเสริมความรู้ประสบการณ์ และองค์การเครือข่ายความร่วมมือให้การสนับสนุนด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 กลุ่มมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

(1) นางสาวจันทรา ธนะวัฒนาวงศ์	นักวิจัยหลัก
(2) นายศิริศักดิ์ คชสวัสดิ์	นักวิจัยหลัก
(3) นางสาววิภา สังกมศิลป์	ผู้ช่วยนักวิจัย
(4) นายอัจริยะ ศิริจินดา	ผู้ช่วยนักวิจัย
(5) นายธนภัทร แสงหิรัญ	ผู้ช่วยนักวิจัย

3.2.2 กลุ่มองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนาโพธิ์กลาง

(1) นายภิญโญ บุญยงค์	ผู้ช่วยนักวิจัย
(2) นายจรเล็จ คงทน	ผู้ช่วยนักวิจัย
(3) นายสำรอง พิมพวงศ์	ผู้ช่วยนักวิจัย

3.2.3 กลุ่มชุมชนบ้านปากปลา

(1) นายสำรี พิมพวงศ์	ผู้ช่วยนักวิจัย
(2) นายอุดร คงทน	ผู้ช่วยนักวิจัย
(3) นายดำรง พิมพวงศ์	ผู้ช่วยนักวิจัย
(4) นางตะวันฉาย วงษ์ราช	ผู้ช่วยนักวิจัย
(5) นายเหลือ จำปาดอก	ผู้ช่วยนักวิจัย
(6) นางสมพงษ์ คงทน	
(7) นางสมปอง พิมพวงศ์	
(8) นายอ่อนศรี ร่มโพธิ์	
(9) ส.ต.ท.วัชรพล พิมพวงศ์	
(10) นายบัวสอน สุนนท์	
(11) นายมี รักพรม	
(12) นายอรุณ นาแพง	
(13) นายโณน คงทน	
(14) นายอ่อนสา รักพรม	

3.2.4 คณะวิทยากรผู้ช่วยเสริมความรู้ประสบการณ์

(1) นางสาวกาญจนา ทองทั่ว	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น
(2) นางชุติมา จันทรมณี	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น
(3) นายศักดิ์ดา จำปาตะ	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

- (4) นางสาววิไลวรรณ ดวงงาม โครงการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ป่าไม้สามเหลี่ยม
มรกตฯ
- (5) นางสาวสุนทรีย์ อุ้นแก้ว โครงการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ป่าไม้สามเหลี่ยม
มรกตฯ
- (6) นายพิทยา คำมัน โครงการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ป่าไม้สามเหลี่ยม
มรกตฯ
- (7) นายชบคุณ คำมัน โครงการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ป่าไม้สามเหลี่ยม
มรกตฯ

3.2.5 องค์การเครือข่ายความร่วมมือ

- (1) องค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี
- (2) ศูนย์ข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
- (3) โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน บ้านปากลา

3.3 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษากระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา โดยมุ่งเน้นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในงานวิจัย เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการพื้นที่ของตนเองอย่างเหมาะสม รวมทั้งสร้างพลังในการขับเคลื่อนงานวิจัยด้วยชุมชนเอง นอกจากนั้นยังแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการทำงานวิจัยชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ด้วยการศึกษาดูงาน (Learning by doing)

3.4 แผนปฏิบัติการวิจัย

1. ระยะเตรียมการ

- (1) ลงพื้นที่เป้าหมายเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกันกับชุมชน นักพัฒนา องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นตำบลนาโพธิ์กลางรวมทั้งผู้สนใจ และทำการเขียนโครงการ
- (2) จัดเวทีในพื้นที่เพื่อชี้แจงโครงการ และหาอาสาสมัครในพื้นที่ดำเนินโครงการเป็นทีมวิจัยโดยเน้นความหลากหลายของทีมที่ประกอบด้วยคนทุกฝ่ายทั้งชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักพัฒนา นักวิชาการ ครูในพื้นที่
- (3) จัดประชุมเตรียมทีมวิจัยทั้งหมด โดยการประชุมวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาในปัจจุบัน การขับเคลื่อนการทำงานที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ การดูแลทรัพยากร ความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนและหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ รวมทั้งหาแนวทางในการทำงานร่วมกัน
- (4) จัดการฝึกอบรมให้ความรู้เบื้องต้นเพื่อเป็นความรู้พื้นฐานแก่ทีมวิจัยในการออกแบบการเก็บข้อมูล วิธีการสำรวจศักยภาพของพื้นที่ การทำปฏิทินการเกษตร การจัดทำบัญชีครัวเรือน การทำแผนที่ทรัพยากร ฯ
- (5) ทีมวิจัยร่วมกันออกแบบสัมภาษณ์ในการจัดเก็บข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมโดยการกำหนดประเด็นที่จะจัดเก็บแล้วให้ทีมวิจัยทั้งหมดแบ่งเป็นทีมย่อยเพื่อช่วยกันตั้งคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูล

2. ระยะปฏิบัติการ

- (1) จัดเวทีชาวบ้านเพื่อกำหนดกรอบและแนวทางการดำเนินกิจกรรมของโครงการ ซึ่งเวทีจะเป็นการคัดเลือกผู้ช่วยเก็บข้อมูลในแง่มุมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน (เช่น การประมง การเลี้ยงสัตว์ การเพาะปลูกในพื้นที่ริมโขง การใช้ประโยชน์จากป่า เป็นต้น) รวมทั้งร่วมกันกำหนดผู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลในชุมชนได้ในแง่มุมต่างๆ
- (2) ให้แต่ละทีมลงพื้นที่เก็บข้อมูลเบื้องต้น (เช่น ข้อมูลชุมชน พันธุ์ปลา พันธุ์พืช และอื่นๆ)โดยให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านปากลาเป็นผู้รับผิดชอบหลัก ประสานกับทีมวิจัยหลักและนักวิชาการบางส่วนที่อยู่ในพื้นที่เมื่อต้องการความช่วยเหลือ หรือมีปัญหาในการเก็บข้อมูล

- (3) นำข้อมูลที่จัดเก็บมารวบรวม เรียบเรียงให้เห็นภาพ วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่สัมพันธ์กับแม่น้ำโขงและฐานทรัพยากรป่า ทรัพยากรในแม่น้ำทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- (4) จัดเวทีร่วมกันวิเคราะห์สภาพปัญหา และผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากเวทีมาสังเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ของทีมวิจัยชาวบ้าน
- (5) จัดเวทีคืนข้อมูลในชุมชนบ้านปากลาเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนกับทีมวิจัย
- (6) จัดทำแผนชุมชนโดยชุมชนร่วมกันจัดทำขึ้นบนฐานข้อมูลที่รวบรวมได้ซึ่งอยู่บนความต้องการ ที่จะแก้ปัญหาของชุมชนเอง เช่น

6.1 แผนกิจกรรมการบันทึกรายการทรัพยากรอาหารในครัวเรือน ประกอบด้วย ชนิดอาหาร ขนาด/น้ำหนัก แหล่งที่มา วิธีการได้มา ประมาณ ราคา เป็นต้น

6.2 แผนการแปรรูปหรือพัฒนาผลผลิตของชุมชน

6.3 แผนการจัดการพื้นที่

- (7) ทีมวิจัยทั้งหมดร่วมกับชาวบ้านร่วมกันวางแผน กำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการตามแผนที่ชุมชนได้ร่วมกันคิดและจัดทำขึ้น โดยเริ่มจาก

7.2 การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำข้อมูลทรัพยากร การใช้พื้นที่ และทำปฏิทินอาหารร่วมกัน

7.3 การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการแปรรูปหรือพัฒนาผลผลิตของชุมชน เช่น หน่อไม้ปั่นอนามัย

7.3 การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการการใช้เครื่อง GIS

- (8) จัดเวทีนำเสนอแผนชุมชนต่อ ชุมชน อบต. และหน่วยงานต่างๆ เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะ และหาแนวทางรับการสนับสนุนความรู้ งบประมาณในการทำกิจกรรมจากหน่วยงานต่างๆ

- (9) นำแผนงานกิจกรรมที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้เลย เช่น การจัดทำบัญชีครัวเรือน การทำแผนที่ทรัพยากรในพื้นที่ ปฏิทินอาหารมาร่วมกันปฏิบัติการ เพื่อเป็นฐานข้อมูลของชุมชน
- (10) ส่วนกิจกรรมที่มีความจำเป็นที่ต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ นำแผนเหล่านั้นเสนอเพื่อขอการสนับสนุนหรือนำเข้าแผนการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การแปรรูปหรือพัฒนาผลผลิตของชุมชน
- (11) จัดประชุมสรุปปัญหา บทเรียน และปรับปรุงแก้ไขแผนชุมชนหลังจากได้ดำเนินการมาในระดับหนึ่งแล้วกับทีมวิจัยทุกคน
- (12) เดินทางไปศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนที่ทำงานวิจัยโดยชุมชนและประสบความสำเร็จ และชุมชนที่ประสบปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานรัฐ
- (13) นำแผนชุมชนที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขและความรู้ ข้อคิดที่ได้จากการศึกษาดูงาน มาบูรณาการ พร้อมก็นำไปปฏิบัติการ
- (14) จัดเวทีสรุปและประเมินผลการดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการมาในแง่ของความเป็นประโยชน์ ความเป็นไปได้ การนำไปใช้ในปัจจุบันและอนาคต ฯ
- (15) เผยแพร่ข้อมูลความรู้จากการดำเนินการของสมาชิกในชุมชนในสื่อต่างๆ เช่น รายการเคเบิลท้องถิ่น

3. ระยะสรุปผลการปฏิบัติงานและประเมินผล

- (1) รวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการเก็บข้อมูล การจัดเวทีชุมชน และการศึกษาดูงานโดยทุกคนในทีมช่วยกันนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย สังเคราะห์สรุปเรียบเรียง
- (2) จัดเวทีชุมชนเพื่อสรุปผลการทำงานให้ชุมชนบ้านปากลา องค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลางและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับทราบและให้ข้อเสนอแนะ
- (3) จัดเวทีให้ทีมวิจัยทุกส่วนได้ร่วมกันประเมินผลการปฏิบัติงานตามโครงการและทิศทางการทำงานร่วมกันในอนาคตทั้งในส่วนของชุมชนและนักวิชาการภายนอก
- (4) เขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

3.5 แหล่งข้อมูลและวิธีศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยคณะวิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดเวทีชุมชน การศึกษาดูงาน และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.5.1 การเก็บข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยได้การศึกษาและวิจัยเอกสารโดยค้นคว้าข้อมูลและบททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยมีแหล่งที่มา คือ หนังสือ เอกสาร บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และสื่อทางอิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ เป็นต้น

3.5.2 การจัดเวทีในชุมชน เนื่องจากชุมชนปากลามีกิจกรรมในการประกอบอาชีพส่วนใหญ่ในช่วงเวลากลางวัน ดังนั้นวิธีการในการศึกษาวิจัยจึงเน้นการใช้กระบวนการประชุมเปิดเวทีในชุมชนยามค่ำ โดยเริ่มตั้งแต่การแนะนำโครงการวิจัยในชุมชน การกำหนดประเด็นการเก็บข้อมูล ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ประเด็น โดยในแต่ละประเด็นที่ประชุมได้กำหนดบุคคลที่รับผิดชอบโดยอาศัยจากทักษะและความชำนาญจากการประกอบอาชีพของตนเป็นสำคัญ โดยทีมวิจัยจะช่วยในการเรียบเรียงข้อมูล และนัดหมายการจัดเวทีในครั้งต่อไปเพื่อร่วมตรวจสอบข้อมูล

โดยประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ของ ได้แก่ ข้อมูลประวัติชุมชน วัฒนธรรม ความเชื่อ ข้อมูลด้านทรัพยากรของชุมชน สถานการณ์ที่ชุมชนเผชิญในปัจจุบัน

3.5.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก หลังจากได้ข้อมูลต่างๆ และทีมวิจัยนำไปเรียบเรียง จะมีการนัดหมายทีมวิจัยในพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลที่ยังไม่ชัดเจน โดยทีมวิจัยในพื้นที่จะเชิญชาวบ้านที่เชี่ยวชาญในประเด็นต่างๆ ร่วมแลกเปลี่ยนและปรับข้อมูลให้ตรงกับข้อเท็จจริงของชุมชน

3.5.4 การศึกษาดูงาน เนื่องจากในกระบวนการวิจัยนั้น ทีมวิจัยในชุมชนมีความกังวลใจต่อการทำงานวิจัยว่าจะสามารถดำเนินการได้หรือไม่ ดังนั้นการศึกษาดูงานจึงได้ไปดูงานวิจัยเพื่อชุมชนที่บ้านดอนหมู อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อศึกษาตัวอย่างของการทำวิจัยโดยชุมชน นอกจากนั้นแล้ว ยังได้มีการศึกษาในประเด็นที่ดินของชุมชนที่ทับซ้อนกับเขตอุทยานโดยเดินทางไปที่บ้านทุ่งลุยลาย ตำบลทุ่งลุยลาย และชุมชนตำบลทุ่งพระ ตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ เพื่อดูตัวอย่างของการจัดการที่ดินโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนภายใต้แนวคิดโฉนดชุมชน

3.5.5 การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรมทุกกิจกรรม ทีมวิจัยจะมีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลพฤติกรรมต่าง ๆ ตลอดจนการตั้งข้อสังเกตในการดำเนินกิจกรรมแต่ละครั้ง โดยมีการจดบันทึกและถ่ายภาพทุกกิจกรรม

3.6 กระบวนการในการดำเนินงาน

การวิจัยครั้งนี้อาศัยกระบวนการในการดำเนินงานด้วยวิธีการดังนี้

3.6.1 การพัฒนาโจทย์วิจัย

นักวิจัยได้รับการประสานงานจากเครือข่ายของประชาสังคมที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ที่รัฐกำลังมีนโยบายที่จะทำเขื่อนบ้านกุ่มซึ่งเป็นเขื่อนขนาดใหญ่ในแม่น้ำโขง ในพื้นที่ยังขาดนักวิชาการที่จะทำงานวิจัยเพื่อเก็บข้อมูล ทำความเข้าใจกับชาวบ้าน นักวิจัยและทีมนักวิชาการในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีจึงลงพื้นที่ศึกษาวิจัยเพื่อประสานงานและพูดคุยกับผู้นำท้องที่เป็นการเบื้องต้น ในการร่วมพัฒนาโจทย์ในการวิจัย พร้อมทั้งได้ขอความร่วมมือให้ผู้นำท้องที่นั้นจัดหาชาวบ้าน เพื่อประชุมชี้แจงถึงโจทย์วิจัยและรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านก่อนนำเสนอข้อเสนอต่อ สกว.

3.6.2 การเปิดเวทีงานวิจัย

ภายหลังจากโจทย์วิจัยได้รับความเห็นชอบและสนับสนุนการดำเนินจาก สกว. แล้ว นักวิจัยได้ชี้แจงถึงความคืบหน้าของการอนุมัติโครงการวิจัย พร้อมทั้งได้นัดหมายการจัดเวทีเพื่อเปิดประเด็นงานวิจัยและรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านต่อแผนการทำงานที่จะดำเนินการในอนาคต

3.6.3 การค้นหาทีมวิจัย

งานวิจัยแบบ PAR หัวใจสำคัญคือการสร้างนักวิจัยในพื้นที่ให้มีส่วนร่วมต่อการดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ของตนเอง สำหรับงานวิจัยนี้วิธีการในการค้นหาทีมวิจัยเป็นในลักษณะการเปิดเวทีให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุม เสนอชื่อทีมวิจัยที่จะดำเนินการเก็บข้อมูลในแต่ละประเด็น โดยชาวบ้านพิจารณาจากประสบการณ์และความชำนาญของคณาจารย์นั้นเป็นหลัก รวมทั้งการเข้าเป็นทีมวิจัยเป็นในลักษณะอาสาสมัครโดยไม่มีการบังคับหรือชี้ตัวให้ใครทำ อย่างไรก็ตามในช่วงแรกการหาทีมวิจัยค่อนข้างได้รับความสนใจจากชาวบ้าน มีการแบ่งหน้าที่กันทำ แต่พอผ่านไประยะหนึ่งทีมวิจัยที่มีในตอนแรกประมาณ 25 คน พอสิ้นสุดโครงการเหลือ “ตัวจริง” อยู่ 6-7 คน

3.6.4 การประสานงาน – ทีมในพื้นที่ / องค์กร หน่วยงานต่างๆ

เนื่องจากการดำเนินงานวิจัยส่วนมากจะเป็นการดำเนินการโดยการประชุมเปิดเวทีในชุมชน ยามค่ำ การประสานงานกับทีมวิจัยในพื้นที่จะประสานผ่านผู้ใหญ่บ้าน เพื่อนัดหมายการประชุมครั้งแรก หลังจากนั้นทุกครั้งที่สิ้นสุดการประชุมในแต่ละครั้งก็จะสอบถามวันและเวลาที่สะดวกของชาวบ้านที่จะมาร่วมเวทีเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งถัดไป

สำหรับองค์กรที่สนับสนุนการทำงาน เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง ก็จะเป็นการนัดหมายทางโทรศัพท์ และแจ้งยืนยันการจัดเวทีก่อนที่จะมีการประชุมในพื้นที่ 1 วันล่วงหน้า

ในส่วนของการจัดการผืนป่าอนุรักษ์ป่าไม้สามเหลี่ยมมรกตฯ จะเป็นการประสานผ่านหัวหน้างานของเจ้าหน้าที่ เพื่อขอความสนับสนุนทั้งเครื่องมือและวิทยากร หลังจากได้รับอนุมัติจากหัวหน้างานแล้ว ทีมวิจัยก็ประสานกับเจ้าหน้าที่ที่จะเข้าร่วมงานต่อไป เพื่อนัดหมายการเดินทาง เนื้อหาวัตถุประสงค์การดำเนินงาน และกำหนดวันลงพื้นที่ที่สะดวกแก่ทุกฝ่าย

3.6.5 การเตรียมทีมวิจัย

เนื่องจากทีมวิจัยในพื้นที่ในตอนแรกยังกังวลใจต่อบทบาทของการเป็นนักวิจัย การเตรียมทีมวิจัยในเบื้องต้นจึงเป็นการสนับสนุนโดยนักวิจัยนำประเด็นให้กับเวที แต่เมื่อเวทีครั้งหลังๆ ทีมวิจัยจะเป็นผู้ที่นำประเด็นการเก็บข้อมูลเองเป็นหลัก โดยนักวิจัยจัดบันทึกการดำเนินงานในเวทีและประมวลสังเคราะห์งานนำเสนอทีมวิจัยและชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อร่วมกันตรวจสอบข้อมูลจากเวทีในแต่ละครั้ง

3.6.6 การออกแบบเครื่องมือ

เครื่องมือในการเก็บข้อมูลส่วนมากจะเป็นการใช้วิธีการจัด Focus Group เนื่องจากเวลาที่ชาวบ้านพร้อมส่วนใหญ่จะเป็นช่วงยามเย็น เพื่อเก็บประเด็นเรื่องทรัพยากรร่วมกัน ในส่วนของแบบสำรวจได้ร่วมกันออกเป็นสำรวจที่ดินของชาวบ้านทั้งบ้านว่าใครเป็นเจ้าของที่ดินบ้างและมีจำนวนที่ครอบครองเท่าไร

3.6.7 วิธีการเก็บข้อมูล

สำหรับวิธีเก็บข้อมูลอาศัยการแบ่งกลุ่มชาวบ้านในแต่ละประเด็น แต่ละกลุ่มร่วมกันคิดร่วมกันเขียน หลังจากนั้นก็นำประเด็นที่แต่ละกลุ่มคิดและเขียนขึ้นนำเสนอ เพื่อให้ชาวบ้านร่วมกันตรวจสอบ หลังจากนั้นนักวิจัยจะนำมารวบรวมและประมวลเป็นชุดข้อมูลและนำกลับไปในพื้นที่เพื่อร่วมกันตรวจสอบทุกครั้ง และเมื่อบางประเด็นข้อมูลไม่ชัดเจน ทีมวิจัยในพื้นที่ก็จะร่วมกับนักวิจัยในการสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้ชำนาญในหมู่บ้าน เพื่อให้ข้อมูลตรงกับความเป็นจริงในพื้นที่

3.7 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

จากการดำเนินกิจกรรมตามแผนปฏิบัติการที่วางไว้ ทีมวิจัยจึงได้นำข้อมูลจากแต่ละกิจกรรมมาจัดระเบียบและเรียบเรียง โดยการจำแนกประเภทข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์การศึกษาและกิจกรรม จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาคำตอบ รวมทั้งการเปิดเวทีสรุปผลการปฏิบัติงานในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ซึ่งมีชุมชนและทีมวิจัย วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” ได้ข้อสรุปดังนี้

4.1 บริบทชุมชนบ้านปากลา

4.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขตบ้านปากลา

บ้านปากลา เป็นหมู่บ้านที่ 5 ของตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	จด	บ้านดงนา
ทิศตะวันออก	จด	แม่น้ำโขง และสปป. ลาว
ทิศใต้	จด	บ้านคันท่าเกวียน
ทิศตะวันตก	จด	อุทยานแห่งชาติผาแต้ม (ป่าดงนาทาม)

ประชากรในหมู่บ้านปัจจุบัน (2551) มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 370 คน แยกประเภทได้ดังนี้ ชาย 188 คน หญิง 182 คน โดยในจำนวนนี้เป็นผู้ไม่มีสัญชาติไทยจำนวน 54 คน

4.1.2 ประวัติชุมชน

บ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองอุบลราชธานีเป็นระยะทางประมาณ 150 กิโลเมตร ก่อตั้งขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2465 โดยพ่อค้าชาวคันท่าเกวียนและชาวประมงที่เดินทางมาหาปลาบริเวณที่ห้วยลาไหลลงสู่แม่น้ำโขงซึ่งเป็นสถานที่ที่มีปลาชุมชุม กระทั่งได้ขยายเป็นหมู่บ้านปากลาในปัจจุบัน

“ปากลา” หมายถึง บริเวณที่ลำห้วยลาไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง คำ “ลา” เป็นคำภาษาลาว เมื่อใช้อธิบายลักษณะหนึ่งของสภาพภูมิประเทศมีความหมายว่า ลักษณะบาน กว้าง หรือแผ่ ออก ในแง่นี้“ปากลา” จึงหมายถึงปากของลำห้วยสายหนึ่งที่มีลักษณะบาน กว้าง หรือแผ่ออก และต่อมาได้กลายเป็นชื่อเรียกลำห้วยนี้ด้วย

ชุมชนบ้านปากลาตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณที่ลำห้วยลาไหลลงสู่แม่น้ำโขงนี้เอง และได้ชื่อว่า “บ้านปากลา” โดยพ่อใหญ่บุญยัง คงทน ชาวบ้านคันท่าเกวียน เป็นผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่เป็นคนแรก เพื่อ

มาทำการค้าขายกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำโขง (ปัจจุบันคือฝั่งลาว) โดยนำสินค้าจำพวกเกลือและอื่นๆ มาแลกเปลี่ยน และต่อมาก็มาลงหลักปักฐานทำไร่ทำสวนอยู่ประจำ นับตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2465

ต่อมาได้มีผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติมจากหลายพื้นที่ เช่น มาจากฝั่งลาว หนามแท่ง นาโพธิ์กลาง เป็นต้น กระทั่งเมื่อมีจำนวน 15 ครัวเรือน จึงได้ขออนุญาตจัดตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2486 โดยครัวเรือนที่ร่วมกันจัดตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการประกอบด้วย

1. นายบุญยัง คงทน
2. นายแก้ว นาพัน
3. นายคำ จันทัน
4. นายพรหม พิมพวงศ์
5. นายจันดี
6. นายเก็น นาแพง
7. นายเที่ยง นาพัน
8. นายผา จำปาดอก
9. นายลี จำปาดอก
10. นายลา สมนึก
11. นายแหลว จำปาดอก

นับตั้งแต่ปี 2486-ปัจจุบัน บ้านปากกลามีผู้ใหญ่บ้านแล้วจำนวน 5 คน ดังนี้

1. นายบุญยัง คงทน	พ.ศ.2486-2507
2. นายป๋อง คงทน	พ.ศ.2507-2516
3. นายสิงห์ คงทน	พ.ศ.2516-2531
4. นายสมพงษ์ คงทน	พ.ศ.2531-2551
5. นายสำริ พิมพวงศ์	พ.ศ.2551-ปัจจุบัน

บ้านปากกลามีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 25,000 ไร่ โดยส่วนหนึ่งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้ม และสามารถแบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์ของชุมชนออกได้ ดังนี้

- พื้นที่อยู่อาศัย	150 ไร่
- พื้นที่ทำการเกษตร	1,521 ไร่
- พื้นที่ทำนา	489 ไร่
- พื้นที่ทำไร่	131 ไร่

- พื้นที่ทำสวน	900 ไร่
- พื้นที่ป่าชุมชน	3,300 ไร่
- พื้นที่สาธารณะ (ป่าช้า)	50 ไร่
- ดอนปู่ตา	2 ไร่

รวม 6,542 ไร่

- ที่เหลืออีกประมาณ 18,458 ไร่ เป็นพื้นที่อยู่ในความดูแลของกรมอุทยานแห่งชาติฯ

4.1.3 โครงสร้างและระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

ลักษณะของชุมชนปากลา เป็นชุมชนที่อยู่ติดกับชายแดน จากคำบอกเล่าของพ่อเหลื่อ จำปาดอก ได้กล่าวว่าในสมัยก่อนการติดต่อเดินทางไปมาหาสู่ระหว่างหมู่บ้านกับตัวจังหวัด จะใช้การสัญจรทางน้ำโดยใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ดังนั้นการเดินทางทั้งขาเข้าและขาออก จึงเป็นเรื่องที่ยุ่งยากสำหรับชาวบ้าน ดังนั้นปากลาจึงเสมือนหมู่บ้านที่อยู่ “ไกลปืนเที่ยง” ซึ่งสอดคล้องกับตระกูลต่างๆที่อยู่ในชุมชนบ้านปากลาปัจจุบัน ทีมวิจัยพบว่าคนในบ้านปากลาตั้งหลักปักฐานและขยายครอบครัวในหมู่เครือญาติเป็นหลัก คนนอกพื้นที่ที่เข้าไปอาศัยในปากลาจึงมีจำนวนไม่มากนัก

โครงสร้างพื้นฐานที่พบในบ้านปากลา คือ การก่อตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนในปี 2505 โดยมีครูใหญ่คนแรกคือ ส.ต.ท.โอฬาร จันทรวิจิตร ซึ่ง ณ ปัจจุบันศิษย์เก่าของโรงเรียนแห่งนี้ได้สร้างประโยชน์และพัฒนาบ้านปากลามาอย่างต่อเนื่อง

ดังที่ได้กล่าวในข้างต้นว่า บ้านปากลาเป็นบ้านที่อาศัยเส้นทางสัญจรทางน้ำโขงเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ได้ร่วมใจกันสร้างถนนดินเท้าเชื่อมกับบ้านคันท่าเกวียน โดยใช้เงินภาษีบำรุงท้องที่ (ภาษีดอกหญ้า) จำนวน 600 บาท เป็นเงินทุนโดยสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2508 และมีการบูรณะถนนอีกครั้งในปี พ.ศ. 2516 โดยขยายถนนให้กว้างประมาณ 8 เมตร พร้อมทั้งปรับปรุงซุทธากไม้ ตอไม้ และต้นไม้ออก โดยได้รับงบประมาณภายใต้นโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจในชนบท หรือโครงการ “เงินผัน” ในสมัย คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ เป็นนายกรัฐมนตรี

ต่อมาในปี 2529 ชาวบ้าน โดยการนำของ ด.ต.ทอง สุริยบุตร (ครูใหญ่) และ ร.ต.ท.สมจิตร พวงพันธ์ุ ได้ร่วมกันปรับปรุงถนนให้รถยนต์สามารถเดินทางเข้ามาถึงหมู่บ้านได้เป็นครั้งแรก

ในปี 2535 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สด็จเยี่ยมโรงเรียน ตชด. เป็นครั้งแรก (ได้เสด็จอีกในปี 2536, 2537 และ 2540) และต่อมาได้เกิดโครงการพระราชดำริหลายโครงการ ซึ่งเป็นการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนและเยาวชนหลายโครงการ เช่น โครงการอาหารกลางวัน โครงการนักเรียนทุนในราชประชานุเคราะห์ และการรับผู้ป่วยไว้ในพระราชานุเคราะห์ เป็นต้น และปี 2540

ชาวบ้านปากลาได้ถวายฎีกาต่อสมเด็จพระเทพฯ เพื่อขอถนน ซึ่งต่อมาทหารช่างได้เข้ามาสร้างถนน ลูกรังให้ฎีกาที่ถวาย

ในส่วนของการอุปโภคบริโภคด้านต่างๆ นั้นก็ค่อยๆ ขยับขยายเข้ามาในหมู่บ้าน หลังจากที่มี เส้นทางคมนาคมทางบกที่สะดวกขึ้น โดยในส่วนของไฟฟ้านั้น การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้เข้ามา ดำเนินการติดตั้งสายส่งไฟในหมู่บ้านเมื่อ พ.ศ. 2540

หลังจากนั้นในปี 2546 องค์การโทรศัพท์ได้ติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะผ่านดาวเทียมใน หมู่บ้านจำนวน 2 หมายเลข โดยหมายเลขหนึ่งได้ติดตั้งไว้ที่บ้านนายสมพงษ์ คงทน (ผู้ใหญ่บ้านใน สมัยนั้น) ส่วนอีกหมายเลขได้ติดตั้งไว้เป็นโทรศัพท์สาธารณะ อย่างไรก็ตามการติดต่อสื่อสารผ่าน ทางโทรศัพท์ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเมื่อผู้ให้บริการโทรศัพท์เคลื่อนที่ AIS ได้ดำเนินการติดตั้ง สถานีส่งสัญญาณ ส่งผลให้การติดต่อสื่อสารระหว่างปากลากับพื้นที่ต่างๆ ดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว ขึ้น

4.1.4 ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของบ้านปากลา จำแนกได้เป็นสองส่วนใหญ่ๆ

(1) ทรัพยากรที่ดินและป่าไม้

การใช้ประโยชน์จากที่ดินของชุมชนบ้านปากลาในส่วนของที่ราบจะเป็นการใช้ ประโยชน์โดยการตั้งบ้านเรือน รวมทั้งยังนำมาใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกทั้งทำสวน ทำไร่ รวมทั้งใช้ในการเป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ แต่อย่างไรก็ตามที่ดินในส่วนของกึ่งเขาปลูกพืชไร่กับการทับซ้อนกับพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติผาแต้มที่ประกาศเขตอุทยานเมื่อปี 2534

ในส่วนของป่านั้น ปากลาเป็นหนึ่งในชุมชนที่อยู่ในเขตป่าชุมชนป่าดงนาทาม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านปากลาใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยส่วนหนึ่งถือเป็นป่าชุมชน มีการกำหนด ระเบียบการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนร่วมกันกับชุมชนต่างๆ ที่อยู่ในเครือข่าย ซึ่งได้รับการ สนับสนุนให้จัดตั้งขึ้นโดยองค์กร Nature Care ที่เข้ามาทำงานในหมู่บ้านประมาณปี 2538 ถือเป็นพื้นที่ที่กั้นออกจากเขตอุทยานผาแต้มที่ประกาศเขตเมื่อ 31 ธันวาคม 2534

(2) ทรัพยากรจากแหล่งน้ำ

ภูมิประเทศของบ้านปากลาที่ติดกับแม่น้ำโขงส่งผลให้การดำเนินชีวิตและการใช้ ประโยชน์จากน้ำโขงและพื้นที่ริมโขงในยามหน้าแล้งของบ้านปากลา กลายเป็นฐาน ทรัพยากรสำคัญของชุมชนนับตั้งแต่บรรพบุรุษมาจนปัจจุบัน ชาวบ้านใช้ประโยชน์จาก แม่น้ำโขงทั้งในการประมง และการทำเกษตรริมโขงในช่วงที่น้ำโขงลดโดยปลอดจากการใช้ สารเคมีอย่างสิ้นเชิง

4.1.5 เศรษฐกิจชุมชน

ชาวบ้านชุมชนบ้านปากลาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร การประมง การเลี้ยงสัตว์ ในส่วนของการทำเกษตรนั้น มีทั้งการทำเกษตรริมโขง ซึ่งใช้ระยะเวลาสั้นประมาณ 3-4 เดือนต่อปี โดยพืชที่ชาวบ้านปลูกได้แก่ ถั่วฝักยาว ถั่วดิน หอม กระเทียม ฝ้าย มันแกว ข้าวโพด แตงโม เป็นต้น ส่วนหนึ่งของผลผลิตจะนำไปขายกับอีกส่วนหนึ่งไว้บริโภคในครัวเรือน สำหรับการทำเกษตรในพื้นที่ป่านั้น ส่วนใหญ่เป็นพืชที่เป็นไม้ยืนต้น และปลูกตามระดับความสูงจากน้ำโขง พืชที่พบ เช่น กัลย มะขาม มะม่วงหิมพานต์ มะละกอ ลำไย มะพร้าว ไม้ไผ่ มันเทศ ไปจนกระทั่งยางพารา ผลผลิตที่ได้จากสวนชาวบ้านจะนำไปขายเป็นหลัก

ในด้านการประมง ถือได้ว่าเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ซึ่งรูปแบบการประมงมีลักษณะที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นระบบลวง การวางลอบ หรือการตักปลาในบึง การประมงของบ้านปากลาส่วนสามารถหาได้เกือบตลอดทั้งปี โดยชาวชุมชนบ้านปากลาส่วนมีรายได้เฉลี่ยระหว่าง 50,000-70,000 บาท/ครัวเรือน/ปี

4.1.6 การเคลื่อนย้ายภายในชุมชน

เนื่องจากปากลา เป็นหมู่บ้านที่ติดชายแดนไทย-ลาว รวมทั้งพื้นที่ตั้งบ้านเรือนและพื้นที่ทำกินทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ทั้งสองปัจจัยได้ส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายของผู้อยู่ภายในชุมชนที่สำคัญ

ชาวบ้านปากลาจำนวนหนึ่งเคยอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตป่าดงนาทามจำนวน 2 ครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากต้องการเข้าไปอาศัยอยู่ใกล้พื้นที่ทำกินของตนเอง

ครั้งแรก เกิดขึ้นประมาณปี 2509 มีครัวเรือน 9 หลังคาเรือน อพยพเข้าไปตั้งบ้าน เพื่อทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ แต่ก็ย้ายกลับลงมาประมาณปี 2515 เนื่องจากเกิดอหิวาตกโรคระบาดในสัตว์เลี้ยง ขณะที่คนที่ไปอยู่ในเขตป่าก็เป็นไข้เลือดออกกัน

ครั้งที่ 2 เกิดในสมัยของการเปลี่ยนแปลงการปกครองในลาว ที่เรียกว่า “ลาวแตก” ประมาณปี 2519-2520 มีคนจำนวนหนึ่งประมาณครึ่งบ้าน กลัวภัยทางการเมืองจึงย้ายบ้านไปอยู่ในเขตป่าดงนาทาม เนื่องจากพื้นที่ตั้งบ้านไม่ปลอดภัย อย่างไรก็ตามเมื่อสถานการณ์ทางฝั่งลาวเริ่มสงบลง ก็มีการอพยพลงจากพื้นที่ป่าดงนาทาม แต่ลงมาไม่พร้อมกัน โดยชาวบ้านที่ลงมาเล่าว่า หลังจากอพยพออกมาจากป่าไม่นาน ทางเราก็เผาป่าเพื่อทำลายหลักฐานการตั้งบ้านเรือน ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว ประมาณปี 2524-2525 มีการประกาศโครงการอีสานเขียว โดยให้นายทุนเข้าไปจับจองป่า จนกระทั่งในปี 2530 จึงมีนโยบายปิดป่า

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศลาว ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของหมู่บ้านปากลาที่ตั้งอยู่บริเวณชายแดนไทย-ลาว เมื่อฝ่าย “ลาวแดง” ได้ส่งสหายหมู่บ้านปากลามาจะเป็นที่ตั้งของกลุ่มลาวชาวที่หนีข้ามฝั่งมา จึงได้ยิงเข้ามาในหมู่บ้าน ส่งผลให้มีคนตายจำนวน 2 คน ในปี 2527 โดยที่หน่วยงานของรัฐไม่ได้เข้ามาปกป้องความมั่นคงของชาวบ้าน สิ่งที่ชาวบ้านทำในเวลานั้นคือการยิงตอบโต้กลับไปยังฝั่งลาว จนกระทั่งในปี 2535 การยิงลดลงจากการที่นโยบายสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณที่ดำเนินนโยบายกับประเทศในอินโดจีนโดย “เปลี่ยนสนามรบให้กลายเป็นสนามการค้า”

4.1.7 วัฒนธรรม ความเชื่อ

ปากลาเป็นหมู่บ้านที่มีวัฒนธรรมอีสาน ที่เรียกว่า “ฮีสสิบสองคองสิบสี่” ซึ่งสำหรับ “ฮีส” นั้นมาจากคำว่า จารีต หมายถึงสิ่งที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีที่ดั่งามชาวอีสาน ส่วน “สิบสอง” หมายถึงเดือนทั้ง 12 เดือนในหนึ่งปี ดังนั้น “ฮีสสิบสอง” จึงหมายถึงประเพณีที่ประชาชนชาวอีสานได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนในแต่ละปี ประเพณีทั้งสิบสองเดือนที่ชาวอีสานถือปฏิบัติกันมานั้นล้วนเป็นประเพณีที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ออกมาร่วมกิจกรรมพบปะสังสรรค์กันเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงและเพื่อความสามัคคีมีความรักใคร่กันของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสืบทอดสิ่งที่ดั่งามมาจวบจนปัจจุบันประเพณีอีสานส่วนใหญ่จะมีเอกลักษณ์แตกต่างจากประเพณีภาคอื่นๆ

จึงจะเห็นได้ว่าประเพณีของชาวอีสานและชาวลาวมีความคล้ายกันเพราะมีที่มาเดียวกันและชาวอีสานและชาวลาวก็ไปมาหาสู่กันเป็นประจำเยี่ยงญาติพี่น้องทำให้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างกันด้วย ฮีสสิบสองได้แก่

เดือนอ้าย(เดือนเจียง)-บุญข้าวกรรม

เดือนยี่ - บุญคูณลาน

เดือนสาม-บุญข้าวจี

เดือนสี่-บุญเวส

เดือนห้า-บุญสงกรานต์

เดือนหก-บุญบั้งไฟ

เดือนเจ็ด-บุญข้าฮะ

เดือนแปด-บุญเข้าพรรษา

เดือนเก้า-บุญข้าวประดับดิน

เดือนสิบ-บุญข้าวสาก

เดือนสิบเอ็ด-บุญออกพรรษาเดือนสิบสอง-บุญ

สำหรับปากลานั้น ด้วยหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะเดินทางออกนอกบ้านเพื่อหางานทำที่เมืองหลวง ดังนั้นบุญเดือนสี่ที่เรียกว่า “บุญเผวส” หรือ “บุญมหาชาติ” จึงเป็นงานบุญที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ ซึ่งชาวบ้านที่เดินทางไปทำงานในต่างถิ่นก็จะกลับมารวมตัวกันในงานบุญดังกล่าว

ชาวอีสาน(รวมถึงบ้านปากลา) จะจัดทำบุญเผวส ปีละ 1 ครั้ง ระหว่างเดือน 3 เดือน 4 ไปจนถึงกลางเดือน 5 จังหวัดร้อยเอ็ด จะจัดประเพณีบุญเผวสในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคมทุกปี โดยจะมีวันรวมตามภาษาอีสาน เรียกว่า วันโฮมบุญ พุทธศาสนิกชนมาช่วยกันจัดตกแต่งศาลาหรือสถานที่ที่จะทำบุญ จัดเตรียมเครื่องสักการะ ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวตอก อย่างละพันท่อน มีการตั้งธงใหญ่ไว้แปดทิศ และมีศาลเล็กๆ เป็นที่เก็บข้าวพันท่อน และเครื่องคาวหวาน สำหรับ ผี เปรต และมารรอบๆ ศาลาการเปรียญจะแขวนผ้าเผวส เป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร ตั้งแต่กัณฑ์ที่ 1 ถึงกัณฑ์สุดท้าย การจัดงานบุญเผวส หรือ งานเทศน์มหาชาตินิยมที่อัญเชิญพระอุปัฏฐาก มาปกป้องคุ้มครองมิให้เกิดเหตุเภทภัยอันตรายทั้งปวง และให้โชค ลาภแก่พุทธศาสนิกชนในการทำบุญมหาชาติ จึงมีการแห่พระอุปัฏฐาก ซึ่งสมมุติว่าอัญเชิญมาจากสะดือทะเล

บุญเผวส หรืองานบุญมหาชาติ คืองานมหากุศล ให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือ ความดีที่ยั่งยืน อันมีการสละความเห็นแก่ตัวเพื่อผลคือ ประโยชน์สุขอันไพศาลของมวลชนมนุษยชาติ เป็นสำคัญ ดังนั้น บรรพชนชาวไทยอีสานแต่โบราณ จึงถือเป็นเทศกาลที่ประชาชนทั้งหลายพึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษสืบทอดเป็นวัฒนธรรมสืบมา จนถึงอนุชนรุ่นหลังที่ควรเห็นคุณค่าและอนุรักษเป็นวัฒนธรรมสืบไป

นอกจากนี้ยังเป็นการสังสรรค์ ระหว่างญาติพี่น้องจากแดนไกลสมกับคำกล่าวที่ว่า "กินข้าวปุ้น เอาบุญเผวส ฟังเทศน์มหาชาติ"

นอกจากนั้นแล้ว บ้านปากลา ยังคงมี **บุญประเพณี** ที่สำคัญที่เป็นขนบธรรมเนียมของชาวอีสานในหลายๆพื้นที่คือ ประเพณีเลี้ยงปูตานัน ชุมชนมีงานบุญ 2 ครั้งต่อปี โดยทำในเดือน 1 และเดือน 6 โดยในอดีตเครื่องบูชาจะเป็นแกงยอดยางหรือค่าง แต่ปัจจุบันสัตว์ป่าชนิดดังกล่าวหาได้ยากขึ้น ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาใช้ไก่เป็นเครื่องเซ่นไหว้แทน

4.1.8 แหล่งท่องเที่ยว

ปากลาเป็นพื้นที่ที่มีแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติที่งดงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นหมู่บ้านที่เป็นทางลงของการเดินป่าตามผาชนะใด ซึ่งสามารถพัฒนาทั้งศักยภาพในการรับรองนักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวทางน้ำได้อย่างดี อย่างไรก็ตามแหล่งท่องเที่ยวที่ชาวบ้านคิดว่าสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้มีดังนี้

1. วัดถ้ำสะมุ้ง
2. ถ้ำฝ่ามือแดง (ถ้ำลายมือ)
3. ผาชนะได
4. แก่งย่ำผือ
5. แก่งถ้ำแดง
6. น้ำตกห้วยพอก

ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในบ้านปากลา กำลังได้รับความสนใจทั้งจากหน่วยงานปกครองในพื้นที่และจากชาวบ้านเอง เนื่องจากปากลาเป็นบ้านที่เป็นทางลงจากผาชนะได ทำให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเดินป่าผาชนะได จะสัญจรลงมายังหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งปากลายังเป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่อยู่ในเครือข่ายป่าดงนาทาม จึงถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีศักยภาพในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ อย่างไรก็ตามในเรื่องดังกล่าวชุมชนยังมิได้มีการสร้างกระบวนการในการมีส่วนร่วมขึ้น เพราะยังคงมองเห็นถึงความไม่พร้อมของคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่

4.2 ทรัพยากรในด้านความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา

ในส่วนนี้จะเป็นการนำเสนอถึงการมีอยู่ของอาหารและทรัพยากรด้านอาหาร จากการดำเนินกิจกรรมของโครงการวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมซึ่งสามารถประมวลฐานทรัพยากรเพื่อความมั่นคงทางอาหารได้ดังนี้

4.2.1 แหล่งอาหารที่สำคัญของบ้านปากลา

อาหารถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ชาวอีสานถือว่าการมีอยู่ของ “อาหาร” เป็นสิ่งสำคัญ ดังสะท้อนจากผญาภาษิตที่กล่าวว่า “ทุกข์บ่มีเสื่อผ้า ผาเหือนดีพอลื้ออยู่ ทุกข์บ่มีข้าวอยู่ท้อง สิ้นอนลื้ออยู่บ่เป็น”

สำหรับบ้านปากลา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ติดทั้งเขตอุทยานแห่งชาติและแม่น้ำสาละวิน ในด้านหนึ่งเป็นข้อจำกัดต่อเรื่องความมั่นคงทางอาหาร (ป่าที่เป็นป่าสงวนถูกจำกัดโดยกฎหมาย ขณะที่แม่น้ำโขงที่เป็นแม่น้ำของหกประเทศกำลังเผชิญกับยุทธศาสตร์การพัฒนา) แต่ในอีกด้านหนึ่งทั้งป่าและแม่น้ำได้เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของบ้านปากลา ทั้งในฐานะแหล่งอาหารที่ชาวบ้านผลิตขึ้น (เพาะปลูก) และเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการหาของป่าทั้งสัตว์และพืช รวมทั้งการมีแม่น้ำโขง ยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญและเป็นแหล่งรายได้ของชาวบ้าน ทั้งจากการหาปลาและการเพาะปลูกพืชริมโขง

4.2.2 แหล่งอาหารจากป่า

แหล่งอาหารตามธรรมชาติจากป่า จะเป็นอาหารที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งจะหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไปตลอดทั้งปี ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 4.2.1 แสดงเรื่องของป่า

เดือน	ของป่าที่หาได้	
	พืช	สัตว์
มกราคม	เห็ดบด ผักเป็ก ผักหนาม ผักเชียด อย่างย่าย	เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก
กุมภาพันธ์		เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก
มีนาคม	ผักหวาน	ไข่มดแดง เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก
เมษายน	หน่อไม้	อี้ง กระปอม แมลงเม่า เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก
พฤษภาคม	เห็ดเพาะ เห็ดระโงก เห็ดผึ้ง เห็ดดิน	เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก
มิถุนายน	หน่อไม้ปืบ เห็ดปลวก	กบ อี้ง เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก
กรกฎาคม	หน่อไม้ปืบ เก็บเห็ดทุกชนิด	กบ อี้ง เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก
สิงหาคม	เห็ดทุกชนิด	กบ อี้ง เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก
กันยายน	มัดตอก หน่อไม้ไผ่ตรง	กบ อี้ง เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก
ตุลาคม		ขูดจิหล่อ จับแมลงทับ กบ อี้ง เขียด กบ บ้าง กระแต หนู กระรอก
พฤศจิกายน	เห็ดขอน เหินบด	กบ อี้ง เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก

อันวาคม	เห็ดขอน เห็ดบด	กบ อึ่ง เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก
---------	----------------	--

สำหรับสถานการณ์อาหารที่หาได้จากป่านั้น ปัจจุบันชาวบ้านได้กล่าวว่าค่อนข้างที่จะหาได้น้อยลง ด้วยเหตุผลสองประการสำคัญกล่าวคือ (1) การเพิ่มจำนวนขึ้นของประชากรจากการที่ความสะดวกสบายได้เข้ามาสู่ชุมชน (2) รวมถึงเมื่อความต้องการในการบริโภคมากขึ้นทำให้บรรดาสัตว์ป่าที่เคยจับได้ง่ายขึ้นค่อยๆ หายหรือลดลง การจะได้บริโภคเนื้อสัตว์ป่าเช่น กวาง หมูป่า จะหาได้จากฝั่งของประเทศเพื่อนบ้านเป็นสำคัญ

นอกจากป่าจะเป็นแหล่งหาอาหารตามธรรมชาติที่ผันแปรไปตามฤดูกาลแล้ว เขตป่าในพื้นที่บ้านปากลา ยังถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกพืชเพื่อการค้า ซึ่งเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชาวบ้านปากลาอีกทางด้วย

การปลูกพืชเชิงโงของชาวบ้านปากลา มีองค์ความรู้ที่ใช้ในการเพาะปลูก และใช้ในการจัดการพื้นที่ของชาวบ้านด้วยตนเอง ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ในส่วนของระบบการจัดการพื้นที่สวนของแต่ละคนนั้น จะมีระบบที่เรียกว่า “มุน” ซึ่งเป็นระบบการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ตกทอดมาเป็นมรดกให้กับลูกกับหลานสืบต่อกันมา ซึ่งขณะนี้สถานการณ์ที่ชาวบ้านเผชิญอยู่คือการที่ดินทำกินของตนเองได้ถูกเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้มประกาศทับเป็นเขตป่าสงวน โดยที่ผ่านมาระบบ “มุน” ดังกล่าวเป็นการตกทอดจากระบบเครือญาติในสายโลหิตของตน จึงไม่มีการถือครองด้วยระบบเอกสารที่ดินเหมือนอย่างที่ทางราชการยึดถือ เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความกังวลใจของชาวบ้านต่ออนาคตในการใช้ที่ดินในการทำกิน

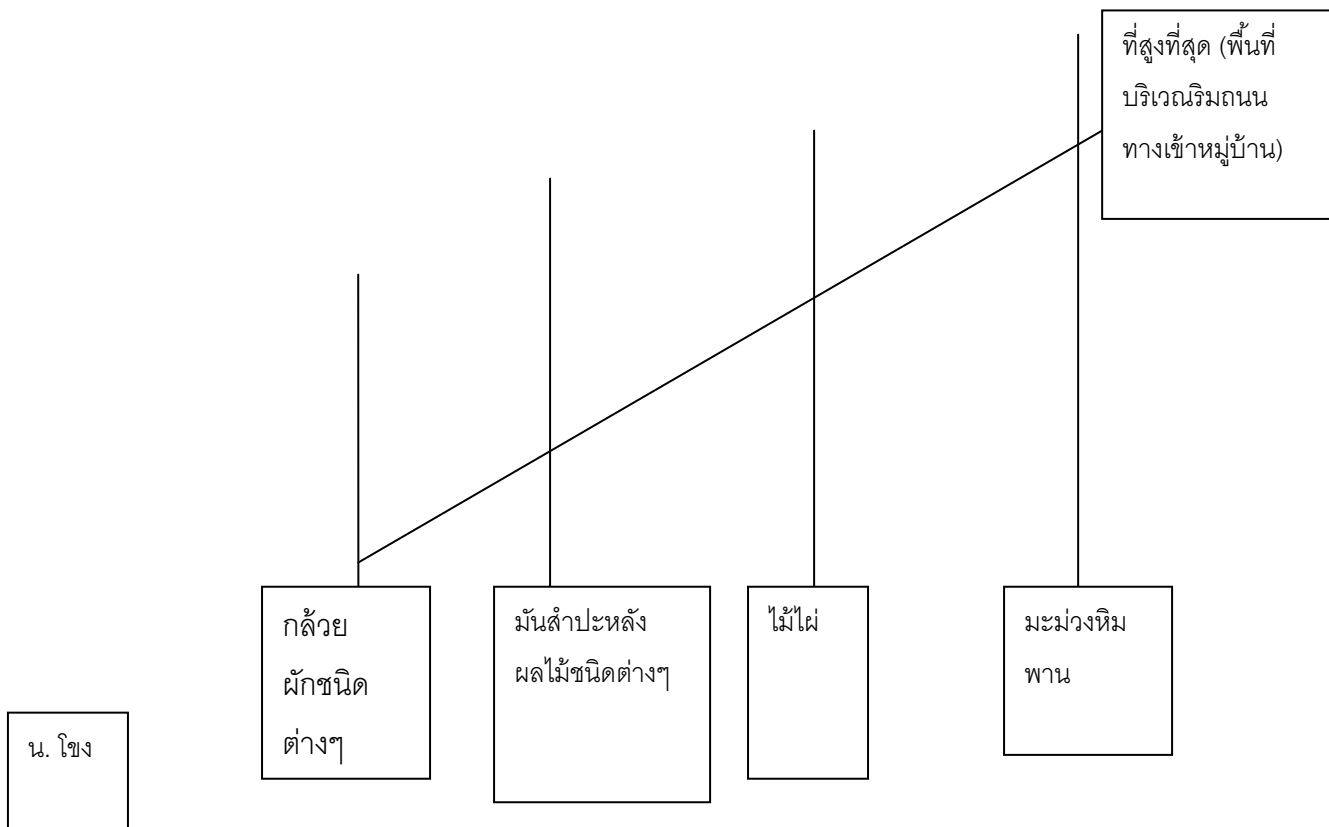
ในส่วนของการเพาะปลูก ก็เป็นเรื่องที่เสมือนเป็นความคุ้นเคยของชาวบ้านว่าการจะเพาะปลูกอะไรก็ขึ้นอยู่กับสภาพของดินในพื้นที่ของตนเอง เจ้าของสวนจะเป็นผู้รู้เองว่าสภาพที่ดินของตนนั้นเพาะปลูกอะไรจะได้ผลผลิตที่ดี

นอกจากนั้นแล้วสวนเชิงโงของบ้านปากลายังเป็นเหมือน “ตลาดสด” ของบรรดาพืชสวนครัวที่นำมาใช้เป็นส่วนประกอบในการทำอาหาร ไม่ว่าจะเป็นตะไคร้ ใบมะกรูด กระเทียม หอม สารชะนำ ชะอม มะนาว ฯลฯ เพราะการทำสวนของชาวบ้านปากลา มิใช่เป็นการเพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว แต่ผสมผสานทั้งพืชเศรษฐกิจและพืชเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นสำคัญด้วย

พื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกพืชชนิดใดนั้น จะขึ้นอยู่กับความสูงจากระดับน้ำของที่จะเป็นตัวชี้วัดว่าควรปลูกพืชชนิดใด ซึ่งสามารถจัดระบบการเพาะปลูกในบ้านปากลาเป็นภาพกว้างดังนี้

- พื้นที่สวนที่ลุ่มที่สุดที่ติดกับพื้นที่ริมโขง จะใช้ในการปลูกกล้วย และผักชนิดต่างๆ เช่น คื่นช่าย ผักกาด กะเพรา ผักบุ้ง
- สูงขึ้นมาหน่อยก็จะปลูกพืชทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นมันสำปะหลัง มะขาม ลำไย
- ถัดขึ้นมาก็จะเป็นบรรดาไม้ชนิดต่างๆ
- สูงที่สุด มะม่วงหิมพาน

ภาพแสดงระบบการเพาะปลูกพืชเชิงโขง

นอกจากระบบการเพาะปลูกพืชเชิงโขงของบ้านปากลา ดังที่แสดงในภาพข้างต้นนั้น งานวิจัยยังพบว่าในพื้นที่บ้านปากลาที่ติดกับภูเขาและเขตป่า ชาวบ้านมีศักยภาพในการเพาะปลูกพืชชนิดต่างๆที่หลากหลายชนิด สามารถแสดงดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.2.2 แสดงชนิดของพืชเชิงโง

ชนิดของพืช	ฤดูกาลปลูก	ฤดูกาลเก็บเกี่ยว
กล้วย	พ.ค.-มิ.ย.	ตลอดฤดูกาล
มะขาม	พ.ค.-มิ.ย.	ธ.ค.-ก.พ.
มะม่วงหิมพาน	พ.ค.-มิ.ย.	มี.ค.-พ.ค.
ขนุน	พ.ค.-มิ.ย.	มี.ค.-พ.ค.
มะม่วง	พ.ค.-มิ.ย.	เม.ย.-พ.ค.
ลำไย	พ.ค.-มิ.ย.	มี.ค.-พ.ค.
มะพร้าว	พ.ค.-มิ.ย.	ตลอดฤดูกาล
ข้าวโพด	พ.ค.-มิ.ย.	90 วัน (ต.ค.)
พริก	พ.ค.-มิ.ย.	ตลอดฤดูกาล
ข้าว(ไร่)	พ.ค.-มิ.ย.	ก.ย.-ต.ค.
ถั่วลิสง	พ.ค.-มิ.ย.	ต.ค.-ธ.ค.
ฟักทอง	พ.ค.-มิ.ย.	ต.ค.-ธ.ค.
บวบ	พ.ค.-มิ.ย.	ต.ค.-ธ.ค.
มะเขือ	พ.ค.-มิ.ย.	ต.ค.-ธ.ค.
งา	พ.ค.-มิ.ย.	ต.ค.-ธ.ค.
แตง	พ.ค.-มิ.ย.	ต.ค.-ธ.ค.
มันสำปะหลัง	เม.ย.-มิ.ย.	ม.ค.-เม.ย.
เผือก	ต.ค.-ธ.ค.	เม.ย.-พ.ค.
มะพร้าว	มิ.ย.	5 ปีเก็บเกี่ยวผลได้
มะละกอ	ตลอดปี	มิ.ย.-ก.ย.
น้อยหน่า	มิ.ย.	1 ปีเก็บผลได้

ชนิดของพืช	ฤดูกาลปลูก	ฤดูกาลเก็บเกี่ยว
อ้อย	มิ.ย.	1 ปีเก็บเกี่ยวได้
ส้มโอ	มิ.ย.	3-4 ปีเก็บเกี่ยวได้
ยางพารา	มิ.ย.	7 ปี กรีดได้

4.2.3 แหล่งอาหารจากแม่น้ำโขง

แหล่งอาหารตามธรรมชาติที่สำคัญอีกประการคือ แม่น้ำโขง ทั้งในด้านของการประมงและในด้านของการเพาะปลูกพืชริมโขง ซึ่งส่วนใหญ่จะปลูกเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เพราะระยะเวลาในการปลูกสั้น รวมทั้งข้อจำกัดของพื้นที่ ส่วนที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนก็จะขายในชุมชนเป็นหลัก

สำหรับการประมงในน้ำโขงนั้น พบว่าความหลากหลายของพันธุ์ปลาต่างๆในแม่น้ำโขงนั้น ถือได้ว่าเป็นทั้งแหล่งอาหารที่สำคัญ และยังเป็นแหล่งสินค้าในการแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราเพื่อจับจ่ายภายในครัวเรือน จากการเก็บข้อมูลเรื่องพันธุ์ปลา พบว่าปลาแต่ละชนิดที่ชาวบ้านจับได้นั้น จะต้องมีความเข้าใจต่อระบบนิเวศในน้ำโขง รวมทั้งต้องเข้าใจฤดูกาลในวัฏจักรของปลาว่าจะสามารถหาปลาประเภทไหนได้ในช่วงเวลาใดบ้าง

ตารางที่ 4.2.3 แสดงชนิดปลาในแม่น้ำโขง

ลำดับ	ชื่อปลา	ช่วงเวลาที่ยังจับ	อุปกรณ์	สถานการณ์
1.	ปลาเลิม	ต.ค.-พ.ค.	เบ็ด	ลดลงมาก
2.	ปลาคุณ	มิ.ย.-ต.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	ลดลง
3.	ปลาแซ่	ก.ย.-ก.พ.	เบ็ด-ข่าย	ลดลง
4.	ปลาเค็ง	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	ลดลง
5.	ปลาโจก	เม.ย.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	ลดลง
6.	ปลาบากบาน	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย	คงเดิม
7.	ปลาเ็น	พ.ย.-มี.ค.	ข่าย-ลอบ-เบ็ด	ลดลง
8.	ปลาอีตุ้	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-ลอบ	คงเดิม

ลำดับ	ชื่อปลา	ช่วงเวลาที่ยับ	อุปกรณ์	สถานการณ์
9.	ปลาเกะ	เม.ย.-พ.ค.	ข่าย	ลดลง
10.	ปลาตอง	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-เบ็ด-ลอบ	คงเดิม
11.	ปลากดเหลือง	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-เบ็ด-ลอบ-อวน	คงเดิม
12.	ปลากดดำ	ธ.ค.-พ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	คงเดิม
13.	ปลาขบ	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ-ซ็อน	คงเดิม
14.	ปลาเผาะ	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ-ซ็อน	คงเดิม
15.	ปลาเกส	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ-ซ็อน	คงเดิม
16.	ปลานาง	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ-ซ็อน	ลดลง
17.	ปลาดุกมุล	เม.ย.-ส.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	คงเดิม
18.	ปลาปาก	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ-แห	ลดลง
19.	ปลาไน	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-ลอบ-แห	ลดลง
20.	ปลาตุ่น	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	คงเดิม
21.	ปลาข้าว	ก.พ.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	ลดลง
22.	ปลากวง	พ.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	ลดลง
23.	ปลาจีน	พ.ค.-ธ.ค.	ข่าย-อวน	ลดลง
24.	ปลาพอน	ม.ค.-พ.ค.	ข่าย-แห	ลดลง
25.	ปลาหว่า	ก.พ.-พ.ค.	ข่าย-แห	คงเดิม
26.	ปลาหนุ	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ-ซ็อน	ลดลง
27.	ปลาหลด	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด	คงเดิม
28.	ปลายอน	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ-ซ็อน- อวน	คงเดิม
29.	ปลาแซวกี้	ก.พ.-เม.ย.	ซ็อน-ข่าย-อวน	คงเดิม
30.	ปลาส้อย	ม.ค.-ก.ค.	แห-ข่าย-ซ็อน	คงเดิม

ลำดับ	ชื่อปลา	ช่วงเวลาที่ยับ	อุปกรณ์	สถานการณ์
31.	ปลาเตบ	ม.ค.-ก.ค.	ซ็อน-ข่าย-อวน-แห	คงเดิม
32.	ปลาเปี่ยน	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-ลอบ	คงเดิม
33.	ปลามาง	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-ลอบ-แห	คงเดิม
34.	ปลาสะกาง	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-ลอบ-แห	ลดลง
35.	ปลากบในแดง	ม.ค.-ก.ค.	ข่าย-แห-ซ็อน-อวน	คงเดิม
36.	ปลาคุยลาม	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-แห-ซ็อน-ลอบ	คงเดิม
37.	ปลาชวย	พ.ค.-ต.ค.	ข่าย	ลดลงมาก
38.	ปลายาง	พ.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	ลดลง
39.	ปลาสะอี	ม.ค.-พ.ค.	ข่าย-แห	ลดลง
40.	ปลาปิ้ง	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	ลดลงมาก
41.	ปลาไหลพันธุ์ใหม่	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ลอบ	
42.	ปลาแกง	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-แห-อวน	คงเดิม
43.	ปลาชั้นแยง	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-อวน-แห	ลดลง
44.	ปลาโด	ต.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-อวน	ลดลง
45.	ปลาดุก	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ลอบ-ข่าย	ลดลง
46.	ปลาขอ	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-แห-ลอบ-ข่าย	ลดลง
47.	ปลาบู่	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-แห-ลอบ-ข่าย	ลดลง
48.	ปลาแก้ว	เม.ย.-พ.ค.	ซ็อน-ลอบ	ลดลง
49.	ปลาสะจั่ว	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ	ลดลง
50.	ปลานกเขา	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-ลอบ	ลดลงมาก
51.	ปลาปักไก่อ	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย	ลดลง
52.	ปลาเสือ	ม.ค.-ธ.ค.	เบ็ด-ข่าย-ลอบ-อวน	ลดลง
53.	ปลาเป้า	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-แห-อวน-ลอบ	ลดลง

ลำดับ	ชื่อปลา	ช่วงเวลาที่จับ	อุปกรณ์	สถานการณ์
54.	ปลาลอดง	ม.ค.-ธ.ค.	ซ็อน-แห	ลดลง
55	ปลารากกล้วย	ม.ค.-พ.ค.	ซ็อน-อวน	ลดลง
56.	กุ่ม	ม.ค.-ธ.ค.	ลอบ-แหแย่ง	คงเดิม
57.	ปลาหางฟ้า	ม.ค.-ธ.ค.	ข่าย-แหซ็อน	หมดไป

จากตารางพบว่า สถานการณ์ประมงในน้ำโขง กำลังเผชิญกับความขาดแคลนของพันธุ์ปลา ที่เกือบแทบทุกชนิดความถี่ในการพบมีน้อยลง จนบางชนิดนั้นสูญพันธุ์ไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง **“ความคุกคามที่เกิดขึ้นกับความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา”** ในระหว่างการดำเนินกระบวนการวิจัยชาวบ้านสะท้อนว่า การสร้างเขื่อนทางตอนบนของแม่น้ำโขงในประเทศจีนมีผลต่อจำนวนปลาที่ลดลง รวมทั้งการมีพยานปลาที่หากินในน้ำโขงมากขึ้นก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้จำนวนปลาลดลงด้วย”

นอกจากการใช้ประโยชน์จากน้ำโขงในการหาปลาแล้ว ตลิ่งริมโขงหรือพื้นที่ริมโขง ยังเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชาวบ้านในการเพาะปลูกพืชอายุสั้น เพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เนื่องจากสภาพดินบริเวณตลิ่ง/พื้นที่ริมโขงในช่วงน้ำลดระหว่างเดือนตุลาคม-มกราคมของทุกปี จะมีการเพาะปลูกพืชริมโขงของชุมชนบ้านปากลา ซึ่งพืชผักที่ได้จากการทำเกษตรริมโขงทำให้ครัวเรือนต่างๆ ไม่ต้องพึ่งพาตลาดอาหารด้านพืชผักจากภายนอกเท่าไรนัก ส่วนใหญ่พืชผักที่ปลูกได้จะเป็นบรรดาผักสวนครัวที่ใช้ในการประกอบอาหารในครัวเรือน ส่วนครัวเรือนใดที่ไม่มีแปลงเกษตรริมโขง ก็จะต้องอาศัยการแบ่งปันจากญาติพี่น้อง หรือซื้อจากคนในชุมชนด้วยตนเอง

การปลูกพืชริมโขงนั้น ชาวบ้านจะต้องอาศัยภูมิปัญญาในการเลือกชนิดดินในการปลูกพืช โดยดินริมโขงแต่ละชนิดก็จะเหมาะแก่การปลูกพืชที่แตกต่างกัน ซึ่งดินที่พบในพื้นที่ริมโขงมีทั้งหมด 3 ชนิดดังแสดงในตารางดังนี้

ตารางที่ 4.2.4 แสดงการปลูกพืชริมโขง

ชนิดดิน	ชนิดพืช	ฤดูกาลปลูก	ใช้เวลาเก็บเกี่ยว
ดินทราย (เป็นดินที่ปลูกพืชได้ แต่ให้ผลไม่งามนัก)	ถั่วดิน (ถั่วลิสง) ถั่วพุ่ม (ถั่วฝักยาว) มันเผา(มันแกว) ฝ้าย แตงโม แตงลาย (แตงไทพันธุ์ พื้นเมือง)	พ.ย.	1-3 เดือน ขึ้นกับชนิด ของพืช
ดินตม (ดินที่มีความชื้นสูง)	ปลูกข้าวโพด ถั่วพุ่ม(ถั่วฝักยาว) แตงลาย(แตงไทพันธุ์ พื้นเมือง) แตงโม ฝักชี่ ฝักกาด หอมแดง *ข้าวโพดและถั่วพุ่ม ปลูกในดินตมได้ ผลผลิตดีที่สุด แต่ถ้า จะปลูกหอมแดงต้อง รดน้ำทุกวัน	พ.ย.	1-3 เดือน ขึ้นกับชนิด ของพืช
ดินตมปนทราย (เป็นดินที่มีอิฐมวล สมบูรณ์ที่สุด พืชที่	ปลูกถั่วดิน(ถั่วลิสง) ถั่วพุ่ม(ถั่วฝักยาว) มันเผา(มันแกว)	พ.ย.	1-3 เดือน ขึ้นกับชนิด ของพืช

ชนิดดิน	ชนิดพืช	ฤดูกาลปลูก	ใช้เวลาเก็บเกี่ยว
ปลูกในดินประเภทนี้ จะให้ผลผลิตงาม)	ฝ้าย ข้าวโพด หอมแดง คะน้า กะหล่ำปลี มะเขือเครือ(มะเขือ เทศลูกเล็กๆเท่า นิ้วโป้ง) มะเขือเทศ มะเขือพวง ผักชี ผักกาด(ปลูกโดย หว่านเมล็ด)		

การปลูกพืชริมโขงจะมีความแตกต่างจากการปลูกพืชเชิงโขง เนื่องจากสภาพดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ การเพาะปลูกแต่ละครั้งจึงไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายทั้งในเรื่องยาฆ่าแมลง เพราะปลูกกระยะสั้นและเก็บเกี่ยวกันได้ รวมทั้งไม่ต้องอาศัยปุ๋ยในการเร่งความเจริญเติบโตของพืช เนื่องจากมีดินที่มีฮิวมัสสูงโดยธรรมชาติ ดังนั้นชาวบ้านจึงมั่นใจอย่างเต็มที่ว่าพืชที่ได้จากเกษตรริมโขงเป็นพืชที่ปลอดจากสารเคมี 100 % หากชาวบ้านแปลงใดที่ต้องการใช้ยาต้องการฉีดยาฆ่าแมลงก็ต้องแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านทราบล่วงหน้า 2-3 วันเพื่อจะได้ประกาศเตือนให้ชาวบ้านทราบ ถ้าไม่แจ้งก็ต้องรับผิดชอบความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นเช่นลูกๆ ของคนอื่นที่กินพืชนั้นเข้าไป ปัจจุบันยังไม่มีใครฉีดยาฆ่าแมลง

4.3 รูปแบบการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ด้วยสภาพภูมิประเทศที่ถูกจำกัดจากธรรมชาติไม่ว่าจะติดกับแม่น้ำโขง และติดกับเขตป่าสงวน ส่งผลให้การจัดการทรัพยากรเพื่อความมั่นคงทางอาหารสำหรับชุมชนบ้านปากลา สามารถจำแนกได้ตามแหล่งอาหารของชุมชนได้ 3 รูปแบบดังนี้

- 1.รูปแบบการจัดการพื้นที่ในแม่น้ำโขง
- 2.รูปแบบการจัดการพื้นที่ริมแม่น้ำโขง
- 3.รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่า (เหิงโขง)

4.3.1 การจัดการพื้นที่ในแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายใหญ่ของโลกที่มีความยาวประมาณ 4,900 กิโลเมตร ยาวเป็นอันดับ 10 ของโลก มีต้นน้ำอยู่บนภูเขาจืฟู ส่วนหนึ่งของเทือกเขาหิมาลัยบนที่ราบสูงทิเบต เขตจังหวัดหยูชู่ มณฑลชิงไห่ ประเทศจีน โดยมีแม่น้ำจาคุและแม่น้ำอาคุไหลมารวมกัน มีชื่อเรียกเป็นภาษาของไทลื้อ ซึ่งเป็นชนชาติที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงอย่างหนาแน่นในดินแดนสิบสองปันนาว่า “แม่น้ำล้านช้าง” คนจีนทั่วไปเรียกว่า “แม่น้ำหลานชาง” มีความหมายว่า เป็นแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวกราก และไหลผ่าน 6 ประเทศ คือ จีน พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ก่อนออกสู่ทะเลจีนใต้

แม่น้ำโขงมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลามากเป็นอันดับ 3 ของโลก รองจากแม่น้ำอะเมซอนในอเมริกาใต้ และแม่น้ำไนล์ในทวีปแอฟริกา มีจำนวนพันธุ์ปลาที่สำรวจพบ 1,244 ชนิด มีพื้นที่ชุ่มน้ำ 795,000 ตารางกิโลเมตร ในทุก ๆ ปี ปริมาณน้ำจากแม่น้ำโขงไหลลงสู่ทะเลจีนใต้เฉลี่ยสูงถึง 475,000 ล้านลูกบาศก์เมตร

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตที่ราบสูงโคราช ซึ่งมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะเอียงลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ มีแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีไหลลงสู่แม่น้ำโขง ที่อำเภอโขงเจียม จ.อุบลราชธานี บริเวณตอนปลายของที่ราบสูงจะเป็นเนินกว้างลาดชันแยกจากลุ่มน้ำย่อยของทะเลสาบเขมร ในภาคอีสานยังถูกแบ่งโดยแนวเทือกเขาภูพาน ตอนเหนือเป็นแอ่งสกลนคร มีแม่น้ำสงคราม แม่น้ำอูน และไหลไปลงสู่แม่น้ำโขง

ปากลาเป็นหมู่บ้านที่ติดกับแม่น้ำโขง ชาวบ้านในชุมชนใช้ทรัพยากรแม่น้ำทั้งปี เพื่อหาอยู่หากินโดยปรับเปลี่ยนเครื่องมือและวิธีการหาปลาให้เป็นไปตามฤดูกาลมาของปลา แม้ว่าจะมีการทำนาในหมู่บ้านแต่ก็เป็นจำนวนเพียงไม่กี่ราย ด้วยสภาพที่จำกัดของพื้นที่ ส่งผลให้การประมงในโขงเป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหารและแหล่งประกันรายได้สำหรับชุมชนครอบครัว

ระบบนิเวศของแม่น้ำโขง ส่งผลให้บ้านปากลาสามารถจับปลาโดยปรับเปลี่ยนวิธีการและเครื่องมือหาปลาตามระบบนิเวศและฤดูกาลของปลา โดยการจัดการพื้นที่ในแม่น้ำโขงอยู่บนพื้นฐานของระบบการจัดการที่เรียกว่า “ระบบลวง”

เวลาที่พูดถึงเรื่อง “ลวง” ในความรับรู้ของชาวบ้านมีนัยทั้งในแง่ที่เป็นแหล่งที่จับปลาได้ แหล่งที่ปลาจะมากันชุกชุม รวมทั้งมันยังแฝงไว้ด้วยนัยของเครื่องมือและภูมิปัญญาในการจัดการลวงของชาวบ้านด้วย สำหรับบ้านปากลาที่มีสภาพภูมิประเทศติดกับแม่น้ำโขง อาชีพหรือการทำมาหากินที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คืออาชีพการหาปลา ซึ่งจากการสัมภาษณ์ นายอุดร คงทน นายสารี พิมพวงศ์ และพ่อใหญ่โถน พิมพวงศ์ พบว่า รูปแบบของ “ลวง” ที่พบในบ้านปากลาจำแนกออกได้ดังนี้

1. ลวงมอง
2. ลวงเบ็ด
3. ลวงจับ
4. ลวงลอบ (สาธารณะ)
5. ลวงตัดปลา
6. ปู่งส่วนตัว

ลวงแต่ละชนิดก็จะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างกันตามระบบนิเวศของแม่น้ำโขง รวมทั้งฤดูกาลในการใช้ลวงแต่ละชนิดก็มีความแตกต่างกันด้วย มีทั้งลวงในฤดูแล้งและลวงในฤดูฝน ซึ่งเจ้าของลวงแต่ละรายจะได้รับการตักทอดมาจากบรรพบุรุษหรือที่เรียกว่า “มูน” ซึ่งลวงแต่ละแห่งจะมีระบบการจัดการที่เจ้าของแต่ละรายจะรู้กันเองว่าลวงของตนเองอยู่ที่ไหนในน้ำโขง การได้ใช้และการเข้าถึงลวงจะเป็นไปตามข้อกำหนดทางจารีตประเพณีและได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนร่วมกัน สำหรับคนที่ไม่มิลวง สามารถใช้พื้นที่ในการจับปลาในน้ำโขงได้โดยไม่เข้าไปใช้ลวงส่วนบุคคล ดังนั้นกล่าวได้ว่ามีทั้งรูปแบบการจัดการเป็นระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัว (Private Rights) และ ระบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Common Rights)

(1) ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัว (Private Rights)

บ้านปากลา กล่าวได้ว่ามีระบบการจัดการลวงปลา ที่เป็นมรดกตกทอดกันมาตามสายตระกูล ในแง่หนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความยั่งยืนของ “มูน” มรดกที่มีใช้ตัวทรัพย์สินแต่เป็นมรดกที่ต้องทุ่มเทแรงงานในการจะเข้าถึงทรัพย์สินมรดกนั้น ในอีกด้านหนึ่งก็สะท้อนระบบกรรมสิทธิ์ที่กันและแบ่งแยกกันอย่างชัดเจนระหว่างสมาชิกในชุมชน ซึ่งระบบลวงที่สำคัญมีรายละเอียดดังนี้

1.1) **ลวงมอง** คือ ระบบลวงที่ใช้เครื่องมือประมงที่เรียกว่า “มอง” หรือ “ข่าย” โดยเครื่องมือประมงดังกล่าวมีขนาดที่ไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับขนาดของเส้นผ่าศูนย์กลาง ซึ่งมีตั้งแต่ขนาด 0.5-20 เซนติเมตร ขนาดของเส้นผ่าศูนย์กลางจะบ่งบอกถึงขนาดของปลาที่จะจับได้ เช่น หากใช้มองที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางที่ใหญ่แสดงว่าบริเวณดังกล่าวมีปลาขนาดใหญ่อาศัยอยู่ วิธีการที่ชาวบ้านใช้ คือ การไหลมอง ซึ่งมักจะทำการประมงประเภทนี้ในช่วงที่น้ำหลาก ปลาที่จับได้มีหลายชนิด

1.2) **ลวงเบ็ด** คือ การทำประมงในน้ำโขงโดยใช้เบ็ดเป็นเครื่องมือในการหาปลา เบ็ดที่ใช้เป็นก็จะขึ้นอยู่กับขนาดของปลาว่ามีขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ ลวงเบ็ดสามารถทำการประมงได้ทั้งในช่วงหน้าฝนและหน้าแล้ง ปลาที่จับได้ส่วนใหญ่จะเป็นปลาหนัง เช่น ปลาแซ่ ปลาเผา ปลาเค็ง ปลาปิ้ง เป็นต้น ปลาแต่ละชนิดจะกินเหยื่อไม่เหมือนกัน เช่น ปลาแซ่ ก็จะต้องใช้ไส้เดือนและจิ้งหรีดเป็นเหยื่อในช่วงหน้าฝน ส่วนในช่วงหน้าแล้ง ก็จะใช้ไส้เดือน ปลาตัวเล็กตัวน้อยเป็นเหยื่อแทน

1.3) **ลวงจิบ** คือ การทำประมงโดยใช้ จิบ หรือ โพงพางเป็นเครื่องมือในการหาปลา โพงพางจะใส่น้ำที่ไหลแรงๆในแม่น้ำโขง เช่นที่แก่งหญ้าฟืด อย่างไรก็ตามในช่วง 2 ปีที่ผ่านมาไม่มีการใส่จิบ/โพงพาง ในน้ำโขงแล้ว เพราะคนไม่ชำนาญกับการใช้เครื่องมือ รวมทั้งโพงพางขวางทางเรือในแม่น้ำ ดังนั้นจึงเปลี่ยนมาใช้จิบในลำห้วยอย่างเดียว ซึ่งการทำลวงจิบในลำห้วยจะเป็นในลักษณะของการที่เจ้าของห้วยสัมปทานให้คนอื่นเข้าไปทำลวงจิบในห้วยของตนเอง โดยที่ได้จะเป็นปลาทุกชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลากด

- หากใส่ลวงจิบในน้ำโขงสามารถใช้ได้ทั้งในช่วงฤดูแล้ง (เดือน ม.ค.-ก.พ.) ที่ยังไม่มีเทม่าน้ำยังขุ่นอยู่ และช่วงฤดูฝน ที่น้ำขุ่นแล้ว และเทม่าน้ำพัดไปแล้ว

- หากใส่ลวงจิบในลำห้วย จะทำให้ช่วงเดือน 11-12 ที่น้ำลง โดยมีระยะเวลาที่ใส่ลวงจิบประมาณ 2-3 สัปดาห์ แต่พรานปลาจะต้องเข้าไปดูปลาในจิบทุกวัน เพื่อเอาปลาออกมาและป้องกันจิบแตก

1.4) **บุงส่วนตัว** เป็นระบบนิเวศย่อยเฉพาะที่เรียกว่า “บุงทาม” ซึ่งเป็นลักษณะพื้นที่ที่เกิดจากน้ำหลากและเอ่อท่วมของน้ำในช่วงฤดูฝน เข้าในพื้นที่สวนของชาวบ้าน โดยชาวบ้านก็จะกันบุงในสวนของตนเองในช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคม และจะจับปลาในช่วงเดือนเมษายน

บุงส่วนตัว จะเป็นอาหารในยามแล้ง สัตว์ประเภทที่จับได้ในบุงคือ ปลา หอย กุ้ง ปู เป็นต้น ชนิดปลาที่พบมีจำนวนมากมายถึง 30 ชนิด (จากการสนทนากลุ่มย่อย) รวมทั้งปลาที่ได้จากบุงยังถูกนำมาแปรรูปเป็น ปลาล้า ปลาแห้ง ปลาต้ม จำนวนบุงส่วนตัวที่พบมี 27 บุง โดยมีเจ้าของจำนวน 13 ราย

(2) ระบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Common Rights)

นอกจากการมีระบบจัดการแบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ในส่วนของชาวบ้านที่ไม่มีลวงหรือบุงส่วนตัว ก็สามารถหาปลาผ่านระบบกรรมสิทธิ์ร่วมในการเข้าถึงทรัพยากรได้เช่นเดียวกัน

ลวงตัดปลา เป็นลวงที่เป็นพื้นที่สาธารณะในแม่น้ำโขง ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) ลวงตัดปลาใหญ่ ใช้สำหรับตัดปลาขนาดใหญ่ อุปกรณ์ที่ใช้คือ ต่่างตักขนาด 2 นิ้ว ขนาดประมาณ 2 วา ตักในช่วงเดือนมีนาคมถึงมิถุนายน ปลาที่ตักได้ ปลาขบ ปลาหยอน ปลาหนู ปลาโจก ปลาชะวัง ปลาเกด ปลาพะาะ ปลาดุกมูน ซึ่งมี 2 แหล่งใหญ่ๆ ในแม่น้ำโขง

1.1 แก้งถ้ำแดงมี 2 จุด

1.2 แก้งยาพือมี 2 จุด

2) ลวงตัดปลาน้อย พื้นที่ส่วนใหญ่กระจายไปยังที่ต่างๆ ในแม่น้ำโขง อุปกรณ์ที่ใช้ตักมีขนาดประมาณ 3.5 มิลลิเมตร ปลาที่ได้เป็นปลาขนาดเล็ก ปลาแข่งไก่ ปลาหมู ปลาหลกโทง ปลาสร้อย ปลามาง ปลาเตบ ปลาแก้ง ปลาชะนาก ปลาหมากฝาง เป็นต้น บริเวณที่เป็นลวงตัดปลาน้อยมีดังนี้

2.1 ดอนกะฮาก 2 จุด

2.2 แก้งยาพือ 1 จุด

2.3 แก้งแกบ 1 จุด

2.4 ท่ากะป็น 1 จุด

2.5 ท่ามอญ 1 จุด

การตัดปลาในลวงสาธารณะ จะมีกฎเกณฑ์ที่ชาวบ้านกำหนดร่วมกัน เพื่อกระจายโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร โดยคนที่ตัดจะต้องมาเข้าคิวจัดลำดับก่อน-หลัง แต่ละคนจะมีสิทธิตัดได้ 50 ครั้ง โดยคนที่ตัดถัดไปจะเป็นคนคอยนับว่าครบ 50 ครั้งหรือยังผ่านการนับหิน แต่ละรอบของการตัดจะไม่เกิน 40 นาที เมื่อตัดครบ 50 ครั้งแล้วถ้าไม่ได้ปลาก็ต้องออก แล้วคอยเข้าคิวรอบใหม่ ส่วนคนที่ตัดปลาได้ขนาดจำนวนมากกว่า 3 ชีดขึ้นไปก็ต้องออกแม้จะตัดไม่ครบ 50 ครั้งก็ตาม เวลาที่เริ่มใช้ตัดปลาจะเริ่มประมาณ 6 โมงเย็นจนถึงเช้า และในช่วงเวลาดังกล่าวหากถึงคิวใครแล้วคนนั้นไม่อยู่หรือนอนหลับไป จะไม่มีการปลุก ถือได้ว่าลวงตัดปลาเป็นพื้นที่สาธารณะที่คนในหมู่บ้านจะเข้ามาร่วมจำนวนมาก เป็นการเปิดพื้นที่ให้กับการสนทนากันของคนในหมู่บ้านด้วย

ลอบ ไล่ในแม่น้ำโขง ช่วงเวลาที่ไล่คือช่วงหน้าฝน ตั้งแต่เดือน 6-12 โดยเริ่มไล่ลวงลอบตั้งแต่ปี 2540 โดยชาวบ้าน อ.พิบูลมังสาหาร นำมาเผยแพร่ 2-3 หลัง ชาวบ้านปากลาเห็นว่าได้ปลาเลยใช้บ้าง โดยนายวี แพนคู่ เป็นผู้ใช้เป็นคนแรก ตามด้วยนายสำร พิมพวงค์ แพรชยายวงไปทั่วบ้าน

การวางลอบสามารถวางได้ข้ามพรมแดน คือ สามารถไปวางลอบได้ถึงฝั่งลาว โดยไม่มีกรณีพิพาทระหว่างประเทศเกิดขึ้น เนื่องจากความชำนาญของประมงบ้านปากลาที่มีมากกว่า รวมทั้งคนฝั่งลาวเองก็ไม่ค่อยได้ใช้พื้นที่น้ำโขงเพื่อประมงเท่าไรนัก

ปลาที่ได้จากลอบมีหลายขนาดตั้งแต่ขนาดเล็ก 2 ชีด ไปจนถึงขนาดใหญ่ 30 กิโลกรัม แต่โดยเฉลี่ยจะได้ปลาขนาดไม่ใหญ่มากน้ำหนักประมาณ 2 ชีด-0.5 กิโลกรัม ซึ่งลอบ 1 หลัง มีต้นทุนดังนี้

- ตาข่ายหุ้มลอบ 60 บาท
- กระดุก 6 ตัว+ กง 4 ตัว 60บาท
- เชือก+ขวด 20 บาท

4.3.2 การจัดการพื้นที่ริมแม่น้ำโขง

เมื่อกล่าวถึงพื้นที่ริมโขง ในทัศนะของชาวบ้านหมายถึงพื้นที่ริมโขงในยามฤดูน้ำลด ที่สามารถใช้ประโยชน์ด้วยการทำการเกษตรในระยะสั้นๆ ได้ ซึ่งผลผลิตทางการเกษตรดังกล่าวเปรียบได้กับเป็นเสบียงในการประกอบอาหารในครัวเรือน จากการสัมภาษณ์แม่บ้านในชุมชน พบว่าแม้ว่าจะมีรถเร่เข้ามาในหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านจะไม่เสียเงินกับการซื้อผักเพื่อประกอบอาหารเลย ไม่ว่าจะเป็นมะนาว พริก หอม กระเทียม กระเทียม คื่นหอย ถั่วฝักยาว ฯลฯ พี่เขล่านี่ปลูกในพื้นที่ริมโขง และนำมาใช้ในครัวเรือน

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ทุกคนจะสามารถเข้าถึงพื้นที่ริมโขงได้ เนื่องจากพื้นที่ริมโขงมีลักษณะการจัดการที่คล้ายกับพื้นที่ในโขง คือ เป็นระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลที่ตกทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ในลักษณะที่เรียกว่า “มุน” โดยไม่ต้องอาศัยโฉนด คนในบ้านปากลาต่างรับรู้ในแง่ของจารีตปฏิบัติว่าดินตรงไหนเป็นของใคร เจ้าของที่ริมโขงส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าของสวนเทิงโขง ที่รางวัลที่ดินตนเองลงมาในแม่น้ำโขง อุปกรณ์ที่สำคัญสำหรับชาวสวนริมโขง คือ เสียม จอบ และเรือเพื่อใช้ในการสัญจรระหว่างบ้านกับสวน

เนื่องจากพื้นที่ริมโขง เป็นพื้นที่เพื่อทำการเกษตรที่ผันแปรไปตามฤดูกาล การจัดการพื้นที่จึงต้องอาศัยภูมิปัญญาที่สืบทอดมาในชุมชนกล่าวคือ ชาวบ้านจะใช้วิธีการสังเกตจากธรรมชาติว่าดินบริเวณริมโขงเหมาะแก่การเพาะปลูกหรือยัง เนื่องจากดินที่ปลูกต้องไม่ชุ่มน้ำมากเกินไป ชาวบ้านจะตรวจสอบดินโดยใช้ไม้หลั่ง แทงลงดินและดึงขึ้น ถ้ามีน้ำมาอุดรูนั้นจนเต็มแสดงว่ายังใช้ปลูกพืชไม่ได้ ปลูกไปเมล็ดก็จะเน่า

ส่วนการเริ่มปลูกนั้นจะสังเกตธรรมชาติ ได้แก่ จี๋หล่อ(จิ้งหรีด) และไล่เดือน ลงน้ำโขง เป็น การสังเกตตามผู้เฒ่าผู้แก่และการฟังข่าวกรมอุตุนิยมวิทยา

รวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของดินมีปัจจัยมาจากกระแสน้ำโขงที่ไหลวน ฝุ่น(ปุ๋ย,อิฐมวล)ก็ถูกพัดพามาตามน้ำ โดยสังเกตจาก “ฝุ่น” ซึ่งก็คือ ความขุ่นของน้ำโขง หน้าฝน น้ำขุ่นมาก ฝุ่นมาก หน้าแล้ง น้ำใส ปลูกพืชไม่งาม ถ้าน้ำหลากแต่ค่อยๆ ลดลง ฝุ่นจะเกาะตามหน้าดินมาก ดินก็จะมี ความขึ้นสูงและอุดมสมบูรณ์ ปลูกอะไรก็งาม ถ้าน้ำหลากและลดอย่างรวดเร็ว ฝุ่นจะไม่เกาะหน้าดิน ปลูกพืชไม่งาม ถ้าน้ำมา 2 ครั้ง ครั้งที่ 2 จะพัดเอาหน้าดินไปหมด พืชพันธุ์เสียหาย ปลูกพืชอีกครั้งก็ จะไม่ค่อยงามนัก นอกจากนั้นการสังเกตน้ำหมอก(น้ำค้าง) จะทำให้รู้ถึงสภาพความชุ่มชื้นของดิน เพราะน้ำหมอกช่วยไม่ให้ดินแห้ง ถ้าน้ำแล้ง(หน้าหนาว)มีลมแรงก็จะมีน้ำหมอก(น้ำค้าง) ดินจะแห้ง พืชก็จะตาย ต้องรดน้ำรักษาความชื้นของดิน

4.3.3 การจัดการพื้นที่เทิงโขง (ป่า)

การจัดการพื้นที่เทิงโขง สำหรับบ้านปากลาจะครอบคลุมถึงที่ส่วนที่อยู่ในเขตป่า ซึ่งกำลังเผชิญกับปัญหาเรื่องเขตทับซ้อนระหว่างแหล่งความมั่นคงทางอาหารของชาวบ้านกับเขตป่าสงวนแห่งชาติของกรมอุทยานแห่งชาติ

การจัดการพื้นที่เทิงโขงของบ้านปากลา มีลักษณะการถือครองกรรมสิทธิ์แบบสืบทอดมา จากบรรพบุรุษ เพราะที่ดังกล่าวไม่สามารถออกโฉนดได้ แต่การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่ผ่านมา ชาวบ้านปากลาก็มีการเสียภาษีดอกหญ้าให้กับหน่วยงานปกครองในท้องถิ่นของตนมาโดยตลอด (เพิ่งประกาศยกเลิกการเก็บภาษีเมื่อปี 2551) การใช้ประโยชน์จากพื้นที่เทิงโขงส่วนใหญ่จะเป็นการทำเกษตรเพื่อการค้าขายเป็นหลัก โดยจะมีรถจากภายนอกเข้ามารับซื้อผลผลิตถึงในบ้านปากลา

อย่างไรก็ตาม จากการสะท้อนของชาวบ้านพบว่า ประเด็นเรื่องพื้นที่เทิงโขงเป็นประเด็นที่ ชาวบ้านกังวลใจมาก การจัดการพื้นที่แม้ว่าจะวางอยู่บนเงื่อนไขของการสืบทอดมรดกจากบรรพบุรุษ แต่พื้นที่เทิงโขงมีความแตกต่างจากพื้นที่ในโขงและพื้นที่ริมโขง สาเหตุเพราะพื้นที่เทิงโขงเป็นเขตป่า สงวนซึ่งมีหน่วยงานภาครัฐกำกับและดูแล โดยมีได้มีการปักปันเขตแดนให้ชัดเจนระหว่างแนว อุทยานและแนวที่ทำกินของชาวบ้าน ที่ดินทำสวนเกือบทั้งหมดของบ้านปากลาเป็นที่จับจองที่ ชาวบ้านบุกเบิกทำกินตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งชุมชน แต่ที่ดินดังกล่าวเป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิตาม กฎหมาย และด้วยสภาพของพื้นที่เป็นที่ดินติดภูเขา ซึ่งกรมอุทยานได้กำหนดให้เป็นเขตป่าสงวน ส่งผลให้ความมั่นคงทางอาหารในด้านที่เป็นอริปไตยทางอาหารของบ้านปากลาถูกคุกคามจาก กระบวนการกฎหมาย หลายครั้งที่ชาวบ้านเข้าไปทำสวนแล้วถูกดำเนินคดีในข้อหาบุกรุกที่ป่าสงวน สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญอีกประการคือ การที่สวนเทิงโขงของชาวบ้านมีผลผลิตที่สำคัญที่เป็นกลไก ขับเคลื่อนในการดำรงของชาวบ้านโดยไม่ต้องมีที่นา คือ ไม้ไผ่ ซึ่งสำหรับบ้านปากลาถือว่า **“มีไม้ไผ่เหมือนมีที่นา”** เพราะสามารถนำไปแลกเปลี่ยนข้าวไว้บริโภคได้ตลอดปี

4.4 มูลค่าทางเศรษฐกิจ

จากการประมวลข้อมูลในแง่เศรษฐกิจที่เกิดจากฐานทรัพยากรธรรมชาติในบ้านปากลา ในฐานะแหล่งอาหารและแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญ พบว่าบ้านปากลาพึ่งพาเศรษฐกิจกับฐานทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศวัฒนธรรมดังนี้ (1) ระบบเศรษฐกิจแบบค้าขาย (2) ระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยน

ในส่วนของระบบเศรษฐกิจแบบค้าขายนั้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การค้าขายผลผลิตจากสวนทั้งริมโขงและเชิงโขง การหาของป่า และการค้าขายผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการแปรรูป

ตารางที่ 4.4.1 แสดงรายได้จากผลผลิตในบ้านปากลา

ปี:รายครัวเรือน

ประเภท	ผลผลิต	รูปแบบการค้า	รายได้	ต้นทุน
ประมง	ปลาชนิดต่างๆ	รถจาก ภายนอกเข้ามา รับซื้อ	30,000-50,000 บาท (ครัวเรือน ละ 100 บาท/ วัน*)	น้ำมันเรือวันละ 1 ลิตร (20 วัน* X 35บาท X 12 เดือน) ต้นทุน ประมาณ 8,400 บาท/ปี
สวนริมโขง	-มันแกว (กิโลกรัมละ 5 บาท) -ข้าวโพด (ฝักใหญ่ 1.25 บาท /ฝักเล็ก 1 บาท) -ถั่วดิน/ถั่วลิสง (กิโลกรัมละ 10 บาท) -ฝ้าย (12 กิโลกรัม ราคา 160 บาท) -พริกสด (กิโลกรัมละ 25 บาท) - ถั่วฝักยาว (กิโลกรัม ละ 7 บาท) - ฝักชีลาว (กิโลกรัมละ	รถจาก ภายนอกเข้ามา รับซื้อ	รายได้เฉลี่ย 10,000 บาท	ต้นทุนน้อย เพราะชาวบ้าน จำนวน 41 รายที่ เป็นเจ้าของ กรรมสิทธิ์สวนริม โขง ส่วนใหญ่เป็น ชาวประมงด้วย เวลาไปหาปลา ก็แวะดูสวน เท่านั้น ส่วน ต้นทุนที่ต้องจ่าย มีเพียงการซื้อ เมล็ดพันธุ์พืชใหม่ ซึ่งอาจเป็น 3 ปี

ประเภท	ผลผลิต	รูปแบบการค้า	รายได้	ต้นทุน
	20 บาท มีมากจึงขาย)			จึงจะลงพันธุ์ใหม่
สวนเชิงเขา	1. กล้วย (หวีละ 6-10 บาท หน้าแล้งราคาดี) 2. มะม่วงหิมพาน (กิโลกรัมละ 25-30 บาท) 3. ลำไย (กิโลกรัมละ 20-25 บาท) 4. มันสำปะหลัง (กิโลกรัมละ 2-3 บาท) 5. มะขามหวาน (กิโลกรัมละ 40-60 บาท) 6. มะขามเปรี้ยว (กิโลกรัมละ 7.5-10 บาท)	พ่อค้าเข้ามารับซื้อในบ้าน	ประมาณ 10,000-30,000 บาท* 1. กล้วย 3,000-4,000 บาท 2. มะม่วงหิมพาน 20,000-50,000 บาท 3. ลำไย ตามฤดู 10,000 บาท / นอกฤดู 20,000 บาท 4. มันสำปะหลัง 7,000-40,000 บาท 5. มะขามเปรี้ยว 1,000-2,000 บาท	ต้นทุนส่วนใหญ่จะเกิดจากการทำ 1. มันสำปะหลัง - ปุ๋ย 1,000-3,000 บาท - ค่าไถเตรียมปลูกและยกร่องไร่ละ 700 บาท 2. ลำไย ต้นทุนคือสารเร่งในกรณีให้ออกนอกฤดู (มีน้อยรายที่ทำ) 3. ต้นทุนของมะม่วงหิมพานคือ น้ำมันตัดหญ้า งดละ 1,000 บาท
ของป่า	1. จิ้งหรีด/จิ้งหอย (100 ตัวขายได้ 80 บาท) 2. เขียด (กิโลกรัมละ 70-80 บาท) 3. อึ่ง (กิโลกรัมละ 60 บาท) 4. เห็ดขอน (กิโลกรัมละ 50 บาท)	ซื้อขายกันในชุมชน	2,000-3,000 บาท	-

* ประเมินขั้นต่ำ

ส่วนระบบเศรษฐกิจที่เกิดจากการแปรรูปผลิตในบ้านปากลาที่สำคัญ มี 2 ชนิดคือ ก๊วยและไม๊ไผ่

1. ก๊วย

ตาราง 4.4.2 ประเภทของพันธุ์ก๊วยที่พบในบ้านปากลา ประกอบด้วย

ลำดับ	ประเภท	การใช้ประโยชน์			ลักษณะพิเศษ
		กิน	แปรรูป	ขาย	
1.	ก๊วยน้ำแก้ว	กินสุก	ก๊วยฉาบ	หวีละ 5 บาท ใบตองมัดละ 6 กิโลกรัม/ 20 บาท	มีจำนวนมากที่สุด
2.	ก๊วยไข่	กินสุก			
3.	ก๊วยตีบจันทร์	กินสุก			
4.	ก๊วยพุง	กินสุก	ก๊วยฉาบ แต่บริโภคกันเอง เพราะคนไม่รู้จัก		เป็นก๊วยพันธุ์พื้นบ้าน มีขนาดใหญ่ มีป्ली
5.	ก๊วยพะโล	กินสุก	ก๊วยฉาบ แต่บริโภคกันเอง เพราะคนไม่รู้จัก		เป็นก๊วยพันธุ์พื้นบ้าน มีขนาดใหญ่ ไม่มีป्ली
6.	ก๊วยตานี	กินดิบโดยนำผลมาตำกิน			จำนวนมากเป็นอันดับที่ 2
7.	ก๊วยส้ม	กินสุก			
8.	ก๊วยง้าว	กินสุก			
9.	ก๊วยนวล	กินสุก			

วิธีการทำกล้วยฉาบ

ปลอกกล้วยดิบ ซึ่งกล้วยที่ใช้ฉาบจะเป็นกล้วยน้ำว้าที่เป็นที่นิยมในการแปรรูปเพื่อนำไปขาย หลังจากทีปลอกเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำกล้วยไปแช่น้ำ เพื่อให้ยางกล้วยที่ติดอยู่หลุดออกจากกล้วย

เมื่อแช่กล้วยจนกระทั่งยางกล้วยหลุดออกไปแล้ว ก็จะนำกล้วยมาหั่นเป็นชิ้นๆ ตากให้กล้วยแห้ง หลังจากนั้นก็นำกล้วยที่แห้งแล้วไปทอดในน้ำมันพืชให้กรอบพอประมาณ

นำกล้วยที่ทอดเสร็จแล้วสะเด็ดน้ำมัน หลังจากนั้นก็เคี่ยวน้ำตาลในกระทะ แล้วนำกล้วยลงไปคลุกเคล้าให้ทั่วถึง เมื่อคลุกเคล้าให้ทั่วถึงแล้วก็สามารถนำมารับประทานได้เลย

2. ไม้ไผ่ / หน่อไม้

ในบ้านปากกลาว่าได้ว่าไม้ไผ่ถือว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจหลายประการ ทั้งเป็นอาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แปรรูปเพื่อการบริโภคและการขายแล้ว ลักษณะที่เป็นความโดดเด่นของไม้ที่ป่าปากกลาคือสามารถนำไปแลกเป็นข้าวไว้บริโภคได้ จนมีคำกล่าวในบ้านปากกลาว่า **“มีไม้ไผ่เหมือนมีที่นา”**

ในบ้านปากกลา พันธุ์ของไม้ไผ่มีหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นไผ่หนาม ไผ่เกลี้ยง ไผ่ไร่ ไผ่เปาะ ไผ่บง ไผ่ตรง ไผ่จอก เป็นต้น ซึ่งการจัดการไผ่จะเป็นเรื่องที่เป็นผลประโยชน์ของแต่ละคนที่เป็นเจ้าของไผ่ โดยมีกฎที่เป็นข้อห้ามของบ้านปากกลาต่อเรื่องไผ่คือ “จะห้ามไม่ให้มีการตัดไผ่อ่อนที่ไม่ใช่ของตนเองเด็ดขาด” เพราะไผ่อ่อนถือว่ามีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง กล่าวคือสามารถนำมาแปรรูปเป็น “ตอก” ที่จะนำไปแลกข้าวได้ โดยตอกจะมีค่าในการแลกเปลี่ยนคือ 1,000 เส้น แลกข้าวได้ 10,000 ซึ่งเท่ากับข้าว 10 กิโลกรัม โดยไม้ไผ่ที่นิยมนำมาทำตอก คือ ไผ่หนามกับไผ่บง ที่มวิจัยชุมชนได้ให้ข้อมูลว่าไม้ไผ่หนึ่งลำมีความยาวของลำต้นประมาณ 8-10 เมตร สามารถทำตอกได้ 1,000 เส้น ซึ่งในบ้านปากกลามีชาวบ้านที่มีสวนไผ่เป็นของตนเองประมาณ 20 ครัวเรือน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าไม้ไผ่ในบ้านปากกลาจะเป็นไม้เศรษฐกิจ แต่ก็มิใช่จะมีการหวงแหนจนคนที่ไม่มีไผ่จะไม่สามารถใช้ประโยชน์จากของๆคนในบ้านเดียวกันได้ ชาวปากกลาที่เป็นที่มวิจัยกล่าวว่าในบ้านปากกลา “ขอกันกินได้” โดยบางคนก็จะแบ่งปันให้เพื่อนบ้านเข้าไปหาหน่อไม้เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน รวมทั้งสามารถขอลำไผ่ที่แก่มาใช้ประโยชน์ได้อีกด้วย

นอกจากไผ่จะเป็นพืชที่มีมูลค่าในปากกลาแล้ว ไผ่ยังทำประโยชน์ได้อีกหลายประการ โดยเฉพาะในเรื่องของการแปรรูป สำหรับบ้านปากกลาการแปรรูปหน่อไม้ถือได้ว่า เป็นเสมือนความมั่นคงทางอาหารที่ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เอื้ออำนวยให้ เพราะสำหรับภาคอีสานแล้ว หน่อไม้ถือได้ว่าเป็นอาหารหลักประเภทหนึ่งที่เป็นที่นิยมบริโภคกันทุกฤดูกาลและในทุกๆครัวเรือน ซึ่งประเภทของการแปรรูปหน่อไม้ที่พบมีอยู่ด้วยกัน 3 รูปแบบ

1. หน่อไม้ฤง
2. หน่อไม้ปีบ
3. หน่อไม้ส้ม

ตารางที่ 4.4.3 กระบวนการในการแปรรูปหน่อไม้

รูปแบบการแปรรูป	ชนิดของไม้ไผ่ที่ใช้	กระบวนการผลิต	วัตถุประสงค์ในการแปรรูป	ราคาขาย
1. หน่อไม้ฤง	ไผ่ไร่ ไผ่ใจ ไผ่เปาะ สูง ประมาณ 1 ศอก ลำต้นต้อง ไม่มีแมลงเจาะ เพราะจะทำให้ ได้สีไม่สวยงาม ถ้าหน่อไม้อ่อน เกินไป จะนำไป เมื่อผ่าน ขั้นตอนการ ผลิตของเน่า เปื่อย โดยเฉพาะไผ่ไร่	1. เลือกหน่อไม้ปลอกเปลือก แล้วล้างให้ สะอาด 2. แต่งหน่อไม้ที่ทำความสะอาดแล้วให้ งาม 3. นำหน่อไม้ใส่ถุง แล้ว นำมานึ่ง/ต้ม (ครั้งที่ 1) ให้สุก 4. รัดถุงในขณะที่ร้อน ไม่ให้ลมเข้า โดย จะรินน้ำออกจากถุงหรือไม่ก็ได้ 5. ใส่ถุงครอบไว้อีกชั้นหนึ่ง พร้อมรัดปาก ถุง 6. นึ่งอีกครั้ง เพื่อฆ่าเชื้อโรค 7. ใช้เชือกมัดปากถุง แล้วห้อยไว้ใต้ถุน บ้าน สามารถนำมาบริโภคได้เลย และ สามารถเก็บไว้ได้นาน 1 ปี	1. บริโภค 2. ของฝาก ญาติมิตร 3. เหลือจาก 1- 2 จึงขาย	ฤงละ 7 ชีด ขายในราคา 10 บาท
2. หน่อไม้ ปีบ	ไผ่ไร่ ไผ่เปาะ ไผ่ใจ ไผ่ เกลี้ยง เริ่มทำในช่วง มิ.ย.-ส.ค. ของ ทุกปี	1. คัดหน่อไม้ที่ลำต้นไม่สูง/ต่ำเกินไป โดยเฉลี่ยหน่อไม้ที่เหมาะสมจะมีลำต้น สูงประมาณ 40-50 เซนติเมตร 2. ปลอกเปลือก แต่งให้สวยงาม 3. นำหน่อไม้ที่แต่งสวยงามแล้วมาล้าง ด้วย “น้ำฝน” เท่านั้น ถ้าใช้น้ำบาดาลจะ ทำให้หน่อไม้เปื่อยยุ่ย	1. ไร่ขายเป็น หลัก 2. บริโภคเป็น รอง	การขาย หน่อไม้ปีบ จะมีราคาที่ แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับ ต้นทุนในการ ผลิต

รูปแบบการแปรรูป	ชนิดของไม้ไฟที่ใช้	กระบวนการผลิต	วัตถุประสงค์ในการแปรรูป	ราคาขาย
		4. ลวกหน่อไม้ โดยใช้น้ำฝนที่ต้มสุก เพื่อไม่ให้หน่อไม้แข็งหรืออ่อนจนเกินไป 5. บรรจุลงในปี๊บ โดยชั่งน้ำหนักของหน่อไม้ก่อนบรรจุ ซึ่ง 1 ปี๊บจะบรรจุหน่อไม้หนักประมาณ 12 กิโลกรัม เวลาบรรจุต้องเรียงหน่อไม้ให้เป็นระเบียบ เพื่อให้มีพื้นที่ในการบรรจุได้มากขึ้น 6. ใส่น้ำให้เต็มปี๊บ โดยจะต้องใช้น้ำฝนเท่านั้น 7. ต้มให้เดือด ให้หน่อไม้สุก โดยใช้เวลาประมาณชั่วโมงเศษๆ 8. เมื่อสุกแล้ว ให้ยกลงจากเตา ตรวจสอบปริมาณน้ำในปี๊บ โดยปกติจะลดลง 9. เติมน้ำฝนสุก (ร้อน) ให้เต็มปี๊บ 10. ปิดฝาด้วยเครื่องฉีก 11. ชัดปี๊บให้สะอาด และติดฉลากสินค้าให้เรียบร้อย 12. สามารถเก็บไว้บริโภคได้ 1 ปี ชาวบ้านจะไม่ใส่สารใดๆลงในหน่อไม้ แต่เดิมการฉีกฝาจะใช้ตะกั่วยาแนว แต่ปัจจุบันเลิกใช้แล้ว เพราะ อย. ห้าม จะมีการใส่กรดซิตริกประมาณ 1 ช้อน เพื่อกันเสียเท่านั้น		1. หากอุปกรณ์ต่างๆ ทั้ง ปี๊บ เชื้อเพลิง เครื่องปิด ฉีกราคา ขายก็จะตกอยู่ที่ 200 บาท/ปี๊บ 2. แต่ถ้ามีนายทุนมาลงทุน อุปกรณ์ให้ทั้งปี๊บ ฝาปิด เครื่องฉีกฝา ฉลากผู้ผลิต/ผู้จำหน่าย ราคาขายก็จะแตกต่างกัน คือ ขายปลีก 100 บาท/ปี๊บ ขายส่งราคาประมาณ 78 บาท/ปี๊บ
3. หน่อไม้ต้ม	ไผ่หนาม ไผ่เกลี้ยง ไผ่ลำงา ไผ่ไร่ ไผ่เปาะ ไผ่บง	1. ปลอกหน่อไม้สดและล้างให้สะอาด 2. สับเป็นเส้นๆ เล็กๆ (คล้ายมะละกอสำหรับตำ) 3. หมักใส่น้ำเกลือ 1 คืน ให้รู้สึกว่เค็ม	ทำไว้บริโภคในครัวเรือน	

รูปแบบการแปรรูป	ชนิดของไม้ที่ใช้	กระบวนการผลิต	วัตถุประสงค์ในการแปรรูป	ราคาขาย
	โดยไม้ที่ผลิตหน่อไม้ส้มอร่อยที่สุดคือ ไม้ไร่	แต่ต้องไม่เค็มจัด 4. คั้นน้ำเกลือทิ้ง 5. ใส่น้ำเปล่าที่ผสมกับน้ำเกลือที่คั้นออกมา ให้ออกรสเค็ม คลุกเคล้ากับหน่อไม้อีกครั้ง 6. ใส่ภาชนะ เช่น ไห กระปุก โอ่ง โดยจะต้องปิดฝาภาชนะให้แน่นไม่ให้อากาศเข้า เพื่อไม่ให้หน่อไม้ดำ 7. หมักประมาณ 1 สัปดาห์ โดยจะต้องให้หน่อไม้จมน้ำ เพื่อจะได้ไม่ดำ ก็สามารณนำมารับประทานได้		

4.5 ชุมชนปากลากับความตระหนักในความมั่นคงทางอาหาร

ชุมชนปากลาจัดได้ว่าเป็นชุมชนที่มีระบบความมั่นคงทางอาหารที่เกิดจากระบบอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่นจากทรัพยากรธรรมชาติ การผลิตอาหารของปากลาเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งการเก็บหาจากธรรมชาติเพื่อใช้ในการประกอบอาหาร รวมทั้งยังมีหลักประกันสุขอนามัยจากระบบอาหารในท้องถิ่นที่แสดงผ่านการใช้ภูมิปัญญาในการเกษตรริมโขงที่ถือว่าเป็นสวนครัวของแต่ละครัวเรือน ซึ่งพืชผักที่ได้จากการทำเกษตรริมโขงชาวบ้านปากลายืนยันว่าปลอดจากการใช้สารเคมี เพราะมีดินที่อุดมสมบูรณ์เป็นเครื่องยืนยันถึงความไม่จำเป็นต้องพึ่งสารเคมีทางการเกษตรเพื่อเร่งผลผลิตหรือเพื่อให้ผลผลิตงอกงาม

ลักษณะของความมั่นคงทางอาหารที่เกิดจากระบบอาหารในท้องถิ่นของบ้านปากลานั้น สอดคล้องกับแนวคิดของเฮเลนา นอร์เบอร์ก-ฮอดจ์ (2545) แสดงให้เห็นว่า ระบบอาหารท้องถิ่น มีความสำคัญในมิติดังนี้

- (1) ระยะทางที่อาหารเดินทางมายังผู้บริโภคที่ใกล้
- (2) ใช้พลังงานน้อยกว่า ก่อมลภาวะและก๊าซเรือนกระจกน้อยกว่า
- (3) มีความหลากหลายซึ่งจะต่างกันไปตามสถานที่ สภาพภูมิอากาศและทรัพยากรธรรมชาติ

- (4) การเพาะปลูกก็เป็นไปตามลักษณะเฉพาะทางนิเวศและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น
- (5) อาหารที่ได้จากท้องถิ่นจะมีความสด อันนำไปสู่คุณค่าที่ดีที่สุดของอาหาร
- (6) เกื้อหนุนเกษตรกรรายย่อยและช่วยรักษาชีวิตเศรษฐกิจของชุมชนในชนบท
- (7) ช่วยให้คนในชุมชนได้เชื่อมโยง ติดต่อสื่อสารกัน

ดังนั้นการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน จึงผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติ อาหารในแต่ละมื้อของชาวบ้านส่วนใหญ่มาจากแหล่งอาหารทั้งในป่า สวน และน้ำโขง ชาวปากกลาสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารที่อยู่ใกล้บ้านและในชุมชนได้ง่าย และยังเมื่อมีการจัดทำบัญชีครัวเรือน แม้ว่าจะไม่ประสบความสำเร็จ แต่สิ่งที่ชาวบ้านปากกลาสะท้อนคือ ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับส่วนประกอบในการทำอาหารในแต่ละครัวเรือนนั้น ไม่สามารถประเมินเป็นราคาได้ เพราะเป็นส่วนที่มาจากระบบอาหารในท้องถิ่น ที่เน้นการผลิตเพื่อสนองต่อความต้องการอาหารของครอบครัวเป็นหลัก

นอกจากนั้นแล้ว ความตระหนักในความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากกลา ยังแสดงออกด้วยระบบตลาดนัดในหมู่บ้านที่จัดทุกวันอาทิตย์ สินค้าที่นำมาขายในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่ผลิตไม่ได้ในบ้านปากกลา เช่น น้ำปลา น้ำมันพืช น้ำยาล้างจาน ผงซักฟอก ฯลฯ มากกว่าจะเป็นจำพวกอาหาร รวมทั้งตลอดระยะเวลาของการดำเนินงานวิจัยที่บ้านปากกลา สิ่งที่ไม่ค่อยพบเห็นคือ รถเข็นขายอาหาร เพราะสำหรับปากกลาจะทำอาหารรับประทานในครัวเรือนมากกว่าการซื้ออาหารสำเร็จรูปที่ปรุงแล้ว ดังนั้นกล่าวได้ว่า ความตระหนักในความมั่นคงทางอาหารที่เกิดจากระบบอาหารในท้องถิ่นของบ้านปากกลา คือ การที่ชาวบ้านรู้จักจัดการด้านการผลิต รู้จักเพาะปลูกพืชผักไว้รับประทานทำให้สามารถเข้าถึงอาหารได้ง่ายและสามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ขาดแคลนอาหาร และยังพึ่งระบบตลาดน้อยด้วย

นอกจากการเข้าถึงอาหารในท้องถิ่นและการพึ่งระบบตลาดที่น้อย เป็นตัวชี้วัดหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความตระหนักในเรื่องความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากกลาคือ สิทธิในการเข้าถึงแหล่งอาหาร เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของปากกลาถูกจำกัดด้วยแม่น้ำโขงและเขตป่าสงวน พื้นที่ที่ได้รับ การรับรองตามกฎหมายว่าสามารถใช้ผลิตและเพาะปลูกได้จึงมีจำนวนไม่มากนัก เมื่อพิจารณาจากการพึ่งพาฐานทรัพยากรธรรมชาติทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมแล้ว ส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหารขึ้น การมีสิทธิในการจัดการที่ดินทำกินโดยไม่ต้องกังวลใจกับข้อหาทางกฎหมายป่าสงวนนั้น ชาวบ้านปากกลาเห็นว่าเป็นปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนให้สามารถจัดการในเรื่องการผลิตอาหารได้โดยตรง

4.6 การมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรต่าง ๆ

การดำเนินงานวิจัยที่ผ่านมาได้อาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก ในทุกขั้นตอนของงานวิจัยได้ปรึกษาหารือร่วมกันกับชาวบ้านในชุมชนปากลา ซึ่งจะเห็นได้ว่าการดำเนินแผนงานใดที่นักวิจัยเสนอที่ประชุมชาวบ้านแล้วชาวบ้านไม่สามารถดำเนินการได้ นักวิจัยก็ได้ผลักดันโดยยึดกับทฤษฎีของตนเอง เช่น การทำบัญชีครัวเรือน หรือการทำบัญชีอาหารเย็น

หลังจากประมวลผลการสำรวจแปลงที่ดินชาวบ้านโดยใช้เครื่องมือ GIS พบว่าชาวบ้านเริ่มสนใจที่จะเข้ามาศึกษากระบวนการวิจัยเพิ่มขึ้น เนื่องจากปัญหาเรื่องที่ดินเป็นปัญหาที่ชาวบ้านกำลังเผชิญอยู่อย่างเป็นรูปธรรม และทีมวิจัยในพื้นที่ที่สามารถเชื่อมโยงให้ชาวบ้านเห็นถึงความสำคัญของกระบวนการวิจัยที่จะเกิดจากการทำงานของชาวบ้านเองได้ โดยการหนุนเสริมจากทีมนักวิชาการและวิทยากรจากภายนอก

ประเด็นสำคัญที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการในการใช้เครื่อง GIS ทำให้นักวิจัยเริ่มตระหนักกว่าการทำงานวิจัยจะขับเคลื่อนได้จะต้องนำเรื่องที่ใกล้ตัวและเป็นปัญหาของชาวบ้านมานำเสนอให้เห็นหนทางแก้ไขอย่างเป็นรูปเป็นร่าง นอกจากนั้นแล้วผลจากการดำเนินกิจกรรมนี้ ยังทำให้ทีมวิจัยในพื้นที่เริ่มเปิดใจให้ชาวบ้านเห็นว่า การจะแก้ปัญหของพื้นที่จะต้องเกิดจากคนในพื้นที่ให้ความสำคัญและร่วมมือกันก่อน ดังนั้นการสำรวจที่ดินของชาวบ้านในคราวต่อไปจึงกำหนดกันว่าจะต้องมีการถ่ายทอดวิธีการใช้เครื่องมือ GIS จากคณะทำงานที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน และเป็นการไม่เอาเปรียบคณะทำงานที่จะต้องประกอบอาชีพและเลี้ยงดูครอบครัวเช่นเดียวกัน

เมื่อนำประเด็นที่เป็นปัญหาเร่งด่วนของชาวบ้านเข้ามาในการดำเนินงานวิจัย ส่งผลให้ทีมวิจัยในพื้นที่ได้ประสานจัดการประชุมร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง เครือข่ายป่าดงนาทาม และผู้นำในหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อนำเสนอถึงแผนการจัดการพื้นที่ด้วยโฉนดชุมชน ซึ่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ได้สนใจอย่างมากต่อประเด็นนี้เพราะพื้นที่ของตำบลนาโพธิ์กลางส่วนใหญ่ประสบกับปัญหาในทำนองเดียวกัน ทำให้นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง ได้ส่งเจ้าหน้าที่สำรวจข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลการถือครองที่ดินของบ้านปากลาในเวลาต่อมา

นอกจากนั้น จากการเชื่อมประสานกับเครือข่ายป่าดงนาทาม ทำให้นักวิจัยสามารถสร้างการมีส่วนร่วมจากองค์กรนอกชุมชนให้เข้าสนับสนุนในเรื่องของความรู้เฉพาะด้าน โดยได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่โครงการจัดการผืนป่าอนุรักษ์ป่าไม้สามเหลี่ยมมรกต ในด้านเครื่องมือและวิธีการใช้เครื่อง GIS ให้กับชาวบ้านด้วย

4.7 แผนชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติในบ้านปากกลามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ในการดำเนินงานวิจัยได้พยายามจัดทำแผนชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยแผนแรกที่ทดลองดำเนินงานร่วมกับชุมชนคือ การจัดทำบัญชีอาหารมือเย็นในครัวเรือน ซึ่งปรากฏว่าภายหลัง 1 เดือนที่ให้ชุมชนได้ทดลองจัดทำบัญชีอาหารมือเย็น พบว่ายังไม่มีครัวเรือนใดจัดทำ โดยที่ชาวบ้านได้ให้เหตุผลว่าไม่รู้จะบันทึกอย่างไร เพราะส่วนประกอบของอาหารเย็นในแต่ละมื้อได้จากทรัพยากรในพื้นที่ ไม่รู้ว่าจะตีเป็นราคาออกมาอย่างไร และในการปรุงอาหารแต่ละมื้อก็ไม่ได้จดบันทึกว่าใช้อะไรบ้าง เพราะส่วนใหญ่ของที่ซื้อ เช่น น้ำมัน น้ำปลา ก็ใช้ได้หลายครั้ง ดังนั้นการจัดทำบัญชีอาหารมือเย็นก็ต้องยุติลง

อย่างไรก็ตาม ทีมวิจัยก็ได้สัมภาษณ์ชาวบ้านโดยให้ช่วยคำนวณ “ค่ากิน” ของครอบครัวใน 1 วัน โดยสัมภาษณ์เพียง 1 ครัวเรือน ผลที่ได้พบว่า

ตารางที่ 4.7 แสดง ค่าอาหารใน 1 วัน : 1 ครัวเรือน

มื้ออาหาร	รายการอาหาร				รวม
อาหารเช้า	ปิ้ง ปลา 50 บาท	ตำถั่ว 10 บาท	ผัก 10 บาท		70 บาท
อาหารเที่ยง	ต้ม ปลา 50 บาท	แจ่ว 5 บาท	ผัก 10 บาท		65 บาท
อาหารเย็น	แกงหอย 20 บาท	ลาบเทา 10 บาท	ลาบปลา 50 บาท	ผัก 10 บาท	90 บาท
อื่นๆ	เครื่องปรุง 20 บาท	ข้าวสาร 36 บาท (2 กิโลกรัม * 18 บาท)			56 บาท
รวมค่าอาหารภายใน 1 วัน					281 บาท

แน่นอนว่าค่าอาหารที่รวบรวมได้ เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของคนในชุมชน ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันในวิถีการบริโภคของแต่ละครัวเรือน แต่สิ่งที่น่าสนใจของข้อมูลที่ได้รับจากชาวบ้าน เป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงการเข้าถึงอาหารของชุมชนที่ปัจเจกบุคคลสามารถเข้าถึงทรัพยากรและได้มีสิทธิในการที่จะได้อาหารอย่างเหมาะสม ตามความจำเป็นด้านโภชนาการ ซึ่งยังมีน้อยถึงความสามารถในการมีอาหารได้ (Affordability) ไม่ว่าจะเป็นทางตรง คือมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง และทางอ้อมคือสามารถซื้อหาอาหารได้ กล่าวได้ว่าการได้มาซึ่งอาหารจะต้องเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของทุกคน ทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกปลูกและบริโภคได้

4.7.1 แผนการแปรรูปอาหาร

จากการดำเนินงานวิจัยพบว่า บ้านปากลาเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการแปรรูปอาหารซึ่งคือหน่อไม้ ที่เป็นทรัพยากรที่สำคัญในชุมชนดังได้กล่าวถึงข้างต้น แต่ที่ผ่านมามีการทำหน่อไม้แปรรูปที่เรียกว่า “หน่อไม้ป๊อป” ได้หยุดชะงักลงเนื่องจากเกิดปัญหาเรื่องสุขอนามัยในขั้นตอนการผลิต

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ได้ปรับเปลี่ยนวิถีในการผลิตอาหารแปรรูป มาเป็นการแปรรูป “หน่อไม้ถุก” โดยมีการจัดทำฉลากผลิตภัณฑ์ของชุมชนภายใต้ชื่อ “หน่อไม้ป๊อปปรับกรดของกลุ่มแม่บ้านอำเภอโขงเจียม ตรา เจ้าล้า” โดยเป็นการดำเนินการที่ยังไม่มีการรวมกลุ่มอย่างจริงจัง ลักษณะการดำเนินงานคือ ให้แต่ละครัวเรือนที่ผลิตหน่อไม้ถุกดำเนินการตามภูมิปัญญาของตนเอง โดยบรรจุถุกละ 7 ซีด ขายในราคา 10 บาท และนำสลากสินค้าไปติดที่ถุก โดยระบุว่ามีมาจากบ้านใครผลิต แล้วนำมารวมไว้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้ผู้ค้าที่สั่งมารับไป การพิจารณาคุณภาพขึ้นอยู่กับพ่อค้าที่มารับซื้อ หากพ่อค้าเห็นว่าถุกใดมีปัญหา ก็จะส่งคืน ผู้ใหญ่บ้านก็จะแจ้งให้เจ้าของที่ผลิตมารับกลับไป

การดำเนินการเช่นนี้พบว่า การแปรรูป “หน่อไม้ถุก” ของบ้านปากลา ยังขาดการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มีโครงสร้างที่ชัดเจน จากการพูดคุยพบว่า ยังคงต้องพึ่งพาพ่อค้าจากภายนอกเป็นหลัก ทั้งในเรื่องราคา และการต่อรอง รวมทั้งการขาดมาตรฐานเรื่องคุณภาพเพราะเป็นการผลิตในรูปแบบของแต่ละครอบครัว

นอกจากนั้น การนำไม้ไผ่มาแปรรูปเป็นตอกมัดข้าว เพื่อแลกข้าวจากบ้านอื่นนั้น ในปัจจุบันที่วิจัยพบว่าวิถีการเก็บข้าวมีความเปลี่ยนแปลง จะเห็นภาพของรถเกี่ยวข้าวที่ชาวบ้านใช้กันมากขึ้น เนื่องจากสะดวกและรวดเร็ว ซึ่งหากการใช้รถเกี่ยวข้าวมากขึ้นในอนาคต ตอกที่ใช้สำหรับการมัดข้าว ก็จะลดความต้องการลง อันจะส่งผลให้ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนลดลงด้วย ดังนั้นการแปรรูปผลผลิตจากไม้ไผ่ โดยเฉพาะการนำมาทำหน่อไม้ถุกจะต้องสร้างกลุ่มภายในชุมชนที่เป็นรูปธรรมขึ้นเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงในวิถีการเกี่ยวข้าวที่เปลี่ยนแปลงในอนาคต

4.7.2 แผนการจัดการพื้นที่

เนื่องจากพื้นที่บ้านปากปลา เป็นหนึ่งในหมู่บ้านหลายแห่งของประเทศไทยที่ประสบกับปัญหาที่ดินทำกินที่ซ้อนทับกับที่เขตอุทยานแห่งชาติ กล่าวได้ว่าที่ดินทำกินของบ้านปากปลา ไม่ใช่ที่ดินที่ใช้เพื่อการเพาะปลูกทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ที่ดินเหล่านี้ยังเป็นแหล่งทรัพยากรทางอาหารที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้ จนกลายเป็นคลังอาหารที่เป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหารของชุมชนได้ในระดับสูง ชาวบ้านจะเลือกใช้ทรัพยากรอาหารที่นำมาบริโภคตามฤดูกาล ส่งผลให้ชุมชนสามารถมีอาหารรับประทานได้และพึ่งพาฐานทรัพยากรอาหารที่ตนมีอยู่ได้

ปัญหาการใช้ที่ดินที่ทับซ้อนกับเขตอุทยานผาแต้ม ได้ส่งผลให้เกิดความกังวลใจต่อความมั่นคงทางอาหารของชาวบ้านปากปลา เพราะทางท้องถิ่นได้งดเก็บภาษีดอกหญ้า (ภบท. 5) ทำให้ชาวบ้านเกรงว่าจะไม่มีที่ดินในการทำมาหากิน จึงได้มีการประชุมในทีมวิจัยถึงเรื่องแผนการจัดการพื้นที่ จนนำไปสู่การทำแผนสำรวจที่ดินทำกินของชาวบ้าน โดยอาศัยเทคนิคการจัดระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ด้วยเครื่อง GIS เพื่อกำหนดจุดพิกัดพื้นที่ทำกินของชาวบ้านและคำนวณจำนวนพื้นที่ทำกินของแต่ละครอบครัว

การดำเนินการสำรวจที่ดินทำกินด้วยเครื่องมือ GIS ได้รับความสนใจและเข้ามามีส่วนร่วมจากชาวบ้านเกือบทุกครอบครัว เพราะเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับปัญหาความต้องการของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนเองก็ทำให้ข้อมูลจากการสำรวจได้รับการรับรองว่าถูกต้องจากสมาชิกในชุมชนเอง ด้วยการที่งานวิจัยได้จัดอบรมการใช้เครื่องมือให้กับชุมชน และเมื่อทดลองใช้แล้วก็จัดประชุมว่าใครจะเป็นกรรมการในการสำรวจที่ดินทำกินของชุมชน โดยที่แต่ละแปลงที่เดินสำรวจจะต้องมีเจ้าของที่ดินติดกันให้การรับรองด้วย จนสามารถนำมาสู่แผนการจัดการที่ดินโดยอาศัยแนวคิดเรื่องโฉนดชุมชนและมีการตั้งคณะกรรมการของหมู่บ้านในเรื่องโฉนดชุมชนด้วย

การจัดการที่ดินด้วยแนวคิดโฉนดชุมชน ยังเป็นเรื่องใหม่ในสังคม เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนโยบายของประเทศ และยังต้องรอมাত্রการทางนโยบายมารองรับ ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าแผนการจัดการพื้นที่ด้วยอาศัยการนำเทคนิคระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์มาประยุกต์ใช้ และส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานในเรื่องการสำรวจที่ดิน เพื่อนำไปสู่การทำโฉนดของชุมชน พบว่าค่อนข้างประสบความสำเร็จ คนส่วนใหญ่เห็นด้วยกับแผนการจัดการที่ดิน เพราะได้นำไปสู่การจัดทำทะเบียนเพื่อแสดงความจำนงในการจัดทำโฉนดชุมชนของบ้านปากปลา รวมทั้งยังมีการจัดตั้งกองทุนของสมาชิกในชุมชนเพื่อใช้ในการขับเคลื่อนการจัดทำโฉนดชุมชนต่อไป

แผนการจัดการที่ดินของชุมชนบ้านปากปลาบนฐานคิดเรื่องโฉนดชุมชน ด้วยเทคโนโลยีระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) ทำให้สามารถรวบรวม จัดเก็บ วิเคราะห์ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ รวมทั้งการแสดงผลข้อมูลเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจวางแผนการจัดการพื้นที่ รวมทั้งทำให้

เกิดข้อมูลชุมชนทางด้านกายภาพที่ถูกต้อง ที่จะทำให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่และรองรับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้เหมาะสม ซึ่งปัจจุบันงานวิจัยได้ร่วมกับชาวบ้านในการสำรวจที่ทำกิน แต่ยังขาดฐานข้อมูลที่อยู่อาศัย และสถานที่สำคัญๆในชุมชน จึงควรที่จะมีการสนับสนุนการวางแผนการจัดการพื้นที่ที่ครอบคลุมการใช้พื้นที่ในทุกด้าน เพื่อนำไปสู่การเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนบริเวณใกล้เคียงที่ประสบปัญหาที่ทำกินทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติต่อไป

4.8 การเสริมศักยภาพให้ชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นงานวิจัยที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการเป็นสำคัญ แต่เนื่องจากการรวบรวมประเด็นข้อมูลต่างๆ รวมทั้งแผนการจัดการพื้นที่ของบ้านปากลาเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยเทคนิคทางวิชาการเข้าสนับสนุน ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงได้ดำเนินการเสริมศักยภาพให้กับชุมชนดังนี้

4.8.1 การใช้เครื่องมือ GIS

ปัญหาที่เป็นข้อกังวลใจอย่างมากของชาวบ้านปากลา คือเรื่องความไม่มั่นคงในความสามารถในการมีอาหารได้ (Affordability) คือมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ดังนั้นจึงมีการดำเนินการทำแผนการจัดการพื้นที่ด้วยแนวคิดโฉนดชุมชน เพื่อให้ที่ดินทำกินในบ้านปากลาได้รับการสงวนไว้ให้กับลูกหลานของชุมชน ซึ่งการจัดทำแผนการจัดการพื้นที่นั้นงานวิจัยได้นำเทคนิคระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์มาใช้ โดยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้การใช้เครื่องมือ GIS และให้ชาวบ้านเป็นผู้สำรวจแนวที่ดินทำกินด้วยตนเอง โดยงานวิจัยได้จัดอบรมเชิงปฏิบัติการในการใช้เครื่องมือ GIS ให้กับชาวบ้านโดยประสานความร่วมมือไปยังโครงการจัดการผืนป่าอนุรักษ์ป่าไม้สามเหลี่ยมมรกตฯ เพื่อขอให้เจ้าหน้าที่โครงการจัดการผืนป่าฯ มาเป็นวิทยากรในการอบรม

ผลที่เกิดจากการอบรมเชิงปฏิบัติการการใช้เครื่องมือ GIS ชาวบ้านได้เห็นขนาดของพื้นที่ที่เป็นตัวเลขชัดเจนจากแปลงนาร่องในการทดลองเชิงปฏิบัติการ รวมทั้งได้เรียนรู้และทำความเข้าใจกับการใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้ได้แกนนำชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครในการนำการสำรวจที่ดินทำกินให้กับคนในชุมชน 4 คน หลังจากการอบรม ทีมวิจัยได้นัดหมายในชุมชนเพื่อที่จะดำเนินการสำรวจที่ดินทำกิน จนสามารถสำรวจครบทุกแปลงของชาวบ้านปากลาและรวบรวมเป็นฐานข้อมูลในเรื่องที่ทำกินไว้ให้กับชุมชน โดยตกลงร่วมกันว่า 4 คนที่เป็นอาสาสมัครจะถ่ายทอดวิธีการใช้เครื่องมือ GIS เพื่อช่วยกันเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมและแบ่งเบาภาระของอาสาสมัครที่มีภาระต้องทำมาหากินเหมือนคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน

4.8.2 การศึกษาดูงาน

นับตั้งแต่การลงพื้นที่บ้านปากลา เพื่อชี้แจงกระบวนการในการทำงานวิจัย พบว่าประเด็นที่ชาวบ้านกังวลใจคือ จะทำงานวิจัยโดยชาวบ้านได้หรือไม่ และการทำงานวิจัยโดยชาวบ้านต้องทำอย่างไรบ้าง ดังนั้นงานวิจัยจึงได้นำทีมวิจัยชุมชนดูงานการทำงานวิจัยโดยชาวบ้าน ที่เป็น best practice โดยได้รับคำแนะนำจากคุณกาญจนา ทองทั่ว ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี โดยได้ศึกษาดูงานที่บ้านดอนหมู ต.ขามเปี้ย อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี

นอกจากนั้น ยังได้ศึกษาดูงานชุมชนที่ประสบปัญหาในเรื่องที่ดินทำกินทับซ้อนกับเขตองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ชาวบ้านตำบลทุ่งพระ อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ และบ้านทุ่งลุยลาย ต.ทุ่งลุยลาย อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ ทับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง เพื่อศึกษาเรียนรู้กระบวนการจัดการปัญหาที่ดินจากชุมชนอื่นที่ประสบปัญหาคือคล้ายคลึงกัน

ผลที่เกิดจากการศึกษาดูงานทั้ง 3 แห่งพบว่า ทีมวิจัยชุมชนได้เห็นถึงรูปแบบการทำงานวิจัยที่อาศัยการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในกรณีบ้านดอนหมู ต.ขามเปี้ย อ.ตระการพืชผล โดยได้สะท้อนจากการสรุปการดูงานว่าได้ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำงานให้กับชุมชนของตนเองเพิ่มขึ้น

ในส่วนของต.ทุ่งพระ อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ และบ้านทุ่งลุยลาย ต.ทุ่งลุยลาย อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ มีลักษณะการจัดการปัญหาที่ดินทำกินที่ทับซ้อนกับการจัดการของหน่วยงานภาครัฐ โดยมีการจัดตั้งกองทุนเพื่อเรียกร้องให้ออกโฉนดชุมชน ด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่มและกองทุนขึ้นโดยชาวบ้าน โดยมีการร่วมนัดการร่วมกันดังนี้

- สมาชิกกลุ่มต้องระดมเงินเพื่อบำรุงกองทุนที่ดินเดือนละ 10 บาท
- สมาชิกในกลุ่มหากจะซื้อขายที่ดิน จะต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการบริหารกลุ่มและได้รับความเห็นชอบจากสมาชิก 3 ใน 4 ของสมาชิกทั้งหมด
- ขายให้กับคนที่ไม่ใช่เกษตรกรไม่ได้
- โฉนดกรรมสิทธิ์ให้ได้เฉพาะผู้สืบตระกูลของตนเท่านั้น

ในส่วนของการศึกษาดูงานที่บ้านทุ่งลุยลาย ต.ทุ่งลุยลาย และที่ตำบลทุ่งพระ อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ ทำให้ทีมวิจัยชุมชนศึกษารูปแบบการร่วมตัวกันของชาวบ้านที่คอนสารในการแก้ไขปัญหาที่ดินประสบ โดยหลังจากการดูงาน ทีมวิจัยได้ประชุมสรุปการดูงานร่วมกับชาวบ้าน และส่วนใหญ่เห็นด้วยกับแนวคิดการจัดการที่ดินด้วยการออกโฉนดชุมชน และได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินของบ้านปากลา โดยอิงกับกติกาของชาวบ้านที่คอนสาร โดยโครงสร้างคณะกรรมการประกอบด้วย

1. นายเหลื่อ จำปาดอก	ประธาน
2. นานสำรี้ พิมพวงค์	รองประธาน
3. นายสำรอง พิมพวงค์	เลขานุการ
4. นางตะวันฉาย วงษ์ราช	เลขานุการ
5. นายจรเล็จ คงทน	เหรัญญิก

6. นายอุดร คงทน	เหรียญกติก
7. นายอรุณ นาแพง	ประชาสัมพันธ์
8. นายสมศรี เพ็ญพัทธ์	ประชาสัมพันธ์
9. นายดำรง พิมพ์วงศ์	ฝ่ายตรวจสอบ
10. นายสมาน จำปาดอก	ฝ่ายตรวจสอบ
11. นายบัวสอน สุนนท์	ฝ่ายตรวจสอบ

อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนของคณะกรรมการดังกล่าว ยังไม่เกิดผลนัก เนื่องจากโครงการวิจัยได้สิ้นสุดการดำเนินการ จึงทำให้ขาดการสนับสนุนทั้งด้านกระบวนการดำเนินงานและข้อมูลที่ควรจะมีเพิ่มเติมมากกว่าการที่ได้จากการศึกษาดูงานเท่านั้น

4.9 การปรับตัวของชุมชนต่อการพัฒนาของรัฐ

บ้านปากลา เป็นหมู่บ้านหนึ่งในจำนวนหมู่บ้านจำนวนมากที่อยู่ติดแม่น้ำโขง ซึ่งส่งผลให้ระบบนิเวศจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดชีวิตและการดำรงชีวิตผ่านฐานทรัพยากรที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศนั้น เช่น ปัจจัยการขึ้นลงของน้ำ ระดับน้ำ ซึ่งในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายในระบบนิเวศของน้ำโขง รวมทั้งปากลาก็มีความพิเศษที่วิถีชีวิตต้องพึ่งพาต่อทรัพยากรป่าในพื้นที่ของตนที่ยังมีความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์กับหน่วยงานรัฐ สิ่งที่พบจากงานวิจัยในเรื่องการปรับตัวของชุมชนต่อการพัฒนาดังนี้

4.9.1 การทำฐานข้อมูลชุมชน

เนื่องจากที่ผ่านมาบ้านปากลา แม้จะมีองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ เข้าไปในพื้นที่ทั้งในแง่ของการสังคมสงเคราะห์ หรือการทำงานพัฒนา แต่เมื่องานวิจัยเข้าไปดำเนินการกลับไม่พบการจัดทำฐานข้อมูลของชุมชน ดังนั้นจึงมีการพูดคุยร่วมกันว่าในสถานการณ์ของการพัฒนาที่อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากโครงการก่อสร้างเขื่อนบ้านกุ่ม จึงมีความจำเป็นที่ชุมชนจะต้องมีการรวบรวมข้อมูลในด้านต่างๆ เพื่อบันทึกเก็บเป็นเอกสารในการใช้รับมือกับกระแสการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จึงนำไปสู่การจัดทำฐานข้อมูลชุมชนทั้งในเรื่องประวัติชุมชน ทรัพยากรริมโขง ทรัพยากรเชิงโขง ทรัพยากรในป่า ทรัพยากรปลา และมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชน

4.9.2 การรวมกลุ่มในการแปรรูปหน่อไม้

แม้ว่าหน่อไม้จะเป็นทรัพยากรที่ประกันความมั่นคงทางอาหารทั้งในฐานะสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนข้าวกับต่างชุมชน และยังนำมาแปรรูปเพื่อใช้ทั้งการบริโภคและการจำหน่าย

สำหรับการแปรรูปหน่อไม้เพื่อจำหน่าย แม้ว่าจะมีการจัดทำสินค้าภายใต้ฉลาก “ใจสำลี” ดังกล่าวถึงข้างต้น แต่การรวมกลุ่มก็ยังไม่มีความชัดเจนในชุมชน เพราะเป็นการต่างคนต่างผลิตแล้วมารวบรวมไว้กับผู้ใหญ่บ้านเพื่อส่งต่อไปพ่อค้าจากภายนอก ซึ่งจุดนี้แม้ว่าจะมีสินค้าภายใต้ยี่ห้อเดียวกัน ซึ่งเป็นการปรับตัวของชุมชนหลังจากที่การผลิตหน่อไม้ปื้บถูกประทับว่าไม่ปลอดภัยในการบริโภคจาก อย. แต่ในอนาคตหากชุมชนต้องการสร้างอำนาจในการต่อรองทางการค้าควรจะต้องดำเนินการในลักษณะกลุ่มเพื่อสร้างความเข้มแข็งในการต่อรองและสร้างมาตรฐานในการผลิตร่วมกัน

4.9.3 การจัดตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดิน

ถือว่าเป็นเรื่องที่เกิดจากอุปสรรคจากการศึกษาฐาน เนื่องจากที่ผ่านมาปัญหาที่อุทยานทับที่ทำกินของชาวบ้าน ได้สร้างความกังวลใจทั้งต่อตัวชาวบ้านเองในหลักประกันการดำรงชีวิต ขณะเดียวกันก็สร้างความกังวลใจต่อเจ้าหน้าที่กรมอุทยานด้วยที่เกรงการบุกรุกที่ทำกินเพิ่มเติมของชาวบ้าน ดังนั้นการปรับตัวของชาวบ้านต่อปัญหาเรื่องที่ดินด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดิน โดยอาศัยแนวคิดโฉนดชุมชน ถือว่าเป็นมิติใหม่ของการจัดการพื้นที่ ที่ต้องการกันพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ในชุมชนของตนเป็นหลัก ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวหากได้รับความร่วมมือและได้รับการยอมรับจากเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ ย่อมจะเป็นการทำให้ปัญหาไม่ขยายผลและยังสามารถลดการเผชิญหน้าระหว่างรัฐกับชาวบ้านได้ด้วยการร่วมมือกันในการจัดการพื้นที่

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

การดำเนินกิจกรรมในการศึกษาวิจัย เรื่อง “กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” ซึ่งเป็นงานวิจัยที่วางอยู่บนหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนั้น มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 4 ประการ คือ (1.) เพื่อศึกษาวิถีชีวิต และการใช้ประโยชน์จากน้ำโขง และทรัพยากรรอบชุมชน (2.) เพื่อศึกษามูลค่าทางเศรษฐกิจและแนวโน้มการปรับตัวของชุมชนต่อการพัฒนาของรัฐ (3.) เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของวิถีชีวิตริมฝั่งแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นฐานทรัพยากรเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน และ (4.) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรต่างๆ ต่อการจัดการทรัพยากรชุมชน และดำรงความมั่นคงทางอาหารที่ยั่งยืน ภายใต้มิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน จากการเก็บข้อมูล การจัดเวทีชุมชน การสัมภาษณ์เชิงลึก การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้

5.1.1 วิถีชีวิตบ้านปากลา : ผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาประวัติชุมชน

ปากลา เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากอำเภอโขงเจียมด้วยระยะทางประมาณ 60 กิโลเมตร ห่างจากที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง 15 กิโลเมตร รวมทั้งเส้นทางสัญจรทางถนน เพิ่งมีเมื่อปี 2529 วิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่จึงผูกพันอยู่กับชุมชนเป็นอย่างมาก ความเคารพต่อผู้อาวุโสในหมู่บ้านจึงเป็นสิ่งสำคัญ คนส่วนใหญ่ในชุมชนจะมีลักษณะของความเป็นเครือญาติกัน (Kinship) สังเกตได้จากผู้ใหญ่บ้านที่สืบทอดนามสกุลเดียวกันมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน แต่ยังไม่มีความรุนแรงในการแย่งชิงตำแหน่งระหว่างตระกูล ซึ่งสะท้อนให้เห็นความร่วมมือกันในการดูแลชุมชนของตนเองได้ดีในระดับหนึ่ง

ความห่างไกลจากทั้งส่วนอำเภอและองค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้เกิดลักษณะที่เป็นวิถีชีวิตที่โดดเด่นของปากลา คือ การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างคนลาว 2 ฝั่งโขง ที่เดินทางไปมาหาสู่กันและติดต่อค้าขายระหว่างกัน “ตลาดนัด” ในวันอาทิตย์ที่จัดในบ้านปากลา ถือว่าบรรยากาศของ “ตลาดระหว่างประเทศ” เพราะมีคนจากฝั่งประเทศลาวเข้ามาจับจ่ายใช้สอยสินค้าอุปโภคและบริโภคอย่างคึกคัก ในขณะที่เดียวกันคนฝั่งบ้านปากลาเองก็ข้ามฝั่งไปเพื่อหาซื้อสัตว์ป่า (ที่ฝั่งไทยหายาก) รวมทั้ง

ยังมีการค้าทางเรือระหว่างหมู่บ้าน 2 แห่ง ซึ่ง เช่น การขายปลาจากบ้านปากลาไปยังฝั่งประเทศลาว เป็นต้น ดังนั้นหากมองในมิติความสัมพันธ์ทางสังคมจะพบว่าเส้นพรมแดนที่ชัดเจนระหว่าง 2 ประเทศ มิได้เป็นอุปสรรคที่สำคัญของคน 2 ฝั่ง ซึ่ง ถือได้ว่าการเดินทางไปมาระหว่างคนทั้ง 2 ฝั่ง เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน ยกเว้นแต่เมื่อการเมืองศูนย์กลางของทั้ง 2 ประเทศมีปัญหา กัน เมื่อนั้นมิติความสัมพันธ์ทางสังคมก็就会被จำกัดลง

สำหรับการใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้น สอดคล้องกับสภาพของวิถีชีวิตกล่าวคือความพึ่งพา กับฐานทรัพยากรธรรมชาติรอบๆชุมชน เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความมั่นคงทางอาหารทั้งในฐานะ ของการเป็นแหล่งอาหาร และในฐานะของการเป็นแหล่งเงินเชื่อเศรษฐกิจครัวเรือน ดังนั้นเมื่อ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญ ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติกำลังอยู่ในภาวะของการเปลี่ยน ผ่าน แต่ชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์กับโครงสร้างระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ส่งผลให้ความต้องการในการใช้ ทรัพยากรมีมากขึ้น รวมทั้งการเพิ่มจำนวนของประชากรจากการเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุข ทำให้ ทรัพยากรที่อยู่รอบๆชุมชนลดน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต

5.1.2 เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม : ผลที่ได้จากการศึกษาทรัพยากร

การศึกษาวิจัยต่อประเด็นทรัพยากรในบ้านปากลา ทำให้ทราบถึงระบบนิเวศที่กำกับการใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรทั้งในน้ำ ป่า และที่ดินริมโขง ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งส่งผลต่อ ระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปากลาด้วย

มิติทางด้านเศรษฐกิจ พบว่า ทรัพยากรปลาจากน้ำโขง ในด้านหนึ่งเป็นส่วนที่หล่อเลี้ยงการ บริโภคในครัวเรือน ในอีกด้านหนึ่งได้เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของบรรดา “พรานปลา” เนื่องจากปลา น้ำโขงมีรสชาติที่อร่อย ราคาในการขายปลาจึงสร้างรายได้ให้กับครอบครัวคนหาปลาได้เป็นกอบเป็น กำ รวมทั้งการหาปลายังสามารถหาได้ตลอดทั้งปีตามฤดูกาลมาของปลา ทั้งในช่วงหน้าแล้งและหน้า ฝน หรือ การทำสวนริมโขงและเชิงโขง ต่างๆก็เป็นทั้งแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ของครัวเรือนใน ชุมชนบ้านปากลาด้วย

มิติทางสังคม ทรัพยากรธรรมชาติในบ้านปากลามีได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์เพียงมิติทาง เศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว งานวิจัยพบว่า การเข้าใช้ประโยชน์ในทรัพยากรสาธารณะ ถือเป็นพื้นที่ ปฏิบัติการทางสังคมที่คนในชุมชนใช้เป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น กรณีที่ชัดเจนที่สุด คือ การตัดปลาลงสาธารณะ จะพบว่ามักมีกฎเกณฑ์ที่กำกับการเข้าใช้ไม่ว่าจะเป็นความถี่ในการตกปลา ระยะเวลาที่ใช้ การกระจายโอกาสให้กับสมาชิกในชุมชนที่จะเข้าตกปลาจะไม่ทำให้น้องอื่นไม่ได้ปลา เป็นต้น รวมทั้งการเข้าคิวตามลำดับในการตกปลายังแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อตนเองและ คนอื่นในชุมชน และเวลาในการรอคิวยังเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านพูดคุยแลกเปลี่ยน “ใส่เหล่” กันอย่าง มีชีวิตชีวาอีกด้วย

มิติทางวัฒนธรรม พบว่าการศึกษาถึงศักยภาพของทรัพยากรในพื้นที่ ยังสอดคล้องไว้ด้วย ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นการสังเกตดินริมโขงว่า เหมาะสมแก่การเพาะปลูกหรือไม่จากการดูเส้นทางการเดินลงน้ำโขงของไส้เดือน และจิ้งหรีด (จิ้งหรีด) เป็นการสังเกตตามผู้เฒ่าผู้แก่และผสมผสานกับการฟังข่าวกรมอุตุนิยมวิทยา หรือภูมิปัญญาในเรื่อง การใช้เครื่องมือในการหาปลาที่ต้องอาศัยความชำนาญที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วทรัพยากรที่เป็นระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลมิใช่จะนำไปสู่การแบ่งแยกตัดขาด ระหว่างเพื่อนบ้านในชุมชน พบว่ายังคงมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันทั้งในการให้เปล่า การ แลกเปลี่ยนกัน เช่น ครอบครัวใดมีผลผลิตจากสวนริมโขงก็แลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน โดยอาจเป็นการ แลกเปลี่ยนระหว่าง มันแกว ถั่วฝักยาว และกับข้าวเหนียว เป็นต้น หรือการขอเข้าไปตัดไม้ไผ่ของ เจ้าของสวนบางรายก็ยังคงพบเห็นได้ในบ้านปากลา ซึ่งปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมแบบช่วยเหลือ กันของชาวบ้านที่ยังสามารถพบเห็นได้แม้ว่าระบบบริโภคนิยมจะเข้ามาในหมู่บ้านอย่างเร็วรวดก็ ตาม

5.2 แนวโน้มในการปรับตัวของชุมชนปากลา

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศลุ่มน้ำโขง (หมายถึงความถึงสภาพพื้นที่ป่าโดยรอบ ด้วย) ทำให้ชุมชนบ้านปากลาได้พึ่งพาพื้นที่เหล่านี้ในการดำรงชีวิตสืบต่อมา ทั้งนี้แทบทุกครัวเรือนได้ อาศัยการทำประมงในแม่น้ำโขง และใช้พื้นที่ริมฝั่งโขงสำหรับการเพาะปลูกพืชผัก รวมทั้งการใช้พื้นที่ ป่าเป็นแหล่งอาหารและแหล่งเชื้อเพลิง ตลอดจนอาศัยสิ่งที่หาได้ในพื้นที่เหล่านี้ (โดยเฉพาะปลา) ใน การแลกเปลี่ยนกับข้าวเหนียวซึ่งเป็นอาหารหลักของคนอีสานกับชุมชนผู้ผลิตข้าวที่อยู่ลึกเข้าไปใน แผ่นดิน แม้ในระยะหลัง “เงินตรา” จะเข้ามามีบทบาทในระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตมากขึ้น แต่ก็ ยังคงชี้ให้เห็นว่าชุมชนที่มีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่เพียงน้อยนิดในแถบนี้กลับสามารถผลิตและหา อาหารเลี้ยงชุมชนได้อย่างสมบูรณ์เป็นชุมชนที่มั่งคั่งและมั่นคงทางอาหาร

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในสมัยปัจจุบันอาจจะกำลังกลายเป็นปัจจัยคุกคามความมั่นคง ทางด้านอาหารของชุมชนปากลา (และอื่นๆ ในแถบนี้) ที่เคยพึ่งตัวเองได้ในที่สุด – การสร้างเขื่อน ภายใต้อาหารความร่วมมือทางเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 10 เขื่อนใหญ่ที่จะสร้าง ขึ้นกันแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีน 2 รวมถึงโครงการเขื่อนอีก 8 โครงการ ที่จะสร้างขึ้นในแม่น้ำ โขงสายหลักทางตอนล่าง 3 เหล่านี้ล้วนกำลังจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศของแม่น้ำ โขงทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของพันธุ์ปลาหรือการประมง ปัญหาการพังทลายของตลิ่งและบริเวณ หาดทราย การหายไปของตะกอนดินที่อุดมสมบูรณ์ รวมถึงสภาพการไหลของน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นต้น กล่าวเฉพาะการดำเนินการโครงการเขื่อนบ้านกุ่ม ซึ่งเป็นโครงการร่วมระหว่างประเทศไทย- ลาว (จะสร้างขึ้นกันแม่น้ำโขงที่บริเวณบ้านท่าล้ง อำเภอโขงเจียม และบ้านกุ่มน้อย ประเทศลาว)

เป็นสถานการณ์ที่ชุมชนวิตกว่าจะสร้างผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งต้นทุนใหญ่สำหรับการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบทางด้านอาหารซึ่งเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่จำเป็นและสำคัญ กระทั่งทำให้ชุมชนมีอาจพึ่งพาฐานทรัพยากรในชุมชนและตนเองได้อีกต่อไป และในปัจจุบันพื้นที่แม่น้ำโขงบริเวณบ้านปากกลานันได้ถูกทำลายลงไปบ้างแล้วคือ น้ำขึ้นลงไม่เป็นเวลา ส่งผลให้ตลิ่งพังทลายลงไปทับถมสายน้ำ ส่งผลให้ทำลายระบบนิเวศ ระบบนิเวศมีการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรบางอย่างถูกทำลายลงไป เป็นต้น

งานวิจัยพบว่า ในสถานการณ์ปัจจุบัน แหล่งทรัพยากรของบ้านปากกลาทั้งในฐานะของแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ กำลังประสบกับความเปลี่ยนแปลงที่มีแนวโน้มในทางลบ กล่าวคือ นับตั้งแต่การสร้างเขื่อนทางตอนบนของแม่น้ำโขงในประเทศจีน เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จำนวนปลาลดลง รวมทั้งยังส่งผลต่อความผันผวนของระบบน้ำขึ้นน้ำลงในน้ำโขงด้วย เพราะการเปิดเขื่อนในแต่ละครั้งมิได้มีการประสานแจ้งมายังหมู่บ้านริมโขงของประเทศต่างๆ ทำให้ระบบการผลิตริมโขงได้รับผลกระทบอย่างมาก จากการสะท้อนความคิดของชาวบ้านพบว่า ผลผลิตเกษตรริมโขงทั้งช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา ได้รับผลกระทบจากการที่น้ำมักจะหลากในช่วงน้ำลดตามฤดูกาล ส่งผลให้พืชต่างๆ ที่ลงไว้ในที่ริมโขงเสียหาย

ในส่วนในพื้นที่โขง เป็นพื้นที่ที่ยังคงมีความกำกวมระหว่างเขตที่ทำกินของชาวบ้านที่มาตั้งบ้านเรือนและอยู่อาศัยก่อนที่จะมีการประกาศเขตป่าสงวน การไม่มีสิทธิในที่ดินทำกิน เพราะไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมายเท่ากับกิจกรรมทางการเกษตรที่เกิดขึ้นถือว่าชาวบ้านเป็นผู้บุกรุกป่า ซึ่งส่งผลให้ชุมชนปากกลาได้เสนอให้สร้างองค์ความรู้ในการจัดการที่ดินภายใต้แนวคิดเรื่อง “โฉนดชุมชน” เพื่อให้ชาวชุมชนบ้านปากกลามีความมั่นคงทางอาหารอย่างหนึ่ง รวมทั้งชุมชนมีสิทธิในการจัดการดูแลและอนุรักษ์ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตภายใต้มิติเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งข้อมูลจากผลการวิจัยได้สะท้อนให้เห็นถึงการพึ่งพาฐานทรัพยากรเป็นปัจจัยสำคัญที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้าน อันสามารถนำมาซึ่งเข้าการถึงอาหาร และการมีอธิปไตยในการตัดสินใจอาหารในชุมชนของตนเองอย่างยั่งยืนในอนาคต รวมทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรในท้องถิ่นสืบต่อไปด้วย ไม่ให้เกิดปรากฏการณ์บุกรุกพื้นที่ป่าและกั้น/จำกัดบริเวณที่ทำกินไม่ให้เกิดข้อพิพาทในอนาคต

5.3 ความตระหนักถึงคุณค่าของวิถีชีวิตคนริมโขง

งานวิจัยนี้ส่วนหนึ่งได้สร้างองค์ความรู้ในเรื่องทรัพยากรของบ้านปากกลา เนื่องจากที่ผ่านมาแม้ว่าจะรู้ว่าทรัพยากรในพื้นที่ของตนมีอะไร แต่ไม่เคยมีการรวบรวม ซึ่งจากการถอดบทเรียนของทีมวิจัยในพื้นที่สะท้อนว่า องค์ความรู้ดังกล่าวก่อนมีงานวิจัยเป็นเรื่องที่ต่างคนต่างรู้ แต่หลังจากการ

ดำเนินงานวิจัยที่ได้มีการเก็บข้อมูลประเด็นทรัพยากร ทำให้ทีมวิจัยได้ข้อมูลที่บางคนมีอยู่และถ่ายทอดผ่านการสนทนากลุ่มให้แกกัน

รวมทั้งสิ่งที่สะท้อนจากงานวิจัยคือ การที่ความรู้ของชาวบ้านที่อยู่ในแต่ละคน สามารถถ่ายทอดให้กับลูกหลานรุ่นต่อไป ที่ไม่ได้มีทักษะการดำเนินชีวิตแบบรุ่นปู่ย่าตายาย สิ่งนี้คือความตระหนักถึงคุณค่าของวิถีชีวิตคนริมโขง ที่คนบ้านปากลาต้องการถ่ายทอดและส่งต่อวิถีชีวิตของตนให้สืบทอดต่อไปยังลูกหลานในชุมชนของตน

5.4 การมีส่วนร่วมของชุมชน องค์การต่างๆต่อการจัดการทรัพยากรชุมชน

การดำเนินงานวิจัยเน้นในประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานพบว่าเป็นกระบวนการที่เน้นให้ชาวบ้านได้ยอมรับฟังความเห็นที่แตกต่าง กระตุ้นสำนึกให้ชาวบ้านเชื่อมั่นและมีความมั่นใจที่จะแสดงความคิดเห็นของตนเอง พบได้จากการที่หลังงานวิจัยที่ทีมวิจัยที่ร่วมงานทุกคนกล้าที่จะแสดงความคิดเห็น กล้าพูดในประเด็นปัญหาและเรื่องราวของตนเอง

การเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่มโดยวิธีการ Focus Group ที่งานวิจัยนี้ดำเนินงาน ทำให้มีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและทีมวิจัยในพื้นที่ มีการซักถาม อภิปราย ตรวจสอบ ฝึกปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และร่วมกันสร้างสรรค์ความคิดใหม่ๆ ดังที่ทีมวิจัยสะท้อนว่า “การได้พูดคุยร่วมกัน ได้นำไปสู่การเกิดปัญญาค้น” ซึ่งสิ่งนี้คือคุณูปการของกระบวนการทำงานที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนจนนำไปสู่การคิดร่วมกันในเรื่องแผนการจัดทำโฉนดชุมชนที่ถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนในการเป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหารในตอนท้ายของโครงการ อย่างไรก็ตามกระบวนการนี้ควรจะดำเนินการต่อเนื่องเพื่อสร้างชุมชนต้นแบบในการจัดการพื้นที่โดยไม่นำไปสู่ความขัดแย้งในอนาคต

ในส่วนของการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับองค์กรต่างๆ พบว่าหน่วยงานในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง ได้ให้ความสำคัญกับการดำเนินงานของโครงการ ซึ่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลได้ลงพื้นที่ในช่วงที่งานวิจัยดำเนินการประชุม อย่างไรก็ตาม บทบาทในประสานการมีส่วนร่วมกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นของงานวิจัยยังไม่สามารถผลักดันปัญหาของพื้นที่เข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนงานใน อบต. ได้อย่างเป็นรูปธรรม เพียงสามารถดึงความสนใจให้ อบต. เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในปากลา วิถีการดำรงชีวิต แต่ยังไม่สามารถผลักดันสู่กระบวนการร่วมกันรักษาพื้นที่ที่กำลังถูกรุกรานจากกระแสการพัฒนาและกระแสทุนนิยมได้เท่าไรนัก

5.5 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากงานวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” สามารถสร้างให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใน 3 ด้านหลักๆ ดังนี้

กระบวนการวิจัย

อุทัย ดุลยเกษม กล่าวไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนซึ่งเคยเป็นประชากรของการวิจัย กลับบทบาทมาเป็นผู้ร่วมในการทำวิจัย โดยเข้ามามีบทบาทส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย¹⁰ ซึ่งส่งผลให้กระบวนการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” สามารถเพิ่มและปรับกระบวนการและเนื้อหาของงาน (process and content) ได้ตามสถานการณ์ ที่เกิดจากความกังวลใจต่อปัญหาที่ชุมชนปากลาเผชิญซึ่งได้แก่เรื่องที่ดินทำกิน อันนำไปสู่การมองปัญหาของชุมชนจากมุมมองของ “คนใน” ที่ได้รับการหนุนเสริมกระบวนการจากนักวิจัย “คนนอก” และแก้ปัญหาได้ตรงกับความต้องการของพื้นที่ เพื่อประโยชน์ของชาวบ้านและให้ชาวบ้านเป็นผู้คิดและปฏิบัติการด้วยตนเอง

ชุมชน

การเนื้องานวิจัยที่ตอบปัญหาของชาวบ้านดังกล่าวข้างต้น ซึ่งเป็นจุดแข็งที่เกิดจากกระบวนการวิจัย แต่ในขณะเดียวกันงานวิจัยก็ได้สะท้อนถึงวัตถุประสงค์ของโครงการที่ตั้งไว้ ดังนั้นสำหรับทีมวิจัยชาวบ้านปากลาที่ร่วมงานวิจัยตลอดกระบวนการได้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพวกเขา ดังนี้

1. กล่าวคือนับตั้งแต่การเข้าใจถึงคำว่า “งานวิจัย” ซึ่งแต่ก่อนจะมองว่าเป็นโลกของนักวิชาการเพียงอย่างเดียว ต้องเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก แต่เมื่อได้เข้ามาทำงานวิจัยแบบ PAR ทีมวิจัยชาวบ้านได้รู้ว่าการวิจัยคืออะไร
2. ชุมชนได้รู้ถึงองค์ความรู้ (การหาปลา ชนิดของปลา พันธุ์พืชและภูมิปัญญา) รู้ถึงสถานการณ์ของทรัพยากรของตนเอง และสามารถส่งทอดองค์ความรู้ให้แก่ลูกหลานที่มี การบันทึกเป็นรายลักษณะอักษรให้แก่ชุมชน

¹⁰ สุริยา วีรวงศ์. การศึกษาสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่แนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง. (กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคมแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 89.

3. ชุมชนตระหนักเห็นถึงความสำคัญของข้อมูลที่จะนำไปใช้ประโยชน์ต่อสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ได้อย่างไรบ้าง
4. กระบวนการวิจัยได้ทำให้คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความสามัคคีในชุมชนให้มากขึ้น
5. คนในชุมชนได้รู้จักเขตพื้นที่การทำกินของตนเองอย่างชัดเจนมากขึ้น และตระหนักในการเป็นฝ่ายรุกในเรื่องการจัดการพื้นที่มากขึ้น
6. งานวิจัยสามารถสร้าง “คนทำงาน” ที่จะสืบทอดการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมได้ แม้ว่าจะไม่ใช่คนทำงานกลุ่มใหญ่ แต่จะเป็นกลุ่มคนที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนและดึงพลังจากชุมชนมาสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนได้
7. งานวิจัยส่งผลให้ทีมวิจัยในพื้นที่มีเวทีในการแสดงออก ทำให้กล้าพูดมากขึ้น กล้าแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดความคิดต่างๆ ขึ้นในระหว่างกระบวนการวิจัย

นักวิจัย

สำหรับนักวิจัย ได้เกิดกระบวนการ self-reflection จากการที่เมื่อสวมหมวกนักวิจัยมักจะคิดว่าฐานะของตนเองอยู่ในฐานะของ “การเป็นผู้ถ่ายทอดมากกว่าเป็นผู้เรียนรู้” มายาคติดังกล่าวกลายเป็นม่านคติที่ปิดบังการเรียนรู้จากบุคคลอื่น การทำงานวิจัย “กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” ทำให้นักวิจัยต้องกลับมาตั้งทบทวนบทบาทและครุ่นคิดว่าจะทำอย่างไรให้กระบวนการวิจัยบรรลุผลที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน กระบวนการครุ่นคิดและทบทวนตนเองของนักวิจัย ส่งผลให้นักวิจัยดึงตนเองลงมาจากกองหนังสือและตำรา และพบว่าการเป็นนักวิชาการไม่ใช่อาชีพที่รู้มากกว่าคนอื่น เพราะเมื่อลงพื้นที่หรือเข้าชุมชน นักวิชาการแทบจะไม่รู้อะไรเลยในชุมชน ซึ่งต้องการการปรับตัวอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภาษา วัฒนธรรม ที่ต้องเรียนรู้พร้อมๆ กับกระบวนการวิจัยนี้ ดังนั้นกล่าวได้ว่างานวิจัยในรูปแบบนี้เป็นเรื่องที่พลังทั้ง 3 ฝ่ายจะร่วมกันเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน และร่วมกันวางแผนและกำหนดทิศทางในการทำงานที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ

นอกจากต้องป็นลงจากกองตำราแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นกับนักวิจัยในฐานะนักวิชาการในมหาวิทยาลัยคือ ได้เรียนรู้และเห็นความสำคัญของวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อในชุมชนอย่างแท้จริง อีกทั้งยังสามารถนำความรู้และประสบการณ์ในการทำวิจัยและการลงพื้นที่ชุมชน ไปถ่ายทอดให้ความรู้ในการสอนนักศึกษาในชั้นเรียนได้เข้าใจมากยิ่งขึ้น

พร้อมทั้งยังได้เรียนรู้การปรับตัวในการทำงานนอกเหนือสาขาวิชาที่เรียนจบมา ทำให้มีมุมมองในการทำงานวิจัยเพื่อชุมชนมากยิ่งขึ้น อันนำไปสู่การได้รับประสบการณ์นอกรั้วมหาวิทยาลัย และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมวิจัยในพื้นที่ต่างๆ ทั้งทีมวิจัยอื่นที่มาศึกษาดูงานกับทีมวิจัย และการไปศึกษาดูงานทีมวิจัยอื่น และสามารถนำความรู้ ประสบการณ์ มาปรับใช้ในการทำงานวิจัยได้

5.6 ปัญหาและอุปสรรค

การดำเนินงานในทุกๆประเภท ย่อมมิใช่มีเพียงด้านที่งดงามและราบรื่นเสมอไป งานทุกประเภทย่อมเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคไม่มากก็น้อย ซึ่งสำหรับงานวิจัย “กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากปลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” พบปัญหาและอุปสรรคดังนี้

ด้านกระบวนการดำเนินงาน

1. เรื่องของเงื่อนไขเวลาสำหรับการจัดประชุมในพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่บ้านปากปลา กล่าวได้ว่ามีกิจกรรมในการประกอบอาชีพของชาวบ้านเกือบตลอดปี ดังนั้นเวลาช่วงกลางวันจึงเป็นเวลาที่ชาวบ้านจะประกอบอาชีพของตนเป็นสำคัญ ทีมวิจัยจึงสามารถนัดหมายชาวบ้านเพื่อร่วมประชุมได้ในตอนค่ำเท่านั้น
2. การที่โครงการวิจัยยังไม่สามารถหาถึง “เยาวชน” ในพื้นที่ให้เป็นทีมวิจัยได้ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะประเด็นเนื้อหา ข้อมูลของงานวิจัยที่เน้นในเรื่องอาชีพและทรัพยากร รวมทั้งช่วงเวลาที่จัดประชุมที่ไม่เหมาะสมสำหรับเยาวชน
3. การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีแนวโน้มที่ดีในช่วงแรก แต่ในช่วงกลางจนถึงตอนท้ายของโครงการ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเข้ามีส่วนร่วมน้อย ด้วยติดช่วงการหมดวาระ และตัวนายกองค์การบริหารส่วนตำบลมีภารกิจมาก

ด้านตัวบุคคล

1. การติดต่อสื่อสารกับชาวบ้านโดยการใช้ภาษาท้องถิ่น เนื่องด้วยนักวิจัย (หัวหน้าโครงการ) ไม่ได้เป็นคนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงไม่สามารถพูดภาษาอีสานได้ ทำให้ในช่วงแรกมีปัญหาในการสื่อสารกับชาวบ้าน
2. ทีมวิจัยขาดประสบการณ์ในการทำงานวิจัยแบบ PAR ทำให้การดำเนินงานเกิดปัญหาและอุปสรรคในช่วงเริ่มการทำงาน

3. เนื่องจากพื้นที่วิจัย เป็นพื้นที่ที่กำลังเผชิญกับโครงการพัฒนา รวมทั้งยังมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนลงพื้นที่จำนวนมาก ดังนั้นในช่วงแรกงานวิจัยจึงถูกตั้งคำถามว่าจะพาชาวบ้านไปประท้วงหรือไม่

5.7 บทเรียนที่ได้รับจากงานวิจัย

สำหรับบทเรียนที่ได้รับจาก “โครงการวิจัยกระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขง เพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” สรุปได้ดังนี้

- การบริหารจัดการเวลา เนื่องจากนักวิจัยมีงานประจำ ทั้งในเรื่องงานสอน การให้คำปรึกษาแก่นักศึกษา ส่งผลให้การจัดสรรเวลาในการทำงานวิจัยทำได้ไม่เต็มประสิทธิภาพนัก ความล่าช้าจึงเกิดขึ้นทั้งในแผนปฏิบัติงานวิจัยที่ไม่เป็นไปตามที่กำหนดในโครงการ รวมทั้งความล่าช้าในการจัดส่งรายงานความก้าวหน้า และรายงานฉบับสมบูรณ์
- ระยะทางของพื้นที่ศึกษา การเลือกพื้นที่ศึกษาถือได้ว่าเป็นประเด็นที่สำคัญ พื้นที่ที่ไกลย่อมเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้การลงพื้นที่เพื่อทำงานวิจัยดำเนินงานไม่ต่อเนื่องนัก รวมทั้งบ้านปากลาเป็นพื้นที่ชายแดน จากติดต่อสื่อสารด้วยโทรศัพท์ก็ยังมีอุปสรรค จากการที่ชุมสายเครือข่ายโทรศัพท์ล่ม ดังนั้นสำหรับนักวิชาการที่ต้องการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน หากภาระงานประจำมีจำนวนมาก ไม่ควรเลือกศึกษาในพื้นที่ที่ไกลและยากแก่การติดต่อสื่อสาร
- บ้านปากลา เป็นพื้นที่ที่มีองค์กรต่างๆ เข้าไปทำงาน ด้วยความเป็นหมู่บ้านชายแดนทำให้องค์กรต่างๆ เข้าไปทำกิจกรรมทั้งการบริจาคสิ่งของ การให้ทุนการศึกษา การแข่งขันกีฬาระหว่างชุมชนกับคนจากภายนอกที่เข้าไปบริจาคสิ่งของ ทำให้ชาวบ้านแทบจะไม่มีเวลาเป็นของตนเอง ซึ่งก็ส่งผลต่อการดำเนินงานวิจัยด้วย เพราะความเหนื่อยล้าของชาวบ้านก็ทำให้หลายกิจกรรมของงานวิจัยต้องเลื่อนออกไป นอกจากนั้นพื้นที่บ้านปากลา ยังเป็นพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบหากมีการก่อสร้างเขื่อนบ้านกุ่ม ที่อำเภอโขงเจียม ดังนั้นจึงกลายเป็นพื้นที่ร้อนที่มีนักพัฒนา หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชนที่ได้รับสัมปทานการสร้างเขื่อน ลงพื้นที่อย่างมาก จนทำให้งานวิจัยในระยะแรกถูกชาวบ้านตั้งคำถามว่าจะทำให้ชาวบ้านประท้วงการสร้างเขื่อนหรือไม่ รวมทั้งนักพัฒนาเอกชนบางกลุ่มที่ลงไปทำงานในเนื้องานที่ทับซ้อนกับงานวิจัยที่ดำเนินการด้วย ดังนั้นการที่พื้นที่มีประเด็นร้อน งานวิจัยในรูปแบบนี้จะต้องอธิบายถึงวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถแยกออกกระหว่างการค้นคว้าหาคำตอบให้กับปัญหาของชุมชนผ่าน

งานวิชาการ กับการเคลื่อนไหวในรูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รวมทั้งนักวิจัย จะต้องประสานพูดคุยกับนักพัฒนาเอกชน เพื่อกำหนดบทบาทและจังหวะก้าวที่เหมาะสมไม่ให้ชาวบ้านสับสนกับการทำงานระหว่างงานวิจัยกับงานเคลื่อนไหว

5.8 ข้อเสนอแนะต่องานวิจัย

ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านปากลา เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติ ความมั่นคงหรือไม่มั่นคงทางอาหารผันแปรตามสถานการณ์ของทรัพยากร ดังนั้นข้อเสนอแนะเพื่อความมั่นคงทางอาหารของปากลา มีดังนี้

5.8.1 ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. ความมั่นคงทางอาหาร ไม่ใช่เพียงแค่การมีอาหารกินเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงสิทธิในการกำหนดและจัดการทรัพยากรของชุมชนด้วย ซึ่งปัจจุบันการเผชิญกับความไม่แน่นอนในสิทธิในที่ดิน เพราะ ถ้าที่ดินไม่มีความมั่นคง ก็ไม่มีความมั่นใจในการประกอบอาชีพ ดังนั้นจึงควรมีการสำรวจพื้นที่ที่เป็นปัญหาและจัดทำแนวเขตที่ชัดเจนระหว่างของชาวบ้านและหน่วยงานรัฐเพื่อไม่นำไปสู่ข้อพิพาทและความขัดแย้งดังเช่นที่เคยเกิดในช่วงของการทำป่าชุมชน รวมทั้งพิจารณาถึงแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วย

2. ควรมีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทั้งริมโขงและเทินโขงร่วมกันในชุมชน เพื่อนำไปสู่การตระหนักและวางแผนทรัพยากรในฐานะแหล่งอาหารของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

3. การพิจารณาโครงการพัฒนาของรัฐที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรศึกษาข้อมูลจากงานวิจัยเพื่อใช้ประกอบการพิจารณาความคุ้มค่าควรสร้างหรือไม่

5.8.2 ข้อเสนอแนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1. ควรมีการประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มากขึ้น เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในระดับตำบลต่อปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของปัญหาที่ดิน ที่ประสบร่วมกันเกือบทั้งตำบล

2. องค์การบริหารส่วนตำบล ควรเข้าหนุนเสริมและผลักดันกระบวนการรวมกลุ่มของชาวบ้านในเรื่องโฉนดชุมชนต่อเนื่องอย่างเป็นรูปธรรม

5.8.3 ข้อเสนอแนะต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1. ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายนักวิชาการในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้การทำวิจัยแบบ PAR ในกลุ่มนักวิชาการ และขยายไปสู่หน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. การส่งเสริมการทำวิจัยในพื้นที่ โดยอาศัยกระบวนการวิจัยแบบ PAR ควรเริ่มต้นสนับสนุนงบประมาณตั้งแต่การค้นหาโจทย์ร่วมกับพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเอกสารเชิงหลักการที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน
3. ควรมีการสนับสนุนงานวิจัยแบบ PAR ในระยะเวลาที่มากกว่า 1 ปี เนื่องจากบางพื้นที่ประเด็นปัญหาของชุมชนไม่อาจเรียนรู้ด้วยกระบวนการทำวิจัยเพียง 1 ปี เพื่อให้กระบวนการวิจัยแบบ PAR นำไปสู่การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ควรขยายกรอบเวลาของการดำเนินโครงการที่เพิ่มขึ้น

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ มะโนรมย์. “วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาและฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนปากมูล”. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.
- กรุงเทพฯ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
- กฤษฎา บุญชัยและคณะ. แนวความคิดและนโยบายฐานทรัพยากรอาหาร. นนทบุรี: แผนงานฐานทรัพยากรอาหาร มูลนิธิชีววิถี, 2550.
- กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. การพึ่งตนเองศักยภาพในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2530.
- นาท ตันทวิรุฬห์ และ พูลทรัพย์ สมุทรสาคร. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมและการบริหารทรัพยากร. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2528.
- ประเวศ วะสีและคณะ. พึ่งตนเองในชนบท. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531.
- ปรัชญา เวสารัชช์. รายงานการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท.
- ปราณี โนนจันทร์และคณะ. วิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหาร: กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปากบึงและชุมชนใกล้เคียงในตำบลคันไร่ อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. ภูมิปัญญาในเวศวิทยาพื้นบ้าน: ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร. นนทบุรี: โลกดูलयภาพ, 2539.
- ปิยนดา อิมดี. “ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านป่าคา หมู่ที่ 2 ตำบลสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.
- พัชรี ลิโรส. “คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน”. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- พันธ์ทิพย์ รามสูตร. การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

- พิชชา บัวแย้ม. “กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวิเคราะห์ชุมชนด้านกายภาพโดยใช้เทคนิคการประเมินชุมชนอย่างรวดเร็วในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ด้วยมือ : กรณีศึกษาตำบลท่าช้าง กิ่งอำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.
- มัสลิน บุตรเพชร. “ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนไทยภูเขาเผ่าอาข่า กรณีศึกษาบ้านหล่อชา หมู่ที่ 19 ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย”. สารนิพนธ์หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- เยาวลักษณ์ อภิชาติวัลลภ. “ความสัมพันธ์ของป่าไม้กับความมั่นคงของระบบอาหารในชนบท”. พฤติกรรมสุขภาพ รวมบทความจากการประชุมวิชาการครั้งที่ 1. นครปฐม: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2533.
- ศาสตร์ เสาวคนธ์ และคณะ. “บทบาทอาหารป่าต่อการพึ่งพาตนเองและภาวะโภชนาการของชาวชนบทอีสาน”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาโภชนาการ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.
- สุรัชย์ รักษาชาติ. “ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของคนชายขอบ: รูปแบบการบริโภคและแหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยง ภาคตะวันตก ประเทศไทย”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545.
- สุริยนต์ จงลีพันธ์. “การเปลี่ยนแปลงการบริโภคอาหารธรรมชาติ: เส้นทางจากชนบทสู่ความเป็นเมือง”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

ภาคผนวก

กิจกรรมการลงพื้นที่และการจัดเวทีชุมชน

โครงการวิจัย ได้ดำเนินการกิจกรรมต่างๆ บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชน และบนพื้นฐานความสมัครใจและความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ ดังนั้นกระบวนการดังกล่าวจึงเริ่มต้นตั้งแต่การชี้แจงและประสานงานกับผู้นำชุมชนค้นหาโจทย์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

กิจกรรมที่ 1 จัดประชุมชาวบ้าน เพื่อแจ้งการดำเนินโครงการในพื้นที่บ้านปากลา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดประเด็นวิจัยในพื้นที่
2. เพื่อชาวบ้านที่สนใจดำเนินโครงการ

วันเวลา/สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน นายสมพงษ์ คงทน

บ้านปากลา ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

ผู้เข้าร่วม

ทีมวิจัยจากส่วนกลาง 2 คน

ชาวบ้านประมาณ 30 คน

กระบวนการ/วิธีการดำเนินงาน

1. ประสานพื้นที่โดยการเดินทางไปพบผู้ใหญ่บ้าน
2. นัดหมายชาวบ้าน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านประชาสัมพันธ์ตามเสียงตามสายในหมู่บ้าน
3. ชี้แจงถึงประเด็น/โจทย์ที่ตั้งไว้ เพื่อจะดำเนินการในพื้นที่ และรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านก่อนนำกลับมาเขียนข้อเสนอโครงการ

ผลการดำเนินงาน

ได้โจทย์วิจัยที่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของชาวบ้าน และได้รับการตอบรับที่จะเข้าร่วมโครงการจากชาวบ้านได้ดีในระดับหนึ่ง

กิจกรรมที่ 2 การประสานหน่วยงานปกครองท้องถิ่นในพื้นที่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกัน
2. เพื่อให้ อบต. ได้รับรู้ถึงปัญหาของชาวบ้าน อันจะสามารถนำไปบรรจุไว้ในแผนงานของ

อบต. ต่อไป

วันเวลา/สถานที่

บ้านพักนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

ผู้เข้าร่วมประชุม

- ทีมวิจัย 3 คน
- นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง

กระบวนการ/วิธีการดำเนินงาน

ประสานนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง เพื่อเข้าพบและแจ้งถึงวัตถุประสงค์ที่จะดำเนินโครงการวิจัยในพื้นที่บ้านปากลา

ผลการดำเนินงาน

สามารถสร้างความร่วมมือกับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง ให้มาร่วมเป็นทีมวิจัยของโครงการ

กิจกรรมที่ 3 การประชุมเพื่อแนะนำโครงการ

วัตถุประสงค์

เพื่อแนะนำและทำความเข้าใจกับชุมชน ในการดำเนินการศึกษาโครงการวิจัยกระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ

วันเวลา สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน นายสารี พิมพวงศ์ วันที่ 3-4 ตุลาคม 2551

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัย และชาวบ้านในบ้านปากลา จำนวน 40 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประชุมทีมวิจัยเพื่อร่วมกันกำหนดรูปแบบการชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการ
2. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
3. หลังจากดำเนินการแนะนำโครงการเสร็จได้เปิดเวทีการประชุมให้ผู้เข้าร่วมสะท้อนและแสดงความคิดเห็น ชุมชนจะสามารถทำงานวิจัยได้หรือไม่
4. นัดหมายการประชุมเพื่อหาประเด็นร่วมในการเก็บข้อมูลของชุมชน และหาทีมนักวิจัยไทบ้านที่จะรับผิดชอบการเก็บข้อมูล ในวันที่ 29 ตุลาคม 2551

ผลการดำเนินงาน

1. ทีมวิจัยได้รู้จักผู้นำ ตัวแทนของชุมชน ชาวบ้าน และครูโรงเรียนตำรวจชายแดน
2. การแนะนำโครงการทำให้ทีมวิจัยได้เห็นถึงข้อกังวลใจของชาวบ้านซึ่งได้รับข้อกังวลใจจากคนในชุมชนดังนี้

- การสำรวจข้อมูลเรื่องปลา จะทำให้กรมประมงรู้ข้อมูลการหาปลาของชาวบ้าน และอาจจะมีการจัดทำเขต/แนวอนุรักษ์ปลา ซึ่งจะให้เกิดอุปสรรคในการหาปลาของชาวบ้านได้

- เนื่องจากพื้นที่ของโครงการ เป็นพื้นที่ที่กำลังจะมีโครงการสร้างเขื่อนบ้านกุ่ม ทำให้ชาวบ้านกลัวว่าโครงการวิจัยจะนำไปสู่การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อชุมชนเคลื่อนไหวในการสร้างเขื่อน

- ผู้เข้าร่วมการประชุมหลายคนยังไม่เข้าใจว่า การทำวิจัย คืออะไร และไม่แน่ใจว่าชุมชนจะสามารถทำงานวิจัยได้หรือไม่

กิจกรรมที่ 4 การประชุมเพื่อทำความเข้าใจงานวิจัยท้องถิ่นและกำหนดประเด็นในการเก็บข้อมูลในชุมชนร่วมกัน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทำความเข้าใจถึงกระบวนการทำงานวิจัยโดยชุมชน
2. เพื่อร่วมกันกำหนดประเด็นในการเก็บข้อมูลวิจัยร่วมกัน

วันเวลา/สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน นายสารี พิมพ์วงศ์ วันที่ 29-30 ตุลาคม 2551

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัย และชาวบ้านในบ้านปากลา จำนวน 40 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประชุมทีมวิจัยเพื่อร่วมกันหาแนวทางในการทำความเข้าใจกับการวิจัยโดยชุมชน
2. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
3. ระดมความคิดเห็นของชุมชนโดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม เพื่อให้แต่ละกลุ่มสะท้อนความเข้าใจในการทำวิจัยว่าทำเพื่ออะไร และมีความคาดหวังต่องานวิจัยอย่างไร
4. ระดมความคิดเห็นของชุมชนในการกำหนดประเด็นในการเก็บข้อมูลเพื่อแสดงให้เห็นถึงความมั่นคงทางอาหารของชุมชนปากลา

ผลการดำเนินงาน

เนื่องจากในการประชุมครั้งที่แล้ว ยังคงมีประเด็นที่ชุมชนไม่เข้าใจว่า “การวิจัย” คืออะไร ดังนั้นในการประชุมครั้งนี้จึงเริ่มต้นด้วยการระดมความคิดเห็นจากชุมชนว่าเมื่อพูดถึงการวิจัยชุมชนมีความคิดอย่างไรและคาดหวังต่องานวิจัยอย่างไร โดยแบ่งกลุ่มออกเป็น 2 กลุ่ม

ในส่วนของการทำวิจัย กลุ่มที่ 1 มีความเข้าใจต่อการวิจัยดังนี้

การวิจัยคือการสำรวจข้อมูลด้วยของชุมชน เพื่อหวังผลต่อการพัฒนาที่ดีขึ้นในด้านต่างๆดังนี้

- ความเป็นอยู่

- การประกอบอาชีพ
- ความปลอดภัยในชีวิตประจำวัน
- แบ่งเขตที่ทำกินของประชาชนกับเขตอุทยาน
- อนุรักษ์ประเพณีพื้นบ้าน
- การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

ในกลุ่มที่ 2 มีความเข้าใจต่องานวิจัยดังนี้ งานวิจัยคือ การหาข้อมูลภายในพื้นที่ ได้แก่

- หาเป้าหมาย (ปัญหา) เพื่อการช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ
- นำเสนอปัญหาสู่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อแก้ไข
- ติดตามผลในการแก้ไข
- สรุปผล

ในส่วนของความคาดหวัง กลุ่มที่ 1 และ กลุ่มที่ 2 ได้สะท้อนความคาดหวังต่องานวิจัยว่าจะสามารถแก้ปัญหาในชุมชนดังนี้

ความเป็นอยู่

1. ครอบครัวอบอุ่น มีงานทำในชุมชน
2. มีรายได้มากกว่ารายจ่าย
3. มีความสะดวกในการบริการขั้นพื้นฐาน

การประกอบอาชีพ คาดหวังว่าจะมีรายได้ที่มั่นคงตลอดปี

ความปลอดภัย

1. ชุมชนมีความเข้มแข็ง
2. มีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน
3. ทุกคนมีความรักสามัคคี

หลังจากการทำความเข้าใจความหมายของการวิจัยแล้ว รวมถึงการสะท้อนความคาดหวังจากงานวิจัยแล้ว ในการประชุมครั้งนี้ยังได้ร่วมกันกำหนดและหาทีมวิจัยที่จะรับผิดชอบในการเก็บข้อมูลของชุมชนในด้านต่างๆดังนี้

1. ประเด็นเรื่องปลา

ผู้รับผิดชอบ

1. อุดร คงทน
2. อุดร มณีวรรณ
3. สำรี พิมพวงค์
4. จอม นาแพง
5. อ่อนศรี ร่มโพธิ์

2. ประเด็นสวนริมโขง และสวนเทิงโขง

ผู้รับผิดชอบสวนริมโขง

1. อรุณ นาแพง
2. มี รักพรม
3. ทรวงเดช รักพรม
4. สวຍ ดวงมาลา
5. อำนวย คงทน

ผู้รับผิดชอบสวนเทิงโขง

1. อรุณ นาแพง
2. เนือง คงทน
3. บัวสอน สุนน
4. คำเพียร แสงเขต
5. ยืน คงทน

3. ประเด็นของป่า

ผู้รับผิดชอบ

1. ดำรง พิมพ์วงศ์
2. อนงค์ คงทน
3. สมพงษ์ คงทน
4. ถนัด จำปาดอก
5. อุดม พิมพ์วงศ์
6. สุภาภรณ์ รักพรม

4. ประเด็นสัตว์เลี้ยง

ผู้รับผิดชอบ

1. ตะวันฉาย
2. สรรอง พิมพ์วงศ์
3. สมชาย วันเพ็ญ
4. คำภู มณีวรรณ
5. หงษ์ทอง พิมพ์วงศ์

5. ประเด็นประวัตินุชน

ผู้รับผิดชอบ

1. สมพงษ์ คงทน
2. อำนวย คงทน
3. โทน พิมพ์วงศ์
4. อรุณ นาแพง
5. วัชรพล พิมพ์วงศ์

กิจกรรมที่ 5 การจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นจากชุมชนในการเก็บข้อมูลที่เป็นประเด็นสำคัญของชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อร่วมกันกำหนดรายละเอียดในประเด็นต่างๆ ในการเก็บข้อมูล
2. เพื่อร่วมกันกำหนดแนวคำถามในการเก็บข้อมูล

วันเวลา/สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน นายสารี พิมพ์วงศ์ วันที่ 8-9 พฤศจิกายน 2551

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัย และชาวบ้านในบ้านปากลา จำนวน 40 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
2. การหารือในเรื่องประเด็นการเก็บข้อมูล โดยได้แบ่งกลุ่มรับผิดชอบจากอาสาสมัครเมื่อครั้งที่แล้ว เพื่อให้ชุมชนร่วมกันคิดว่าควรจะมีเรื่องอะไรบ้างที่จะต้องรู้ในแต่ละหัวข้อ อันจะนำไปสู่การทำชุดข้อมูลของชุมชนอย่างเป็นระบบต่อไป

ผลการดำเนินงาน

หลังจากที่ชุมชนระดมความคิดเห็นในประเด็นต่างที่จะต้องเก็บข้อมูลแล้ว ทีมวิจัยได้ช่วยเสริมในประเด็นที่ตกโดยขอความเห็นชอบจากชุมชน จนสามารถสรุปประเด็นสำคัญที่แต่ละหัวข้อจะร่วมกันเก็บข้อมูลดังนี้

ประเด็นเรื่องปลา

ประเด็นที่กลุ่มร่วมกันหารือว่าต่อประเด็นเรื่องปลาจะต้องรู้เกี่ยวกับประเด็นดังนี้

1. ชนิด-พันธุ์ของปลา
2. ฤดูกาลในการจับปลา ช่วงเวลาใดบ้างของปี
3. อุปกรณ์ที่ใช้ในการจับปลา
4. สถานการณ์ของปลาแต่ละชนิด
5. จับปลาที่ไหนบ้าง
6. ปลาที่จับได้นำไปไหนบ้าง
7. ปริมาณปลาที่จับได้แต่ละวัน แต่ละเดือน แต่ละปี
8. ลักษณะธรรมชาติของปลา การอพยพของปลา
9. ปลาที่ขายราคาเท่าไร ขายอย่างไร
10. การจัดการพื้นที่ “ลวง”

- ความสำคัญของลวง
- การจัดการลวง
- การถือครองกรรมสิทธิ์ “ลวง” เป็นอย่างไร
- แผนที่ “ลวง”

ประเด็นสวนริมโขง และสวนเทิงโขง

ประเด็นที่กลุ่มร่วมกันหารือว่าต่อประเด็นสวนริมโขงและสวนเทิงโขงจะต้องรู้เกี่ยวกับประเด็น
ดังนี้

1. ชนิด-พันธุ์พืชที่ปลูกมีอะไรบ้าง
2. ฤดู/ช่วงเวลาที่ปลูก ระยะเวลาปลูก ระยะเวลาเก็บเกี่ยว
3. ผลผลิตที่ได้จากสวนนำไปทำอะไรบ้าง—ขายอย่างไร ตลาดซื้อขายเป็นอย่างไร หรือนำไปบริโภค หรือแลกเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น
4. ต้นทุนในการทำสวน
5. เครื่องมือ-อุปกรณ์มีอะไรบ้าง แต่ละประเภทใช้ประโยชน์อย่างไร
6. พื้นที่ปลูก /สถานที่ปลูก
7. ระบบการถือครองกรรมสิทธิ์ในสวนริมโขง
8. การจัดการพื้นที่/การแก้ไขปัญหาเวลาพื้นที่ทับกัน มีวิธีการไกล่เกลี่ยอย่างไร
9. แผนที่/อาณาเขตของแต่ละคน
10. สถานการณ์ที่ดิน

ประเด็นของป่า

ประเด็นที่กลุ่มร่วมกันหารือว่าต่อประเด็นของป่าจะต้องรู้เกี่ยวกับประเด็นดังนี้

1. ชนิดของป่าที่หาได้
 - 1.1 สัตว์มีอะไรบ้าง
 - 1.2 พืชมีอะไรบ้าง
2. ฤดูกาลที่เข้าไปหา ช่วงเวลา
3. สถานที่ที่ไปหาของป่า
4. ของป่าที่หาได้นำมาใช้ประโยชน์อย่างไร
 - 4.1 ขาย มีอะไรบ้างที่ขาย ขายที่ไหน
 - 4.2 กิน มีอะไรบ้าง มีวิธีการถนอมอาหารอย่างไร
 - 4.3 แลกเปลี่ยน มีอะไรบ้าง แลกกับอะไร แลกกับใครบ้าง
5. รายได้ที่เกิดจากการขาย

6. การแปรรูป มีต้นทุนเท่าไร อุปกรณ์อะไรบ้าง

7. วิธีการหาของป่า / เทคนิค

8. วิธีการปรุง

9. แผนที่พื้นที่ที่เข้าไปหาของป่า

ประเด็นสัตว์เลื้อย

ประเด็นที่กลุ่มร่วมกันหาหรือว่าต่อประเด็นสัตว์เลื้อยจะต้องรู้เกี่ยวกับประเด็นดังนี้

1. ชนิดของสัตว์เลื้อยมีกี่ประเภท

2. พันธุ์สัตว์มีอะไรบ้าง

3. วิธีการเลี้ยง ระยะเวลาที่เลี้ยง วิธีการรักษาโรคของสัตว์ ความเชื่อต่างๆที่เกี่ยวข้อง

4. ต้นทุนในการเลี้ยง

5. ระบบการขาย ขายที่ไหน ราคาเป็นอย่างไร

6. สถานที่ที่ใช้ในการเลี้ยงสัตว์

7. จำนวนของสัตว์แต่ละประเภท จำนวนครัวเรือนที่มีสัตว์เลื้อย

ประเด็นประวัติชุมชน

ประเด็นที่กลุ่มร่วมกันหาหรือว่าต่อประเด็นประวัติชุมชน จะต้องรู้เกี่ยวกับประเด็นดังนี้

1. การก่อตั้งหมู่บ้านตั้งในปีไหน

2. คนที่เป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ลำดับของผู้ใหญ่บ้าน

3. เผ่าพันธุ์

4. ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน มีอะไรบ้าง เกิดขึ้นในปีไหน

4.1 การสร้างถนน

4.2 การมีไฟฟ้า น้ำประปา

4.3 การประกาศเขตอุทยาน

4.4 การก่อตั้งโรงเรียนในหมู่บ้าน

4.5 โครงการพระราชดำริ

5. ภาษา

6. ศาสนา/วัฒนธรรม

7. จำนวนประชากร

8. แหล่งท่องเที่ยว

9. สภาพภูมิศาสตร์

10. พื้นที่ประกอบอาชีพ

11. อาชีพของประชากร

12. หน่วยราชการในพื้นที่

13. แผนที่ชุมชน ที่ตั้งของครัวเรือน

กิจกรรมที่ 6 จัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นต่อประเด็นประวัติชุมชน และชี้แจงการจัดทำ บัญชีครัวเรือน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อร่วมกันเก็บข้อมูลประเด็นประวัติชุมชน
2. เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือน

วันเวลา/สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน นายสารี พิมพวงศ์ วันที่ 21-22 พฤศจิกายน 2551

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัย และชาวบ้านในบ้านปากลา จำนวน 40 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
2. ระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนต่อประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านปากลา ว่ามีความเป็นมาอย่างไร บรรยายากของการประชุมที่ทีมวิจัยได้สังเกตเห็นถึงการถกเถียงของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเมื่อย้อนรำลึกถึงอดีตของชุมชน
3. ทีมวิจัยได้นำเสนอตัวอย่างในการจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อขอความเห็นจากชุมชนว่าเหมาะสมหรือไม่ และควรมีการปรับปรุงในส่วนใดบ้าง

ผลการดำเนินงาน

ทีมวิจัยได้ข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับประวัติของชุมชน สภาพพื้นที่ การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ของชุมชนที่มีข้อจำกัดในเรื่องการทับซ้อนของที่ทำกินกับที่ของอุทยานแห่งชาติผาแต้ม

ในส่วนของการทำบัญชีครัวเรือน ที่ประชุมเห็นพ้องกันว่าควรจะทำทุกครัวเรือน โดยใช้แบบบันทึกทรายรับ-รายจ่าย ที่ทีมวิจัยได้นำเสนอเป็นการทดลองปฏิบัติการก่อน แล้วจึงค่อยมาสรุปว่าแบบบันทึกดังกล่าวมีความเหมาะสมหรือไม่อย่างไร

กิจกรรมที่ 7 การจัดเวทีเพื่อทบทวนประเด็นการวิจัยและคืนข้อมูลแก่ชุมชน ระยะที่ 1

วัตถุประสงค์

เพื่อร่วมกันตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูลให้สมบูรณ์

วันเวลา/สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน นายสารี พิมพวงศ์ วันที่ 12-13 ธันวาคม 2551

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัย และชาวบ้านในบ้านปากลา จำนวน 40 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
2. ทีมวิจัยจัดทำข้อมูลสรุปการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมาให้ชุมชนร่วมกันตรวจสอบ
3. ทบทวนและประเมินผลการทำงานร่วมกัน

ผลการดำเนินงาน

ทบทวนความเข้าใจของชาวบ้านต่อการประชุมที่ผ่านมาที่มีความเข้าใจในการทำวิจัยมากขึ้น โดยเฉพาะให้ชาวบ้านที่เก็บข้อมูลงานวิจัยลองให้ความหมายของการทำวิจัย ว่าทำวิจัยเพื่ออะไร

เนื่องจากงานวิจัยชุมชน เป็นงานวิจัยที่ต้องการสร้างให้ชาวบ้านมาวิจัย ดังนั้นการทำงานที่ผ่านมาจึงเหมือนว่าข้อมูลที่เก็บไปไม่รู้ว่าจะจบเมื่อไร ชาวบ้านยังติดกับการวิจัยแบบเป็นผู้ให้ข้อมูลมากกว่า ดังนั้นจึงมีเสียงสะท้อนจากชาวบ้านบางคนที่ไม่ได้เข้าร่วมกระบวนการวิจัย ได้ตั้งคำถามว่าจะเก็บข้อมูลวิจัยไปเพื่ออะไร และรู้สึกว่างานวิจัยยังย่ำอยู่กับที่

ดังนั้นทีมวิจัยจึงได้แนะนำ แล้วได้นิยามความหมายและวัตถุประสงค์ของการทำวิจัยในครั้งนี้อย่างชัดเจน

1. วิจัยคือการหาข้อมูลไปเล่าให้คนอื่นฟัง
2. เป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้หมู่บ้านมีความมั่นคง
3. ทำให้เรารู้จักตัวเอง ชุมชน และสังคม และการได้มาซึ่งข้อมูล

จากนั้นทีมวิจัยก็กล่าวถึงประโยชน์ที่จะได้จากการทำวิจัยในครั้งนี้ ว่างานวิจัยในครั้งนี้ให้อะไรแก่บ้านปากลา และชาวบ้านปากลา

1. ข้อมูลที่ได้จากการทำวิจัยในครั้งนี้สามารถใช้เป็นข้อมูลชุมชน คนชุมชนจะได้รู้ประวัติความเป็นมาของชุมชน
2. ได้รับทราบผลกระทบที่อาจจะได้รับหลังจากการสร้างเขื่อนบ้านกุ่มกันแม่น้ำโขง
3. เพื่อให้บ้านปากลาได้เข้าไปอยู่ในแผนที่ของประเทศไทย
4. ได้ข้อมูลที่จะใช้ในการต่อรองกับรัฐ ในกรณีอำนาจรัฐเข้ามกระทบต่อชาวบ้าน

นอกจากนั้นยังมีข้อเสนอแนะจากทีมวิจัยชาวบ้านซึ่งเป็นทีมเก็บข้อมูลในพื้นที่ในการทำงานวิจัยในครั้งนี้คือ อยากให้ชาวบ้านได้ไตร่ตรองข้อมูลที่เก็บได้ร่วมกัน เพราะการที่ชาวบ้านให้ข้อมูลมาไม่รู้ว่าข้อมูลที่ได้ตรงหรือไม่

ในส่วนถัดมาจึงเป็นการทบทวนประเด็นประวัติชุมชนร่วมกัน โดยทีมวิจัยได้เรียบเรียงเอกสารประวัติชุมชน ในชาวบ้านปากลาร่วมกันตรวจสอบ ซึ่งได้มีการช่วยกันเติมเต็มข้อมูลประวัติชุมชนจะเกือบสมบูรณ์

กิจกรรมที่ 8 จัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นต่อประเด็นสวนเทิงโขง 17-18 ม.ค. 52

วัตถุประสงค์

1. เพื่อร่วมกันเก็บข้อมูลประเด็นสวนเทิงโขง
2. เพื่อเริ่มการเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือน

วันเวลา/สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน นายสารี พิมพ์วงศ์ วันที่ 17-18 มกราคม 2552

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัย และชาวบ้านในบ้านปากลา จำนวน 40 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
2. ระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนต่อข้อมูลเรื่องสวนเทิงโขงของชุมชนบ้านปากลา ว่ามีพืชพันธุ์ชนิดใดบ้างที่ชาวบ้านปลูก ช่วงเวลาในการเพาะปลูกใดที่เหมาะสม และมีพืชชนิดใดที่สร้างความเป็นอัตลักษณ์ของชาวปากลา

ผลการดำเนินงาน

จากการระดมความคิดเห็นของชุมชนบ้านปากลา พบว่าการทำการเกษตรเทิงโขง มีจำนวนและชนิดของพืชผักมากมายถึง 40 ชนิด ซึ่งพืชส่วนใหญ่ที่ปลูกในสวนเทิงโขง เป็นทั้งแหล่งรายได้และเป็นตู้กับข้าวที่หล่อเลี้ยงชุมชนบ้านปากลามาดลอดระยะเวลาที่ผ่านมา โดยที่ชุมชนเองอาจมิได้รู้ถึงคุณค่าของมันเท่าไรนัก เพราะมักตีค่าของสิ่งต่างว่ามีคุณค่าด้วยระบบเงินตรา

นอกจากนั้นแล้วพืชที่บ้านปากลาที่มีลักษณะพิเศษ คือ ไม้ไผ่ และกล้วย โดยกล้วยสามารถนำมากินเป็นอาหารในครัวเรือน พร้อมทั้งสามารถขายไปตอให้พ่อค้าคนกลางจากเขมราฐมาตัดในสวนในราคา 6 กิโลกรัม 10 บาท นอกจากบริโภคแล้ว ยังมีการนำกล้วยมาแปรรูปทั้งทอดและตากแดด ขายในชุมชนในราคาถุงละ 5-10 บาท

ลักษณะที่เป็นความโดดเด่นของกล้วยในบ้านปากลา คือ มีกล้วยที่เป็นพันธุ์พื้นบ้าน ที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งได้แก่กล้วยพุง กล้วยพะไล ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่ากล้วยพันธุ์พื้นบ้านกำลังหมดไป/หาได้ยาก เพราะชาวบ้านไม่คิดขยายพันธุ์มัน รวมทั้งไม้ไผ่ซึ่งเป็นพืชที่ให้ประโยชน์ทั้งในฐานะเป็นอาหารของชาวบ้าน และยังเป็นสินค้าในการแลกเปลี่ยนข้าวจากภายนอกชุมชน

กิจกรรมที่ 9 จัดเวทีเพื่อระดมความเห็นต่อประเด็นสวนอิมโง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อร่วมกันเก็บข้อมูลประเด็นสวนอิมโง

วันเวลา/สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน นายสารี พิมพ์วงศ์ วันที่ 6-7 กุมภาพันธ์ 2552

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัย และชาวบ้านในบ้านปากลา จำนวน 40 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
2. ระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนต่อข้อมูลเรื่องสวนอิมโงของชุมชนบ้านปากลา ว่ามีพืชพันธุ์ชนิดใดบ้างที่ชาวบ้านปลูก ช่วงเวลาในการเพาะปลูกใดที่เหมาะสม และมีพืชชนิดใดที่สร้างความเป็นอัตลักษณ์ของชาวปากลา

ผลการดำเนินงาน

1. ได้ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินริมโขง ลักษณะของดินริมโขง ฤดูกาลที่เพาะปลูก
2. ได้รู้ถึงปัญหาการใช้ที่ดินริมโขง
3. ได้ข้อมูลการทำเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมีของเกษตรกรที่ปลูกพืชริมโขง

กิจกรรมที่ 10 การเก็บข้อมูลประเด็นเรื่องการจัดการประมงน้ำโขง+

การจัดการลวง 18-19 ก.พ. 52

วัตถุประสงค์

1. เพื่อร่วมกันเก็บข้อมูลการประมงน้ำโขง
2. เพื่อร่วมกันวิเคราะห์การจัดการ “ลวง”

วันเวลา/สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน นายสารี พิมพ์วงศ์ วันที่ 18-19 กุมภาพันธ์ 2552

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัย และชาวบ้านในบ้านปากลา จำนวน 40 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
2. ระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนต่อข้อมูลเรื่องสวนอิมโงของชุมชนบ้านปากลา ว่ามีพืชพันธุ์ชนิดใดบ้างที่ชาวบ้านปลูก ช่วงเวลาในการเพาะปลูกใดที่เหมาะสม และมีพืชชนิดใดที่สร้างความเป็นอัตลักษณ์ของชาวปากลา

ผลการดำเนินงาน

1. ได้ข้อมูลเรื่องพันธุ์ปลาชนิดต่างในแม่น้ำโขงที่ชาวบ้านจับได้ รวมทั้งได้ข้อมูลอุปกรณ์ที่ใช้ในการจับปลา
2. ได้ข้อมูลชนิดของ “ลวง” และวิธีการที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์จาก “ลวง” ทั้งในลักษณะของการครอบครองเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและ “ลวง” ที่เป็นสาธารณะที่ทุกคนสามารถใช้ร่วมกันได้

กิจกรรมที่ 11 การอบรมเชิงปฏิบัติการการใช้เครื่อง GIS

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ความรู้แก่ทีมวิจัยในพื้นที่ในการใช้เครื่องมือ GIS
2. เพื่อทดลองปฏิบัติการการใช้เครื่องมือ GIS ในที่ดินของชาวบ้านในพื้นที่โดยทีมวิจัย

วันเวลา/สถานที่

1. โรงเรียนตำรวจชายแดน วันที่ 7 เมษายน 2552
2. ที่ดินของชาวบ้านจำนวน 6 รายวันที่ 8 เมษายน 2552
3. ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน นายสารี พิมพวงศ์ วันที่ 9 เมษายน 2552

ผู้เข้าร่วมประชุม

1. ทีมวิทยากรจาก โครงการจัดการผืนป่าอนุรักษ์ป่าไม้สามเหลี่ยมมรกตฯ (ระยะที่ 2) ITTO
2. ทีมวิจัย และชาวบ้านในบ้านปากลา จำนวน 40 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
2. ประสานงานวิทยากรทั้งในเรื่องเนื้อหาที่จะอบรมและทดลองการปฏิบัติการจริงในพื้นที่
3. ขอความเห็นชอบในการพิจารณาสำรวจที่ดินที่ใช้เป็นแปลงทดลองการใช้เครื่องมือ GIS จากทีมวิจัยในพื้นที่และชาวบ้าน
4. ทดลองสำรวจแปลงที่ดินชาวบ้านโดยใช้เครื่องมือ GIS ในการสำรวจพร้อมทั้งให้ทีมวิจัยดำเนินการปฏิบัติด้วยตนเอง
5. สรุปงาน ปัญหา อุปสรรค และประโยชน์ที่เกิดขึ้น

กิจกรรมที่ 12 การนัดพูดคุยเรื่องที่ดินระหว่างผู้นำหมู่บ้านใกล้เคียงกับอบต.

วัตถุประสงค์ เพื่อพูดคุยถึงความเป็นไปได้ร่วมกันของหมู่บ้านในตำบลนาโพธิ์กลางในการจัดการพื้นที่ด้วยแนวคิดโฉนดชุมชน

วันเวลา/สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านปากลา วันที่ 15 มิถุนายน 2552

ผู้เข้าร่วม

1. ทีมนักวิจัยโครงการ 2 คน
2. ทีมนักวิจัยชุมชน 5 คน
3. ชาวบ้านจากบ้านคันท่าเกวียน ท่งนาเมือง ตามุย บะไห 35 คน
4. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนที่สนใจ
2. ประสานงานวิทยากรทั้งในเรื่องเนื้อหาและวัตถุประสงค์การของดูงาน
4. เตรียมอุปกรณ์และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการดูงาน
5. สรุปงาน ปัญหา อุปสรรค และประโยชน์ที่เกิดขึ้น

กิจกรรมที่ 13 เวทีรายงานความก้าวหน้าต่อ สกว.

วันเวลา/สถานที่

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี วันที่ 20 มิถุนายน 2552

ผู้เข้าร่วมประชุม

1. ทีมนักวิจัยโครงการ 2 คน
2. ทีมนักวิจัยชุมชน 5 คน

กิจกรรมที่ 14 การปฏิบัติการสำรวจพื้นที่ทำกินของหมู่บ้านปากลาด้วยเครื่อง GIS

วัตถุประสงค์

1. เพื่อร่วมกันสำรวจพื้นที่ทำกินของชุมชน
2. เพื่อทราบถึงจำนวนและขนาดพื้นที่รายบุคคลที่ชัดเจน
3. เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นที่ทำกินบ้านปากลาด้วยระบบสารสนเทศ

วันเวลา/สถานที่

1. ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านปากลาเพื่อประชุมวางแผนเส้นทางการสำรวจ วันที่ 23 กันยายน 2552
2. แปลงที่ดินทำกินของทั้งหมู่บ้าน วันที่ 24-26 กันยายน 2552
3. ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านปากลาเพื่อประชุมสรุปงานและวางแผนต่อไป วันที่ 27 กันยายน 2552

ผู้เข้าร่วมประชุม

1. ทีมวิทยากรจาก โครงการจัดการผื่นป่าอนุรักษ์ป่าไม้สามเหลี่ยมมรกตฯ (ระยะที่ 2) ITTO
2. ทีมวิจัย และชาวบ้านในบ้านปากลา จำนวน 40 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้นำหมู่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
2. ประสานงานวิทยากรทั้งในเรื่องเนื้อหาที่จะอบรมและร่วมการปฏิบัติการจริงในพื้นที่
3. วางแผนและจัดแบ่งกำลังคนในการสำรวจที่ดินเพื่อให้ครอบคลุมทั้งหมดบ้าน
4. สรุปงาน ปัญหา อุปสรรค และประโยชน์ที่เกิดขึ้น

กิจกรรมที่ 15 การศึกษาดูงาน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการทำงานวิจัยโดยชุมชน
2. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้รูปแบบการจัดการปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานรัฐ

วันเวลา/สถานที่

1. บ้านทุ่งลุยลาย ตำบลทุ่งลุยลาย และชาวบ้านตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ วันที่ 12-13 พฤศจิกายน 2552
2. บ้านดอนหมู ต.ขามเปี้ย อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี วันที่ 14 พฤศจิกายน 2552

ผู้เข้าร่วมประชุม

1. ทีมนักวิจัยโครงการ 2 คน
2. ทีมนักวิจัยชุมชน 5 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้นำหมู่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนที่สนใจเดินทางศึกษาดูงาน
2. ประสานงานวิทยากรทั้งในเรื่องเนื้อหาและวัตถุประสงค์การของดูงาน
3. เตรียมการในเรื่องยานพาหนะสำหรับเดินทาง และนัดหมายเวลาในการขึ้นรถ
4. เตรียมอุปกรณ์เครื่องนอน และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการดูงาน
5. สรุปงาน ปัญหา อุปสรรค และประโยชน์ที่เกิดขึ้น

กิจกรรมที่ 16 สรุปการดูงาน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสรุปการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการทำงานวิจัยโดยชุมชน

2. เพื่อสรุปการแลกเปลี่ยนเรียนรู้รูปแบบการจัดการปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานรัฐ

วันเวลา/สถานที่

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านปากลา วันที่ 15 พฤศจิกายน 2552

ผู้เข้าร่วมประชุม

1. ทีมนักวิจัยโครงการ 2 คน
2. ทีมนักวิจัยชุมชน 5 คน
3. ชาวบ้านปากลา 15 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ทีมที่เดินทางไปศึกษางานประชุมสรุปงาน
2. ประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนที่สนใจผลการเดินทางศึกษางาน ร่วมรับฟังประสบการณ์

ประวัตินักวิจัย

นักวิจัย

1. นางสาวจันทรา ธนะวัฒนาวงศ์
การศึกษา : รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ที่อยู่ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
โทรศัพท์ 086-9050981
2. นายศิริศักดิ์ คชสวัสดิ์
การศึกษา : ศิลปศาสตรบัณฑิต (สาขาพัฒนาชุมชน) มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ที่อยู่ : อาคารพักบุคลากร 3 มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
โทรศัพท์ 089-1787839

นักวิจัยในพื้นที่

1. นายภิญโญ บุญยง
การศึกษา : รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น (โครงการพิเศษ)
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ประสบการณ์ทำงาน : เลขานุการเครือข่ายป่าชุมชนป่าดงนาทาม ปี 2542-2547
ปัจจุบัน: นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง
2. นายสำริ พิมพวงศ์
ปัจจุบัน : ผู้ใหญ่บ้านปากลา ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี
ที่อยู่ : บ้านเลขที่ 58 ม.5 ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี
3. นายอุดร คงทน
ที่อยู่ : บ้านเลขที่ 72 ม.5 ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี
4. นายดำรง พิมพวงศ์
ที่อยู่ : บ้านเลขที่ 73 ม.5 ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี
5. นายสำรอง พิมพวงศ์
ปัจจุบัน : สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง
ที่อยู่ : บ้านเลขที่ 52 ม.5 ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

6. นายจรเล็จ คงทน

ปัจจุบัน : สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง

ที่อยู่ : บ้านเลขที่ 161 ม.5 ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

7. นางตะวันฉาย วงษ์ราช

ที่อยู่ : บ้านเลขที่ 18 ม.5 ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

8. นายเหลื่อ จำปาดอก

ที่อยู่ : บ้านเลขที่ 17 ม.5 ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี